

AGATA CHIFOR

IOAN MOGA
istoric

EDITURA
primus

Agata Chifor

IOAN MOGA
ISTORIC

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CHIFOR, AGATA

Ioan Moga-Istoric/ Chifor Agata: pref. de Camil Mureșanu. –Oradea: Primus, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-8318-25-7

I. Mureșanu, Camil (pref.)

222/224.07

AGATA CHIFOR

IOAN MOGA
ISTORIC

Prefață
de
Camil Mureșanu

ORADEA - 2012

AGATA CHIFOR

Este absolventă a Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, promoția 1996, doctor în istorie la aceeași universitate (2005) și muzeograf la secția de artă a Muzeului Țării Crișurilor Oradea. A publicat cărțile *Oradea barocă*, Edit. Arca, 2006; *Imaginarul sacru la Oradea între tradiție bizantină și baroc*, Edit. Arca, 2008; *Alegorii, simboluri și decorații în arta barocă orădeană*, Edit. Muzeului Țării Crișurilor, 2011 și peste 40 de studii în volume și reviste de specialitate.

Ioan Moga
(1902-1950)

CUPRINS

În loc de prefață, un mănunchi de amintiri (<i>Acad. Camil Mureșanu</i>)	9
Argument	13
I. Biografie intelectuală	16
II. Geografia operei	28
III. Spațiul istoric transilvănean în viziunea lui Ioan Moga ...	37
a. Preocupări de istorie locală	37
b. Transilvania în Evul Mediu	53
c. Dispute istoriografice	132
IV. Contribuții de istorie modernă	141
V. Opțiuni istoriografice: concepție și metodă	161
VI. Bibliografie	181
Anexe documentare	199
Résumé.....	215

În loc de prefață: un mănunchi de amintiri

Era, cândva, prin mai sau iunie 1937. Un grup de colaboratori din Cluj ai revistei „Pagini literare” venise în vizită la tatăl meu, redactorul revistei, la Turda. Printre ei se afla și istoricul Ioan Moga, de curând promovat conferențiar de istoria Transilvaniei la Facultatea de litere și filozofie.

După-masă, întregul grup a fost condus de tatăl meu la grădina ce înconjura casa în care aveam să ne stabilim peste câteva luni. O grădină întinsă, presărată cu pomi fructiferi și decorativi, cu flori de toate felurile. Între acestea se afla un tufiș de iasomie, cu florile sale albe și cu parfumul său delicat. Când l-a văzut, Ioan Moga a fost singurul din grup care a avut o tresărire de bucurie, spunând că este floarea lui favorită.

Eram atunci un băiat de vreo zece ani. A fost prima întâlnire cu Ioan Moga, rămasă neuitată datorită momentului înduioșător al mărturisirii sale spontane a afinității pentru iasomia care, în anii următori, s-a prăpădit cumva, ca tot ce e frumos și trecător pe lumea aceasta.

Deși n-am mai avut, ani mulți după aceea, prilejul de a-l revedea pe Ioan Moga, nu știu cum s-a întâmplat că imaginea lui din acea clipă, trăirea lui în fața modestului tufiș de iasomie, mi-a rămas în amintire.

Au urmat ani grei, care au risipit pe cei ce săvârșiseră vizita de care vorbeam. Peste puțin timp a început războiul. Apoi pierderea Ardealului de Nord și stabilirea silită în alte orașe, mai ales Sibiul, devenit centru universitar, a colaboratorilor la revista „Pagini literare”. Printre cei plecați la Sibiu era firesc să se fi aflat Ioan Moga, urmând vocația

profesiei sale, cât și comoditatea apropierii de ținutul natal, el fiind originar din Săliștea Sibiului.

Au trecut astfel, poate întrerupți de rare scrisori către tatăl meu, aproape zece ani ... La începutul anului 1946, fiind acum un tânăr de aproape 20 de ani, am promovat bacalaureatul la Cluj, sub președinția lui Ioan Moga. Apoi m-am înscris la secția de istorie a Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cluj, revenită din exilul ei de la Sibiu.

Printre profesorii pe care i-am avut încă din anul I, s-a numărat Ioan Moga. Figură aleasă, memorată după un deceniu. Cred că nu mă înșel spunând că în acel an 1946 fusese numit decan al Facultății de Litere și Filozofie.

Ceea ce știu însă mai sigur despre el este cursul pe care ni l-a predat, în calitatea sa de profesor la care fusese avansat în 1942. Se intitula „Autonomiile transilvane” și avea ca obiect insulele de autonomie socială și politică românească, persistentă mai multe secole în Transilvania medievală, după cucerirea ei de către regatul maghiar.

Un curs interesant în sine, relatând puterea de rezistență a elementului românesc în acele vremi îndepărtate și contribuția sa la conturarea parțială a unei originalități a organizării Transilvaniei medievale.

Dar ceea ce m-a impresionat mai mult în întreaga prezență la catedră a profesorului Ioan Moga a fost personalitatea sa, pe care de la început aș fi numit-o complexă. Se desprindea din această prezență mai întâi savantul. Totul, în cuvântul său rostit, era clar, simplu și exact, cu trimiteri directe la izvoare. Mai presus de aceasta, profesorul Ioan Moga era, pe podiumul catedrei sale, un om de o rară distincție.

De statură mijlocie, cu o față senină și plăcută, cu o voce melodioasă, limpede, nuanțându-și cu eleganță discursul, Ioan Moga a fost și a rămas pentru mine, până astăzi, după aproape șapte decenii, un model de urmat.

Nu numai în ipostaza de profesor, împărtășind cunoștințele întinse, ci și aceea a relației cu studenții. Nu l-am văzut niciodată nervos, n-a rostit nicicând o vorbă severă. Autoritatea lui se impunea de la sine, fără a avea nevoie de vreun artificiu. La fel de liniștit și de calm era la examen, ceea ce nu însemna că nu făcea o distincție între valoarea ce i se oferea, la sfârșitul de semestru sau de an.

Având a face față și însărcinării de director al Teatrului național, nu s-a putut ocupa, îndeosebi la examene, atât de intens de studenții săi, pe cât, cu siguranță și-ar fi dorit.

Pe parcursul anului I, într-o pauză, m-a invitat, cu oarecare nonșalanță, să-i fac o vizită la birou Am luat în serios invitația și, după câteva zile, m-am anunțat pentru audiență. M-a primit, foarte amabil, m-a întrebat și mi-a dat îndrumări cu privire la studiile mele. N-aveam cum să știu că mă primea și mă privea din locul și de la masa de lucru pe care aveam să o ocup peste zeci de ani, ca șef de secție și director al Institutului de istorie.

La începutul anului al II-lea de studiu, prezențele sale la catedră au devenit mai rare. S-a răspândit zvonul că sănătatea nu-i permitea mai mult. Într-adevăr, în toamna anului 1947 a început a fi suplinat. Prin noiembrie-decembrie același an persoane mai apropiate lui mi-au spus, cam în șoaptă, că e necesară o internare în clinică, cu o prognoză destul de severă. I se descoperise o boală a sistemului circulator. O formă rară de maladie, și din păcate, greu vindecabilă.

De la etajul clădirii Institutului l-am surprins în clipa în care ieșea, pe jos și purtând un mic geamantan, pe poarta laterală a clădirii, îndreptându-se către clinică. Suferința i se va agrava mereu. Prin decembrie, se pare că fiind pierdute speranțele de îndreptare, i s-a permis întoarcerea la locuință.

Aici, în ianuarie 1948, dacă notițele mele de lucru nu mă înșală, s-a stins din viață.

Am coborât în locuință împreună cu câțiva colegi mai vârstnici să-l vedem. Era întins pe o masă, în așteptarea plecării din lumea celor vii. Pe față i se întipărise, probabil pentru totdeauna, zâmbetul cald, cuceritor, cu care ne fermecase de câteva ori.

Am primit însărcinarea să rostesc, la mormânt, câteva cuvinte, în numele studenților săi, cei mai tineri. Am făcut-o, deși tinerețea mea nu-mi îngăduia atunci în acel ianuarie cețos și umed, să spun despre profesorul meu lucruri atât de multe, de frumoase, câte s-ar fi cuvenit.

Dacă lipsa mea de experiență n-a putut-o face atunci, în toți anii care au urmat, mi-am amintit mereu cu cel mai mare respect, de profesorul Ioan Moga, primul și neuitatul meu model de profesor desăvârșit.

Mă bucură mult evocarea, după atâta vreme, în care opera lui nu-mi pare a se fi înscris cu destulă tărie în amintirea celor tot mai puțini care l-au cunoscut, de o tânără istorică, autoarea cărții de față, care a ascultat un îndemn și a pornit pe drumul punerii în valoare a vieții, personalității și operei lui Ioan Moga.

Consider ca o datorie de neocolit din partea mea să mă alătur acestui demers, să o felicit pe autoare pentru gestul ei și să contribui cu aceste rânduri la perpetuarea memoriei unui mare profesor al Universității din Cluj.

Cluj-Napoca
15 iulie, 2012

Camil Mureșanu

ARGUMENT

În bogata și valoroasa istoriografie clujeană, Ioan Moga și-a delimitat un loc aparte, inconfundabil prin fundamentarea riguros științifică a demersului istoric, prin varietatea și complexitatea problemelor abordate, pasiunea pentru idee și adevăr, spirit critic și polemic.

Format în generosul climat interbelic, beneficiind de îndrumarea unor mentori spirituali ca Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, asigurându-și accesul la bibliografia științifică străină prin cunoașterea limbilor de circulație, dar și a limbilor clasice, Ioan Moga ne oferă profilul unei personalități complexe, preocupate de realitatea istorică văzută în multiplele ei conexiuni sociale, economice, politice și culturale. “Preot al adevărului”, în accepția lui Ion Ursu, Ioan Moga s-a integrat prin preocupări, concepție și metodă în valoroasa generație de istorici români care s-au afirmat după înfăptuirea României Mari, alături de Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu, Gheorghe I.Brătianu.

Opera istorică a lui Ioan Moga, impresionează prin informația nouă, exactă, clar și metodic exprimată, judecățile obiective, bazate permanent pe documente descoperite în arhive românești și străine. Concomitent, se remarcă și o admirație constantă pentru istoria și civilizația românească, o încredere în destinele acestei civilizații concepută ca un factor de regenerare intelectuală, socială și politică a neamului românesc.

Istoricul Moga a abordat probleme variate de istorie medie și modernă, dar interesul și pasiunea sa s-au centrat mai

ales pe trecutul și prezentul Ardealului românesc, pentru apărarea căruia s-a angajat cu competență și tenacitate în polemici cu istoriografia oficială maghiară iredentistă și revizionistă. Cu totul remarcabile în acest sens sunt lucrările: *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, precum și numeroase recenzii polemice.

O contribuție valoroasă de istorie comparativă este teza de doctorat *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul sec. al XVII-lea*, care se remarcă prin valorificarea unor informații inedite, prin excepționala capacitate de analiză și sinteză a autorului.

Istoricul pasionat a fost dublat de un profesor exigent, înzestrat cu vocație didactică și de un priceput conducător de instituții de specialitate, care s-a dovedit “unul din stâlpii noii Universități românești”.

Referindu-se la aportul lui Ioan Moga la dezvoltarea științei istorice românești, academicianul David Prodan afirma: “Prin temeinicele sale studii în țară și străinătate, prin întinsele sale cercetări istorice, prin numeroasele sale lucrări, el s-a ridicat printre cei mai de seamă istorici ai Transilvaniei de după Unire.”

În 1973 a apărut prima ediție critică coordonată de istoricii Mihail Dan și Aurel Răduțiu cuprinzând o selecție a studiilor reprezentative din opera istorică a lui Ioan Moga, cu note, comentarii și o bibliografie a lucrărilor istoricului. În efortul de a defini contribuția istoriografică a lui Moga am avut în vedere atât studiile reunite în acest volum (*Ioan Moga. Scrieri istorice*, ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu, introducere de Ștefan Pascu, Cluj, Edit. Dacia, 1973) cât și lucrările: *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*, *Evoluția economică a Transilvaniei în*

lumina directivelor geografice și politice (mss., Arh.Stat Cluj), *Răscoala din 1437. Scheme și note* (Arh.Stat.Cluj), *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului al XVII-lea*, *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna* etc.

Prezenta carte are ca punct de plecare teza de licență pe care am consacrat-o acestui istoric sub generoasa îndrumare a regretatului profesor Pompiliu Teodor. Demersul are ca finalitate o cercetare monografică a vieții și operei reputatului istoric ardelean, pentru a releva dimensiunile ei interioare și pentru a-i asigura astfel intrarea mai decisă în orizontul de interes al istoriografiei.

Adresez și pe această cale mulțumiri fostului meu profesor, academicianului Camil Mureșanu pentru emoționanta și lirica evocare a istoricului Ioan Moga.

Agata Chifor

I.

BIOGRAFIA INTELECTUALĂ

Personalitatea umană, științifică și didactică a lui Ioan Moga acoperă o perioadă plină de elanuri și frământări. Viața și activitatea sa ne oferă profilul spiritual al intelectualului ardelean care s-a ridicat prin efort propriu și s-a implicat total în problemele legate de destinul neamului său.

Ioan Moga s-a născut la 4 februarie 1902 în Săliștea Sibiului, așezare care a dat numeroase personalități ale vieții științifice și publice românești, printre care se numără Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, D.D.Roșca, Axente Banciu, Denis Buican, Victor Iliu și alții.¹

Viitorul istoric este originar dintr-o străveche așezare românească din Ardeal, centrul economic și administrativ al mărginenilor, locuit de “proprietari liberi din timpul migrațiunii”, ducând o străveche viață autonomă cu datini, obiceiuri, tradiții pe care coloniștii sași și funcționarii crăiești au încercat zadarnic să le suprimă.² Localnicii harnici și inteligenți, cunoscători de carte erau angrenați într-o economie rurală cu o industrie casnică axată pe prelucrarea lânii și a pielii. Crescători de oi, buni comercianți și meseriași, săliștenii ajung la o “bunăstare materială care le permite să ridice fruntea în fața pretențiunilor săsești de a-i declara iobagi și să-și apere

---

¹ Șt. Pascu Pascu, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică*, în *Ioan Moga. Scrieri istorice (1926-1946)*, ediție îngrijită de M.Dan și A. Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia, 1973, p.8. În *Registrul cu nou născuți 1900-1905* din Săliște este înregistrată data de 9 februarie 1902

² *Din trecutul economic al comunei Săliște*, în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice (1926-1946)*... p.128

drepturile lor vechi și munții prin procese.”³ Prin școli, dascăli și preoți luminați, Săliștea deținea și o supremație culturală față de celelalte așezări: Galeș, Vale, Cacova și Sibiel, cunoscute sub numele de Districtul Amlășului. Prin numeroase și permanente schimburi comerciale și culturale săliștenii păstrau legătura cu frații lor de peste munți.

De timpuriu, Ioan Moga vine în contact cu problema ardeleană, cunoscând direct încercările sașilor și ale autorităților maghiare de a încălca și de a limita “starea de drept liberă a săliștenilor”. Aici se găsește mobilul genetic al atitudinii intransigente, polemice a istoricului de mai târziu.

Tot în acest mediu ardelenesc, românesc Ioan Moga va deprinde valorile morale care îi vor defini existența, munca, perseverența, onestitatea, datoria față de neam, respectul pentru adevăr, spiritul de dreptate.

Moga a fost unul din cei 9 copii ai lăcătușului Dumitru Moga și ai Mariei Moga, născută Popa, casnică. Așa cum reiese dintr-o adeverință pentru obținerea unei burse de studii, veniturile familiei erau modeste (o casă și două grădini mici), nedispunând de altă avere în afara gospodăriei.⁴

După absolvirea școlii primare din satul natal, Ioan Moga își continuă studiile secundare la Liceul “Gheorghe Lazăr” din Sibiu, absolvindu-l în 1920.⁵ Accentul care se punea aici pe latura umanistă a pregătirii (limbile franceză, germană, greacă, latină, alături de română, istorie, geografie etc.) a contribuit la formarea unor aptitudini necesare istoricului de mai târziu; între 21-23 iunie 1920 Moga își

---

³ *Ibidem*, p.121

⁴ *Arh.Stat.Cluj*, Fond. I.Moga, nr.111, cutia 1064/1976, inv. 201, Dosar nr.60

⁵ Date inedite referitoare la studiile liceale, universitare și de bursă la Roma ale istoricului Moga, la cercetătorul Stelian Mândruț, *Descoperirea unei vocații, istoricul Ioan Moga*, în vol. *Transilvania între medieval și modern* (coord. Camil Mureșanu), Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, pp.137-148

susține examenul de maturitate în fața unei comisii prezidate de istoricul Ioan Lupaș, viitorul său profesor la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj.⁶

Numeroasele privațiuni pe care a trebuit să le înfrunte pentru că tatăl său nu putea să-i asigure deplin mijloacele materiale necesare nu i-au stăvilit avântul și setea de cunoaștere.

Ioan Moga s-a înscris la Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj, dedicându-se studiilor istorice. Devine student în climatul stimulativ creat de înființarea Universității Ferdinand din Cluj al cărei prestigiu științific era garantat de prezența la catedră a unor personalități precum Al. Lapedatu (*Istoria veche a românilor*), E.Panaitescu (*Istoria antică*), Ioan Ursu (*Istoria universală*), Ioan Lupaș (*Istoria nouă a românilor*), Nicolae Bănescu (*Istoria Bizanțului*), Silviu Dragomir (*Istoria popoarelor sud-est europene*), Coriolan Petranu (*Istoria generală a artelor*), D.M. Teodorescu (*Arheologie*).⁷

Formația intelectuală a tânărului student s-a desăvârșit sub patronajul spiritual al acestor intelectuali și dascăli de renume, îndeosebi al profesorului și îndrumătorului său Ioan Lupaș, originar, de asemenea din Săliște. De la acesta din urmă și-a însușit severitatea și precizia în adunarea și verificarea datelor istorice, respectul pentru adevăr, avântul și însuflețirea pentru studiul istoriei.

Așa cum considera istoricul Pompiliu Teodor, în contextul de după Unire “așezarea Universității din Cluj pe temeiuri moderne prin noua ei organizare și concordarea pe care o stabilea cu veacul a creat un nou cadru de dezvoltare a istoriografiei naționale în care se regăseau încorporate experiențe europene”.⁸

---

⁶ *Ibidem*, p.138-139

⁷ *Ibidem*, p.140

⁸ P. Teodor, *Rolul Institutului de istorie din Cluj în dezvoltarea istoriografiei românești în Institutul de istorie Cluj-Napoca 1920-1995. Sărbătorirea*

Dezvoltată mai ales în cadrul nou înființatului Institut de Istorie Națională, istoriografia ardeleană s-a înscris pe coordonatele unui program istoriografic formulat cu claritate de Lupaș și Lapedatu. Stând sub semnul recent înfăptuitei unități românești, el s-a constituit în jurul necesității de legitimare istoriografică a idealului românesc supus contestațiilor revizioniste. În acest sens, istoricii români au fost preocupați de evidențierea temeiurilor adânci, de ordin istoric ale unității naționale precum și de elaborarea istoriei proprii a românilor ardeleni în măsură să restabilească adevărul asupra trecutului și rolului lor istoric. Astfel, în viziunea celor doi directori ai Institutului Lupaș și Lapedatu un aspect prioritar al cercetării istorice trebuia să-l constituie dezvoltarea unității civilizației românești precum și a locului ei distinct în Europa Central- Orientală. Îndeosebi istoricul Lapedatu a pus accentul pe cercetările de istorie politică a Țărilor Române ca unele ce “singure în acest Orient și-au putut păstra neîntrerupt toate organizațiile de stat”, iar în ceea ce privește istoria Transilvaniei a afirmat faptul esențial că ea nu mai poate fi privită independent, ci în cadrul legăturii organice inițiale cu aceea a Țărilor Române.⁹

În egală măsură, istoriografia clujeană a fost dominată la nivelul principalelor linii de interes de programul formulat și concretizat de Lupaș, adevărat creator de problematică istorică. Ideile sale despre factorii istorici ai vieții naționale și despre individualitatea istorică a Transilvaniei au devenit o constantă în investigarea trecutului provinciei.

În afară de înnoirea tematică, instituționalizarea cercetării istorice s-a validat în cultivarea ideii de cercetare științifică și alcătuirea instrumentarului acesteia la nivelul

---

împlinirii a 75 de ani de activitate, în Biblioteca Institutului de Istorie, Serie Nouă, III, Cluj, 1995, p.21.

⁹ *Ibidem*, p.22.

bibliografiei, repertoriilor, publicațiilor și al științelor auxiliare ale istoriei.¹⁰

Beneficiind de asemenea îndrumători spirituali, tânărul student își însușește de timpuriu concepții și metode privind abordarea fenomenului istoric transilvănean, general românesc și european.

În anii studenției, între 1920-1924, Ioan Moga s-a remarcat ca un student eminent, manifestând interes și pasiune pentru cercetarea științifică axată mai ales pe legăturile culturale dintre Transilvania și Moldova în secolul al XVII-lea. La 28 octombrie 1924 și-a susținut examenul de licență, obținând calificativul “cum laudae”.¹¹

Certele calități de cercetare ale lui Ioan Moga, respectiv necesitatea reținerii de tinere talente la Institutul de Istorie Națională au determinat rămânerea la Cluj a licențiatului în Istorie; din toamna anului 1924 face parte din conducerea internatului Liceului “G. Barițiu” din Cluj ca pedagog, iar în anii școlari 1925/1926 și 1926/1927 figurează ca profesor suplinitor la materia istorie.¹²

Paralel, din 1925 își începe munca de cercetare științifică care va sta la baza carierei sale de istoric prin cercetări în Arhiva Națională Săsească din Sibiu, Arhiva Muzeului Transilvan din Cluj și în Arhiva din Brașov. Studiile publicate în *Almanahul Institutului de Istorie Națională din Cluj* se bucură de o deosebită apreciere, aducându-i autorului *Premiul Institutului de Istorie* pe anul 1924/1925, pentru lucrarea *Monografia istorică a comunei Săliște din județul Sibiu*.¹³

---

¹⁰ Idem, *Orientări în istoriografia română la începutul deceniului 3 în Universitatea din Cluj*, în Buletinul Informativ “Istoria Astăzi”, anul I, nr.9, 1993, p.110

¹¹ *Anuarul Universității din Cluj pe anul univ. 1923-1924*, Cluj, 1925, p. 37

¹² S. Mândruț, *op.cit.*, p.141

¹³ Șt.Pascu, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică*, în *Scrieri istorice (1926-1946)*...,p.8 și S. Mândruț, loc.cit.

Tot ca o recunoaștere a meritelor sale i se acordă o bursă la Școala Română din Roma. Printre prietenii și colegii cu care a studiat la Roma îi amintim pe academicianul Constantin Daicoviciu și pe profesorul universitar Nicolae Lascu. În timpul studiilor la Roma, Ioan Moga trece cu succes examenul de doctorat în istorie, specialitatea *Istoria Transilvaniei și a Europei Centrale*, avându-l ca îndrumător științific pe reputatul profesor universitar Claudiu Isopescu.

Correspondența inedită dintre profesorul Lupaș și tânărul Ioan Moga analizată de cercetătorul Stelian Mândruț oferă detalii despre “un segment vital în devenirea profesională a medievistului român, în formare”, perioada petrecută la Roma între 1926-1928, foarte bogată în achiziții intelectuale.¹⁴ Din această corespondență reiese atât patronajul spiritual, cât și sprijinul material de care a beneficiat din partea profesorului Ioan Lupaș. Prin investigații îndelungate la Arhivele Vaticanului și ale Colegiului “De Propaganda Fide”, Moga descoperă date importante în legătură cu trecutul nostru istoric și strânge un material valoros în vederea elaborării unei teze de doctorat. Îndeosebi scrisorile din 1927 conțin referiri la documentele inedite identificate de istoricul român (scrisorile nunțiului papal Placido de Mara, aflat la curtea regelui Matia II cu importante detalii despre relațiile lui Radu Șerban cu Viena, respectiv despre războaiele purtate de principele transilvănean Gabriel Bathory). Ioan Moga își exprima deopotrivă intenția de a valorifica tema relațiilor dintre Radu Șerban și Curtea Vieneză în cadrul unei viitoare teze de doctorat.¹⁵

Paralel, Ioan Moga își consolidează cunoștințele de italiană, franceză, germană, care îi vor facilita accesul la bibliografia istorică și îi vor permite elaborarea unor studii valoroase în limbile de circulație pentru informarea opiniei

---

¹⁴ S. Mândruț, *op.cit.*, p.142

¹⁵ *Ibidem*, p. 146

științifice străine asupra adevărilor esențiale referitoare la trecutul și prezentul Transilvaniei.

Revenind în țară în 1928, la vârsta de numai 26 de ani, Ioan Moga este numit director al Gimnaziului mixt din Săliște, unde va preda istoria, limba română, limba latină și dreptul.¹⁶ Ca director (între 1 septembrie și 31 august 1929) și profesor Ioan Moga a fost un susținător ardent al ridicării școlii din Săliște, urmând exemplul profesorului și mentorului său spiritual, Ioan Lupaș. Acesta saluta apreciativ numirea ca director a tânărului său discipol: “Consider prezența unui tânăr cu pregătire așa de excelentă și cu talente la fel, în fruntea acestei școli ca cea mai bună garanție pentru prosperarea și dezvoltarea ei în deceniul viitor.”¹⁷

Cei doi ani de activitate didactică nu l-au împiedicat să-și continue cercetările științifice. Acum interesul tânărului istoric se îndreaptă spre probleme de istorie locală, urmărind istoricul Săliștei, dezvoltarea economică și administrativă a așezării între secolele XVI-XVIII, frământările săliștenilor pentru înființarea unei școli, reconstituirea bisericii din comună în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Prin străduința lui Moga, apare *Anuarul Gimnaziului mixt din Săliște pe 1928/1929* în care își publică articolul *Din frământările săliștenilor pentru școală*.

Pasiunea pentru cercetare, setea de cunoaștere, excelența pregătire de specialitate din țară și străinătate justificau numirea tânărului profesor, în toamna anului 1929, ca asistent al profesorului Ioan Lupaș în cadrul Facultății de Litere și Filosofie a Universității clujene. Ioan Moga își începe cariera universitară prin cercetarea izvoarelor istoriei românilor, diplomatice și narrative, în limba latină, slavonă, maghiară,

---

¹⁶ Șt.Pascu, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică...*p.8

¹⁷ I.Lupaș, *Cuvânt rostit cu prilejul aniversării unui deceniu de la întemeierea învățământului secundar în Săliște*, în *Anuarul Gimnaziului mixt din Săliște pe anul 1928-1929*, p.39

română și germană.¹⁸ Istoricul Mihail Dan își amintește de exigența și solicitudinea tânărului asistent: “Avea un dar deosebit de a îmbina armonios exigența cu politețea, încât nici o observație a sa nu supăra, nu indispucea. Am profitat foarte mult de pe urma îndrumărilor ce ne da, am învățat mult din generalizările sale cu care încheia orice ședință de seminar. Foarte apropiat de noi, cei tineri, ne sta oricând la dispoziție, cu multă amabilitate, cu răbdare și tact, lucrând ore în șir alături de noi la descifrarea, transcrierea și traducerea documentelor latine medievale. Am admirat totdeauna spiritul de colectiv, de echipă pe care regretatul profesor îl introdusese în munca științifică, meticulozitatea sa în muncă, probitatea sa științifică, respectul său pentru adevăr.”¹⁹

Paralel cu activitatea didactică, Ioan Moga își pregătește cu răbdare și cu pasiune teza de doctorat. Rod al unei îndelungate investigații în arhivele din străinătate, teza de doctorat *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul sec. al XVII-lea* susținută la 13 ianuarie 1934 îi conferă titlul de doctor în Filologie și Litere²⁰.

Preocupările științifice ale istoricului se diversifică, centrându-se pe probleme de istorie socială, economică, politică și culturală, legate însă constant de Ardealul românesc, axa gândirii și a cercetărilor sale. Paralel cu o fructuoasă carieră universitară, Ioan Moga desfășoară și o susținută activitate didactică în calitate de profesor la Seminarul Pedagogic și la Liceul Unitarian din Cluj.²¹

Datorită reputației sale științifice, între anii 1936-1938 Moga ține cursul de istorie generală la “Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale” din Cluj. Pe linia preocupărilor

---

¹⁸ Șt.Pascu, *op.cit.*, p.9.

¹⁹ *Arhiva Muzeului din Săliște*

²⁰ Șt.Pascu, loc. cit.

²¹ *Arh.Stat.Cluj*, Fond.I.Moga, nr.111, cutia 1064/1976, inv. 201, Dosar nr.59

sale științifice, Ioan Moga întreprinde în cursul anului 1938 o călătorie de studiu la Viena și Leipzig. Concomitent, este prezent în viața culturală, intelectuală a Clujului prin numeroase prelegeri și conferințe. Anii celui de-al 2-lea război mondial îl găesc pe Moga ca asistent al Universității transferate la Sibiu încă din 1940. În 1940, după Dictatul de la Viena, Ioan Moga împreună cu ceilalți profesori și studenți de la Universitatea din Cluj a fost nevoit să se strămute la Sibiu. Urmează o perioadă dificilă pe care filosoful și poetul Lucian Blaga o descria extrem de exact în cursul introductiv despre *Filosofia religiei*: “Până ieri am fost o țară mare, din punct de vedere etnic și geografic; astăzi suntem o țară mult mai mică, totuși ni s-a dat să trăim douăzeci de ani în orizontul unei țări largi, aproape împărătești. Acest orizont care de pe pământ s-a retras în inima noastră, îl purtăm în noi ca orizont viu și neuitat... Este țara din inima noastră, țara de totdeauna ce va rămâne neatinsă, acolo, în lăuntru nostru.” În aceste condiții dificile misiunea Universității este identificarea cu interesele națiunii. Ioan Moga alături de ceilalți intelectuali pledează pentru unitatea etnică, istorică, geografică, culturală, lingvistică și confesională a românilor.

În acest sens, este relevant și discursul rostit de Iuliu Hașeganu la deschiderea anului școlar 1941/42 în sala Teatrului Municipal din Sibiu:

“Azi etnicul pune cele mai urgente întrebări tuturor științelor...știința astfel îndeplinește o înaltă misiune răspunzând la marile întrebări pe care le pune etnicul... Nici o altă națiune nu este atât de mult asaltată ca a noastră cu astfel de întrebări mai ales din partea vecinilor. Universitatea este chemată și are datoria să răspundă cu știință, deci cu adevărul... Noi nu avem nevoie să falsificăm adevărul - noi nu vrem să facem propagandă- și răspundem cu adevărul științific, căci numai adevărul dă putere științei.”²²

---

²² I.Hașeganu, *Universitate și națiune*, în *Idealul Universității moderne*, ediție, studiu introductiv și note de V.Puşcaş, p.206

Prestigiul său științific, bogata și variata activitate didactică au determinat numirea lui Ioan Moga în toamna anului 1942 ca profesor titular la catedra de *Istoria Transilvaniei și a Europei Centrale*. Cu acest prilej, istoricul s-a bucurat de aprecieri deosebite din partea lui Ioan Lupaș, Silviu Dragomir care au evidențiat “temeinicia pregătirii profesionale” și contribuțiile valoroase privitoare la istoria Transilvaniei în relația cu Europa Centrală.

Ioan Moga desfășoară și o bogată activitate în cadrul Despărțământului județean Sibiu al “Astrei”, fiind membru în Comitetul său director. Alături de Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, I. Mușlea, I. Hațeganu, I. Crăciun și alții, contribuie la îmbogățirea fondului de carte al bibliotecilor, ține conferințe pe diferite teme ca de exemplu “Tineretul și mișcarea Memorandului”, participă la întruniri culturale cu program artistic organizate de învățători și profesori sau la reprezentații teatrale.

La 5 septembrie 1943 Ioan Moga este numit Director al Institutului de Istorie Națională din Sibiu.

În deceniul 1940-1950 istoricul și profesorul Moga a desfășurat o susținută activitate didactică îndrumând cu exigență, autoritate și pricepere activitatea științifică a numeroși studenți care vor deveni personalități marcante ale vieții științifice și culturale clujene: academicienii Ștefan Pascu, Teodor Pompiliu, Camil Mureșanu, prof. univ Mihail Dan și alții. În acest sens, academicianul David Prodan remarca: “Ca profesor de Istoria Transilvaniei și apoi de Istoria Românilor la Universitatea din Cluj și-a transmis știința și pasiunea pentru istoria patriei la multe rânduri de studenți, care l-au prețuit și l-au regretat. În el ... atât știința noastră istorică cât și învățământul nostru istoric au pierdut o însemnată valoare și un om cu merite deosebite.”²³

Este remarcabil felul în care profesorul, omul, istoricul Moga trăiește în memoria afectivă a discipolilor săi. Astfel,

---

²³ *Arhiva Muzeului din Săliște*

academicianul Camil Mureșanu își amintește rara distincție a profesorului Moga, excepționalele sale calități de dascăl și om: “De dincolo de temeuriile obiective care îmi impuneau respectul cuvenit savantului, străbătea ceva mai mult - greu de definit - o anume componentă aparte a personalității sale, care mi l-a fixat definitiv în amintire ca pe o figură apropiată de tipul ideal al profesorului, al omului care, pe lângă că știe, e capabil mai ales să comunice auditoriului mesajul semnificațiilor adânci ale științei pe care o cultivă... Ioan Moga rămâne în primul rând o expresie desăvârșită a distincției umane, a veritabilei vocații și ținute academice.”²⁴

Între anii 1947-1949 Ioan Moga a fost director al Teatrului Național din Cluj. Istoricul parcurge ultimii ani de viață într-un climat marcat de consecințele instaurării regimului comunist (1944-1948). Noua configurație ideologică a afectat și istoriografia, reflectându-se într-o nouă structură de organizare și cercetare a Institutului de Istorie Națională.

Ioan Moga s-a numărat printre cei care au aderat la noua orientare, întocmind în 1948 în calitate de director al Institutului un plan de organizare a acestuia, alcătuit după “indicațiile primite de la Secția de filosofie, istorie și științe economico-juridice a Academiei”. Ioan Moga, director al Institutului și coordonator al secției de istoria României îi avea drept colaboratori apropiați pe I. Crăciunescu (subdirector de secție), Șt. Pascu (subdirector de secție), T. Onișor, Al. Doboși, șefi de lucrări, S. Martin, Al. Neamțu, celelalte secții fiind reprezentate de M. Dan (director de secție la Istoria popoarelor slave), B. Surdu, S. Belu, C. Daicoviciu (director al secției de Istorie veche), Fr. Pall (director al secției de Istoria evului mediu, modern și contemporan), D. Prodan (director al secției de Arhive și documentare), G. Gaal (director al secției Filosofie), P. Apostol, L. Blaga (profesor de institut) etc.²⁵

²⁴ *Ibidem*

²⁵ A. Răduțiu, *Din istoria Institutului de istorie din Cluj. Anul 1948*, în *Anuarul Institutului de istorie Cluj-Napoca, XXXIV*, 1995, p.65

Tematica planurilor de cercetare (*Răscoala țărănească de la 1437, Răscoala lui Pero Seghedinaș, Documentația răscoalei lui Horea, Iobăgia în satele de pe Mureșul Superior, Comuna din Paris și opinia publică contemporană*) pune în evidență apariția unui context favorabil investigării cu precădere a fenomenului social.

Ultima parte a vieții a fost bogată în împliniri spirituale, istoricul abordând probleme complexe ca voievodatul Transilvaniei și al Maramureșului, rolul românilor în Transilvania medievală, continuitatea românilor în Nordul Dunării etc.

În plină maturitate creatoare istoricul Ioan Moga se stinge din viață, neașteptat la numai 48 de ani, la 3 ianuarie 1950.

Creatorul unei opere complexe, Ioan Moga a abordat în spiritul onestității științifice cele mai diverse teme ale istoriei transilvănene, de la specioase probleme de istorie locală, până la studii de istorie instituțională, politico-diplomatică, culturală, economică și socială, contribuind astfel la definirea unor direcții de cercetare viabile în cadrul școlii istorice clujene.

II. GEOGRAFIA OPEREI

În pofida scurtei sale existențe, Ioan Moga a lăsat posterității o operă bogată, variată, surprinzătoare prin profunzime, rigurozitate științifică, capacitate analitică și spirit polemic.

Desfășurată pe o perioadă de aproape trei decenii, activitatea științifică a cercetătorului și istoricului se definește prin diversitatea problemelor abordate, de la studii de istorie locală la investigații de istorie medievală și modernă.

În ciuda acestei diversități problematice, interesul lui Ioan Moga s-a centrat mai ales asupra spațiului ardelean privit în complexitatea aspectelor sale naționale, sociale, politice, economice și culturale. În dezbaterea acestor probleme istoricul a dovedit pasiune, acribie, spirit polemic, responsabilitate față de cuvântul scris.

Debutul în activitatea științifică a avut loc în perioada studenției cu cercetări de istorie locală menite să evidențieze configurația specifică a unui ținut străvechi, vatră de civilizație românească. Atenția tânărului cercetător se axează pe ideea unității etnice și geografice a acestor ținuturi, pe continuitatea populației strămoșești în zonele sud-transilvănene, pe legăturile spirituale neîntrerupte cu frații de peste munți, pe contracararea pretențiilor abuzive ale sașilor și ungarilor. Semnificative sunt în acest sens studiile *Cea mai veche biserică din Săliște* (1923)¹, *O însemnare despre legăturile culturale dintre Ardeal*

---

¹ *Cea mai veche biserică din Săliște* (jud.Sibiu), Cluj, Tip. Cartea Românească, 1923, 12 p.; extras din *Anuarul Comisiunii Monumentelor*

și Moldova în sec. XVII (1926)², *Din trecutul economic și administrativ al Săliștei în sec. al XVI-XVIII-lea* (1929)³.

Un moment distinct în geografia operei îl reprezintă documentarea și elaborarea tezei de doctorat *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII* (1933).⁴ Rod al unei îndelungate documentări în Arhivele Vaticanului, lucrarea este o abordare temerară a unei probleme complicate de politică și diplomatică a Țărilor Române. Concomitent, ea anunță și orientarea tânărului istoric spre cercetarea istoriei Țărilor Române în perioada de tranziție spre modernitate sau modernă. Tot în aceeași sferă de interes se înscrie și *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna* (1934)⁵, abordare la fel de temerară a complicatelor relații dintre principele Gabriel Bathori și domnul Valahiei, Radu Șerban, în complexul context istoric al epocii. Ambele studii privesc integrat fenomenul istoric românesc în contextul european, fiind reprezentative pentru metoda comparativ-istorică abordată de autor.

Studierea mișcării memorandiste, a implicațiilor ei, relevând și rolul tribuniștilor marchează angajarea mai decisivă în direcția reliefării luptei naționale pentru obținerea unor

---

Istorice, Secția pentru Transilvania (Cluj), (1930-1931), Cluj, 1932, p.149-160); Ioan Moga, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită de M.Dan și A. Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia, 1973...pp.296-298

² *O însemnare despre legăturile culturale dintre Ardeal și Moldova în sec.XVII*, *Anuarul...* III (1924-1925), Cluj, 1926, pp.563-564; Ioan Moga. *Scrieri istorice* (1926-1946)... pp. 294-295

³ *Din trecutul economic al comunei Săliște*, Sibiu, Tip.Săteanului, 1929, 23 p.(extras din: *Anuarul Gimnaziului mixt din Săliște (Sibiu) pe anul școlar 1928-1929*, Sibiu, Tip.Săteanului, 1929, pp.10-30; Ioan Moga. *Scrieri istorice* (1926-1946)... p113-129

⁴ *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, Tip.Cartea Românească, 1933, IV, 240 p.; și în *Anuarul...*, VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.175-400

⁵ *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna*, *Diplomatarium Italicum*, 1934, 3, p.42-125

drepturi legitime pentru românii din Ardeal - *Mișcarea memorandistă* (1934)⁶, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă* (1934).⁷ În aceeași problematică se încadrează și lucrarea *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'emancipation nationale*⁸ apărută în 1938 și destinată informării străinătății asupra situației și luptei naționale a românilor transilvăneni. Dacă în acest studiu autorul denunță pactul dualist ca moment care a pus capăt autonomiei interne a provinciei, în schimb *Războiul vamaal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei* (1936)⁹, dezvăluie efectele negative resimțite de economia Transilvaniei de pe urma politicii naționaliste a guvernelor maghiare din perioada dualismului.

Interesul pentru istoria economică a Transilvaniei se reflectă în studiile *Războiul vamaal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei* (1936), *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII* (1939)¹⁰, *L'orientation economique de la Transylvanie* (1940)¹¹, *La Transylvania nello spazio economico romeno* (1941)¹². Primele două sunt o reconstituire temeinică,

⁶ *Mișcarea memorandistă, Viața Ilustrată*, 1934, I, nr.5, p.2-4

⁷ *Tribuniștii și mișcarea memorandistă, Gând Românesc*, 1934, II, p.265-271; Ioan Moga, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită de M.Dan și A. Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia, 1973... pp. 278-284

⁸ *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'emancipation nationale, La Transylvanie*, 1938, pp.379-468

⁹ *Războiul vamaal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, în vol. *Fraților Alex. și Ioan I.Lapedatu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Bucureși, M.O., Imprimeria Națională, 1936, p.503-523; Ioan Moga, *Scrieri istorice...* pp. 251-268

¹⁰ *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII, Amarul...*, VII (1936-1938), 1939, pp.86-165; Ioan Moga, *Scrieri istorice...* pp.135-197

¹¹ *L'orientation economique de la Transylvanie, Revue T.*, VI (1940), pp.73-106

¹² *La Transylvania nello spazio economico-romeno*, București, Impr.Naț., 1941, 69 p.

documentată a vieții economice a Transilvaniei situată la confluența jocului de interese al Curții austriece cu aspirațiile economice legitime ale Țărilor Române. Elaborarea unor studii în franceză și italiană era destinată să informeze opinia științifică străină asupra temeiurilor economice ale unității provinciilor românești. Autorul urmărește în studiul *Înființarea Gremiului comercial levantin din Brașov* (1940)¹³ încercarea de afirmare a tinerei burghezii românești contracarată de exclusivismul economic al sașilor.

Cercetătorul nu abandonează vechile preocupări de istorie locală. Astfel, studiile *Les bergers Mărgineni. Un chapitre de l'histoire économique des Roumains de Transylvanie* (1939)¹⁴ și "*Obștea opincarilor*" din Săliște (1939)¹⁵, evidențiază o străveche ocupație a mărginenilor și un aspect al industriei casnice în care erau angrenați.

Istoricul s-a ocupat și de probleme de geografie istorică în *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlașului* (1939),¹⁶ "*Țara*", "*Districtul*" și "*Plaiul*" Loviștei (1939)¹⁷, "*Marginea*", *Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștei* (1939)¹⁸, demonstrând argumentat, logic vechimea și continuitatea românilor în aceste ținuturi.

---

¹³ *Înființarea Gremiului comercial levantin din Brașov*, Brașov, Institutul de arte grafice Astra, (1940), 40 p. (extras din *Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj*, 1939-1940, I, p.3-40); Ioan Moga. *Scrieri istorice...*, pp. 216-249

¹⁴ *Les bergers Mărgineni. Un chapitre de l'histoire économique des Roumains de Transylvanie*, Revue T.,V (1939), pp.202-223

¹⁵ "*Obștea Opincarilor*" din Săliște, *Anuarul...*, VII (1936-1938), București, 1939, pp.668-673; Ioan Moga. *Scrieri istorice...*, pp.211-215

¹⁶ *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlașului*, Cluj, Tip.Cartea Românească, 1936, 11 p.; Ioan Moga. *Scrieri istorice...*, pp.37-45

¹⁷ "Țara", "Districtul", "Plaiul Loviștei". *Anuarul...*, VII, (1936-1938), București, 1939, pp.656-668; Ioan Moga. *Scrieri istorice...*, pp.46-55

¹⁸ "*Marginea*", *Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștii*, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, M.O., Impr.Naf., 1943, pp.569-607; Ioan Moga. *Scrieri istorice...*, pp.56-88

Atenția lui Ioan Moga se concentrează și asupra vieții spirituale a românilor ardeleni, urmărind politica confesională a Imperiului Habsburgic cu privire la tipărirea cărții religioase în Transilvania (*Contribuțiuni privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea pentru românii din Transilvania și Ungaria* (1940).¹⁹ În dramaticul context al cedării Ardealului istoricul Moga se angajează într-o susținută polemică pentru a justifica legitimitatea unității naționale românești și pentru a respinge tezele revizioniste ale maghiarilor. Semnificative în acest sens sunt: *La questione della Transilvania. Breve prospetto storico* (1940)²⁰, *Problema transilvană (Aspecte istorice)* (1941)²¹, *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei* (1941)²², *Părerii istorice ungurești privitoare la românii din Transilvania medievală* (1941)²³, *Românii din Transilvania medievală* (1941)²⁴, *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo* (1942)²⁵, *Die Rumanen Siebenburgens in der Ungarischen Urkunde des Mittelalters* (1942)²⁶, *Dovezile istorice ale continuității* (1943).²⁷

¹⁹ *Contribuțiuni privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea pentru românii din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, Tip.Arhidiecezană, 1940, 10 p. (extras din *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului la 25 de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, pp.584-593); Ioan Moga. *Scrieri istorice...*pp.310-319

²⁰ *La questione della Transilvania. Breve prospetto storico*, București, f.ed., 1940,4, 32p. (extras din: *Studi e documenti romeni*)

²¹ *Problema transilvană (Aspecte istorice)*, Sibiu, Tip.Dacia Traiană, 1941, 12 p. (extras din: *Transilvania*, 1940, p.168-179)

²² *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei*, *Transilvania*, 1941,72,nr.4, pp.385-291

²³ *Părerii istorice ungurești privitoare la românii din Transilvania medievală*, Sibiu, Tip.Cartea Românească, 1941, 34 p.

²⁴ *Românii din Transilvania medievală*, *Transilvania*, 1941, 72, nr.3, pp.192-200

²⁵ *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo*, *Revue historique du Sud-Est europeen*, 1942, 19, nr.1 pp.183-287

²⁶ *Die Rumanen Siebenburgens in der Ungarischen Urkunde des Mittelalters*, Leipzig, 1942, 14 p.(extras din *Leipziger Vierteljahrschrift für Sudosteuropa* 1942, 6, Heft 1-2, pp.99-113)

În aceste studii istoricul dovedește excelența cunoaștere a realității ardelenе, capacitatea de a corobora informații diverse (geografice, filologice, istorice) pentru a susține și argumenta în spiritul deplinei obiectivității adevărul. Marele merit al istoricului constă în faptul că a elaborat aceste lucrări în germană, italiană, franceză, servind astfel dezideratul momentului - acela de a face cunoscute puterilor europene istoria și realitatea transilvăneană.

Concomitent, Moga își continuă preocupările de istorie locală prin studiile "*Marginea*", *Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștei* (1943), *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. Numirile satului Cristian și semnificația lor istorică* (1944), *Cine a fost Philippus Pictor?* (1946)²⁸. Și aceste contribuții evidențiază informația largă și cuprinzătoare a istoricului, valorificarea cunoștințelor sale în domeniul toponimiei și al geografiei istorice.

În 1944 apare la Sibiu *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*²⁹. Concepută pe mari dimensiuni, lucrarea apare ca o sinteză a investigațiilor sale precedente privind situația românilor ardeleni în evul mediu. Îmbinând perspectiva diacronică cu cea sincronică, valorificând toate izvoarele de care dispunea, abordând cu temeritate problemele priorității și continuității românești Ioan Moga realizează o investigație științifică obiectivă, unică în felul ei. În acest sens, istoricul Zenovie Pâclișanu remarcă, într-o recenzie a lucrării lui Moga: "Cu greu s-ar putea imagina o mai temeinică cunoaștere a

---

²⁷ *Dovezile istorice ale continuității*, Transilvania, 1943, 74, nr.1, pp.14-20 (și în lucrarea *Problema continuității românilor în Dacia*, Sibiu, Tip.Dacia Traiană, 1943, 36 p., în colaborare cu C.Daicoviciu, E.Petrovici și R. Vuia)

²⁸ *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. Numirile satului Cristian și semnificația lor istorică*, Sibiu, Tip. Cartea românească, 1944, 32 p. (extras din Anuarul..., IX (1934-1944), Sibiu, 1944, pp.448-476); *Ioan Moga. Scrieri Istorice...*pp.89-109

²⁹ *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, Tip.Dacia Traiană, 1944, 150 p.

izvoarelor și o mai pătrunzătoare analiză a lor decât aceea dovedită de dl. Ioan Moga în această substanțială lucrare, care, în literatura noastră nu s-ar putea compara decât cu lucrările regretatului C.Giurescu. Chestiunile tratate sunt urmărite până în cele mai mici detalii, autorului nescăpându-i nimic din ceea ce poate contribui la limpezirea lor. Este o lucrare care face cinste școlii istorice ardelenene...”³⁰

Interesul pentru istoria instituțiilor anunțat încă de studiile *Din trecutul economic și administrativ al Săliștei, “Marginea” Ducatul Amlășului și Scaumul Săliștei, “Țara”, “Districtul”, și “Plaiul” Loviștei* se concretizează în *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice* (1945)³¹, amplu studiu de interpretare a istoriei Transilvaniei în ansamblul geografiei sale politice.

În același an publică studiul *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică* (1945)³², replică polemică la concepția și metodele folosite de A.Filipașcu. În spirit critic, polemic autorul reconstituie istoricul voievodatului maramureșean surprins în confruntarea tendințelor de suveranitate proprie ale instituției voievodale cu cele de subordonare exercitate de regalitatea maghiară prin intermediul instituției comitatense.

În 1946 apare la Cluj discursul de deschidere a cursului de *Istoria Transilvaniei*, rostit la 6 februarie 1946 la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din Cluj. Apărut sub titlul *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*³³, studiul sintetizează concepția lui Moga asupra

---

³⁰ Z.Păclișanu, *Moga Ion, Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, 1944, p.246

³¹ *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice, în Anuarul..., X* (1945), Sibiu, 1945, pp.55-148

³² *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică. Anuarul..., X* (1945), Sibiu, 1945, pp.522-576

³³ *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, Cluj, Tip.Cartea Românească, 1946, 28 p.; *Ioan Moga. Scrieri istorice...* pp.15-34

cercetării istoriei transilvănene, a metodelor de investigație științifică, bazate pe recursul la sursele primare și valorificarea aportului științelor auxiliare.

În ultimii ani ai vieții eforturile istoricului se orientează spre investigarea “istoriei de adâncime”, a răscoalei de la Bobâlna³⁴. Studiul său (inedit) deși reflectă orientarea spre interpretarea materialist-istorică, este o investigație analitică, temeinică, urmărind deplina motivare socială, economică, psihologică a răscoalei, consecințele și implicațiile ei în evoluția istorică a Transilvaniei.

Activitatea științifică a lui Ioan Moga se complinește printr-un număr de recenzii și note care pun în lumină spirit critic și polemic, intuiție, capacitate de selectare și ierarhizare a valorilor.

Unele recenzii sunt consacrate operelor profesorilor săi Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, remarcându-se prin obiectivitate și moderație. Alte recenzii sunt consacrate unor importante rectificări ale denaturărilor comise de reprezentanții istoriografiei maghiare și germane. Semnificative în acest sens sunt recenziile: *Cum scrie istorie și cum editează documente dl. Dr. Andrei Veress* (1936), *Mester Miklos, Az autonom Erdely es a roman nemzetisegi kovetelesok az 1836-64 evi nagyszzebeni orszaggyulesen* (1936), *Friederich Muller-Langenthal, Die geschichtlichen Rechtsgrundlagen der “Sachsischen Nationsuniversitat”* (1938), *G. Gundisch, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, *E. Lukinich, A. Fekete-Nagy, L. Makkai, L. Galdi, Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400* (1941).

Dintr-o perspectivă sintetică, evolutivă asupra preocupărilor și investigațiilor istoricului Ioan Moga se poate remarca

---

³⁴ I.Moga, *Răscoala din 1437 (scheme și note)*, în *Arh.Stat.Cluj*, Fond.I.Moga, nr.111, dosar nr.16

marea varietate a problemelor abordate, informația temeinică, cunoașterea exactă a contextului istoric, valorificarea tuturor informațiilor de care dispunea.

În activitatea științifică de dinainte de război interesul istoricului se concentrase asupra problemelor de istorie modernă, pentru ca în perioada postbelică accentul să se deplaseze spre problemele de istorie medievală a Transilvaniei.

Întreaga operă a lui Ioan Moga impune prin rigurozitate științifică, excepțională capacitate de interpretare a fenomenului istoric românesc în context european.

III.

SPAȚIUL ISTORIC TRANSILVĂNEAN ÎN VIZIUNEA LUI IOAN MOGA

a) Preocupări de istorie locală

Legat prin toate fibrele ființei sale de ținutul natal, de Mărginimea Sibiului, străveche vatră de civilizație românească, Ioan Moga s-a interesat încă de la începuturile carierei sale științifice de problemele economice, politice, sociale, etnice, culturale, confesionale ale Săliștei și ale așezărilor vecine.

Prin legăturile directe cu Sudul Carpaților Meridionali, intramontane (pășuni) și transmontane (plaiuri), Mărginimea a constituit de-a lungul istoriei una din permanentele punți de legătură între Transilvania și Țara Românească, accentuate odată cu dezvoltarea păstoritului transhumant.³⁵

Situația social-politică a populației a fost condiționată de la începutul mileniului al II-lea de încorporarea acestui teritoriu în "Fundus Regius" și de încredințarea pazei granițelor de sud ale Regatului plăieșilor români din aceste sate.

Prin statutul lor de țărani liberi ai "Pământului Crăiesc", mărginenii au beneficiat de-a lungul epocii feudale de o mare libertate de mișcare - condiție esențială a dezvoltării unei economii pastorale prospere.

Apărarea acestei libertăți împotriva tentativei Magistraturii Sibiene de uzurpare a drepturilor și privilegiilor istorice

---

³⁵ C. Irimie, N. Dunare, P. Petrescu, *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească*, București, Edit. Științifică și enciclopedică, 1985, p.107

recunoscute de regalitate va deveni o constantă a rezistenței localnicilor începând din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea.³⁶ Totuși, satele românești din jurul Tălmaciului și a Săliștei, deși libere, au de suportat tot mai mult povara grea a sarcinilor față de stat, față de patriciatul din Sibiu și din cele șapte scaune.

Preocuparea străveche a locuitorilor este păstoritul care determină și o structură psihică particulară a mărginenilor, extrem de atașați de ținuturile lor natale. În acest sens este semnificativă observația autorilor studiului *Mărginenii și zona lor*, Traian Herseni și Cornel Irimie: “Păstorul transhumant mărginean, ca mulți păstori de felul lui din alte sate românești, își desfășura viața pe două planuri profund diferite, unul orizontal, mai mult “geografic”, deci de suprafață, pe care trebuia să-l străbată în lung și lat în căutare de pășuni, altul vertical, mai mult “istoric”, care îi venea din tată în fiu, de la moși și strămoși și pe care trebuia să-l ducă mai departe, să-l predea urmașilor cel puțin intact, dacă nu mereu îmbogățit. Planul geografic îl distanța și-l înstrăina fără încetare de vatra străbună, îl modela după “fizionomia” altor locuri și a altor oameni, pe când planul “istoric” îl ținea aproape și-l regenera mereu, nu-l lăsa să se dezrădăcineze sau, în termeni concreți, să se “dezmărgineze”.³⁷

Mărginenii Sibiului, vestiți pentru oieritul lor au fost veacuri de-a rândul mari călători atât prin ținuturile românești cât și prin faimoasele “drumuri ale oilor”, toate regiunile dominate de Carpați până la Dunăre și dincolo de ea spre Constantinopol și Adriatică, până la Tisa, spre Panonia, Moravia, Galiția, Polonia, până la marea Neagră și dincolo de ea în Ucraina de sud, în Crimeea, în Caucaz. În acest sens N. Iorga considera

---

³⁶ Ioan Moga, *Scrieri istorice* (1936-1946), ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia, 1973, p.128.

³⁷ Apud C. Irimie, N Dunare, P. Petrescu, *Mărginenii Sibiului...*, p.18

păstoritul transhumant ca unul din factorii de bază ai “unității neamului, limbii și culturii populare românești”.

Dintre toate satele mărginene de oieri transhumanți, cele mai însemnate, adevărate centre oierești în jurul cărora se grupau satele mai mici, au fost: Săliște, Rășinari și Poiana Sibiului.

Situată la o mai mare distanță de incidența dreptului feudal, permanent spațiu de interferență între Transilvania și “țară” prin transhumanță, schimburi de produse și strămutări de pe un versant pe altul în momentele de primejdie, Mărginimea Sibiului și-a conservat în evul mediu caracterul de zonă și entitate de viețuire românească.³⁸

Medevist eminent, specialist consacrat al realităților transilvănene, îndeosebi prin cercetările dedicate voievodatului Transilvaniei, Ioan Moga și-a făcut debutul științific printr-o serie de investigații de detaliu, acordând o atenție specială problemelor de geografie istorică locală - partea mijlocie a Transilvaniei de Sud delimitată de Olt (la răsărit), Lotru (la sud-vest), comunitățile săsești de la Miercurea, Apoldul de Jos, Sibiu (la nord-vest și nord). Între aceste studii de amănunt se detașează: *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlașului*, Cluj 1936; “Țara”, “Districtul” și “Plaiul” Loviștei, în A.I.I.N, VII, 1936 - 1938, București 1939; *Marginea, Ducatul Amlașului și Scaumul Săliștii* în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1943.

Primul studiu de acest gen al lui Ioan Moga este la origini recenzia cărții lui I.Conea - *Țara Loviștei*, 1935, cercetare aplicată asupra autenticității/neautenticității unor documente latine (unul autentic de la 1233, altul falsificat la 1311) care indică o “terra Loysta...” dăruită de principele Bela al Ungariei, la 1233, comitelui Corlard de Tălmaci. Analiza specioasă pe text relevă, în esență, existența a două Loviști: cea adevărată din bazinul Brezoi-Titești și o alta reprezentată de

---

³⁸ *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, Cluj-Napoca, Edit.Dacia, 1976, p.38.

munții dintre Lotru și Olt, care împreună cu satele ardelenne fuseseră în stăpânirea lui Vlaicu-Vodă, râvnite de conții de Tâlmaci, pentru ca după 1387 să fie din nou în stăpânirea domnilor români cu numele de *Ducat al Amlașului*.

Excursul istoricului relevă că prin falsificatul datat 1311 (ticluit în a 2-a jumătate a sec. al XIV-lea) conții de Tâlmaci au urmărit revendicarea unor pretinse drepturi asupra posesiunii ardelenne din dreapta Oltului a domnilor Țării Românești.

Cercetătorul nu face afirmații hazardate, fundamentându-și mereu demersul pe documente, pe realitatea istorică, emițând ipoteze plauzibile, în spirit ponderat, prudent: ”nu e mai puțin adevărat însă că falsificatul (de la 1311, n.n. A.C.) se putea referi și numai la munți, fără sate, indicând în cuprinsul granițelor amintite *o regiune (= terra)*, cu munți, păduri și ape, toate *pertinentiae* cu *utilitates*, din care se putea strânge un bogat *proventus* din vânat, pescuit, pășunat și ghindă - venituri regale obișnuite în asemenea regiuni. O *loviște*, deci, în sensul arătat și de dl.Conea, ca un ținut bogat în vânat și pește. Nu putem dovedi că acest ținut muntos purta într-adevăr numirea de Loviște (...), dar autorul falsificatului putea să-i atribuie numirea și după Țara Loviștei din bazinul Titești, demult și continuu străbătută de negustorii sași, care făceau comerț în Țara Românească.”³⁹

Cel de-al doilea studiu “Țara”, “*Districtul*” și “*Plaiul*” *Loviștei* este un demers polemic la replica lui I. Conea (Buletinul Societății Regale de Geografie, vol.LV, 1936, p.275-277), de fapt o întregire a recenziei inițiale a lui I. Moga. Acest nou studiu reia, diversificând cu noi unghiuri comentariul la problema “Țării”, “*districtului*” și “*plaiului*” *Loviștei*. Ioan Moga pune elocvent în lumină vechimea elementului românesc în regiune (străvechimea românească a satelor), comunitatea de viață a românilor de dincoace și dincolo de Carpați: “faptul că

³⁹ I.Moga, *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlașului*, în *Scrieri istorice...* p.44.

românii ardeleni își luau (...) angajamentul să păzească munții de la Tălmaci până la Săliște, ne arată că acești munteni veneau pe potecile din munții Lotrului, iar nu pe la Cîineni și Turnu-Roșu, pe unde puteau fi opriți de organele de pază). Iată, deci că transhumanța prin munții Lotrului exista și atunci (în secolele XIII-XIV, n.n. A.C.) și față de opreliștile pe care le întâmpina oieritul la șes el trebuie să se fi intensificat peste munți, pe potecile de totdeauna și pe marele drum din Valea Lotrului.”⁴⁰

În opoziție cu I. Conea care consideră că depresiunea intracarpatică în care e așezată Loviștea este bazinul Titești-Brezoi din fața confluenței Lotrului cu Oltul, Ioan Moga consideră teza *forțată* și apelând la autoritatea lui N.Iorga susține că termenul “Terra Loysta” putea viza și *munții*. “Noi i-am dat acestui termen înțelesul de regiune muntoasă, cu păduri și ape, toate *pertinentiae*, cu *utilitates*, ca vânatul, pescuitul, pășunatul, ghinda - venituri regale obișnuite pe acea vreme.”⁴¹

Istoricul subliniază marele rol jucat de transhumanță (drumul oilor, deci lupta pentru pășuni) în trecutul poporului românesc - fenomen de adâncă rezonanță în istoria noastră.

Ioan Moga subliniază în plus continuitatea neîntreruptă a instituțiilor (Loviștea era o “Țara”, sau “romanie”, “una din acele mici organizații autonome în care românii și-au dus viața pe timpul evului mediu”, cu cuvintele lui I.Conea pe care-l citează) dar și menținerea autonomiei lor față de tendințele de subordonare ale sașilor.

În disputa cu I.Conea studiul elucidează semnificația termenilor “țară”, “district”, “plai” (cu distincția între sensul *geografic* și cel *administrativ*). De exemplu “districtus” este traducerea latinească a termenului de “plai” în sens administrativ. Studiul conchide de fapt că în sec. al XIV-lea

⁴⁰ Idem, “Țara”, “Districtul” și “Plaiul” Loviștei, în *Scrieri istorice...*, p.48.

⁴¹ *Ibidem*, p.47

Lovișteea cuprindea și munții Lotrului și că deci poate fi certificată documentar existența *Plaiului Loviștei*: “deci textul: *terram... Loystam* (...) are înțelesul firesc și gramatical *de plaiul numit Lovișteea, de la apa numită Lotru, care se varsă în Olt* (...).”⁴²

Ioan Moga relevă, ajutat de temeinica cunoaștere a realităților vii ale locurilor, particularitățile unui mod de viață în sudul Transilvaniei, fiindcă “romania subcarpatică” era o “devălmășie”, ca viață specifică de “plai”, cu locuitori țărani liberi, având conștiința drepturilor lor țărănești indiferent că erau situați de o parte sau de alta a arcului carpatic. Viața transilvano-munteană funcționa neîntrerupt pe deasupra versanților naturali: la 1383 sașii “iau măsuri de pază nu la Turnu-Roșu, pe unde se pătrundea pe la Căineni, în Loviște și unde paza putea fi făcută ușor, ci de-a lungul munților de la Tâlmaci până la Săliște, unde trebuia fixată o graniță - dacă nu era - pentru a pune capăt neplăcerilor care le veneau *peste și din* acești munți, de la românii de pe ambele versante ale Carpaților” (sub.ant.).⁴³

Interpretarea istoriei ardelenе în sinteza *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, 1944 își găsea punctul de plecare în astfel de cercetări de istorie locală, specioase, dar indispensabile.⁴⁴

Studiul “*Marginea*”, *Ducatul Amlășului și Scaunul Săliștii* trece în revistă transformările produse de politic în configurația teritorială și administrativă a Mărginimii.

Contrar opiniei curente, Moga demonstrează că în timpul lui Vladislav Vlaicu nu se poate vorbi de un ducat al Amlășului, ci doar de o stăpânire munteană asupra celor 5 sate românești (Săliște, Galeș, Vale, Cacova, Sibiel). Autorul

⁴² *Ibidem*, p.54.

⁴³ *Ibidem*, p.54.

⁴⁴ I. Moga, *Scrieri istorice*, Note și comentarii de Mihail Dan și A. Răduțiu, p. 324

interpretează condițiile în care i-a fost concedată lui Vlaicu această stăpânire: încredințându-l pe Ioan Tompa cu paza trecătorilor de peste munți, de o reală importanță strategică, regele își afirmă implicit dorința de afirmare a pretențiilor de stăpânire asupra acestor munți.

Pe baza realităților geografice și politice controlabile documentar precum și a unor deducții logice Moga demonstrează că despre un Ducat al Amlașului care a cuprins pe lângă cele 5 sate și Amlașul, Aciliu, Tilișca se poate vorbi numai din timpul lui Mircea cel Bătrân și Dan II.⁴⁵

Sunt surprinse transformările de statut ale ducatului Amlașului, de la situația de feudă în stăpânirea domnilor munteni la aceea de posesiune ținută la dispoziția regelui în 1467 până la introducerea lui sub administrația Universității săsești sub forma Scaunului Săliștii. Din studiu se întrevăd tendințele de aservire îndreptate asupra mărginenilor atât dinspre Universitatea săsească, cât și dinspre funcționarii fiscali ai județului Alba, precum și rezistența românilor conștienți de statutul de drept privilegiat al Pământului Crăiesc. Dincolo de modificările configurației administrative și teritoriale a regiunii autorul își propune să precizeze care a fost "unitatea etnică și geografică permanentă care a stat la temelia stăpânirilor românești în aceste regiuni".⁴⁶ Astfel, studiul evidențiază unitatea organică a celor 5 sate românești care au supraviețuit dezagregării fostului ducat al Amlașului și după trecerea acestuia sub administrație săsească și-au păstrat configurația particulară în cadrul Scaunului Săliștii.

Ea demonstrează în opinia autorului "*trăinicia de neînvins a acestei grupări de sate cu caracter autonom care a supraviețuit tuturor alcătuirilor politice în care au fost încadrate.*"⁴⁷

---

⁴⁵ I.Moga, "Marginea", *Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștii*, în *Scrieri istorice...*, p.63.

⁴⁶ *Ibidem*, p.81.

⁴⁷ *Ibidem*, p.85.

Studiul surprinde profilul particular al zonei cunoscute generic sub numele de Mărginime. Acest ținut de confluență cu Țara Românească prin situare geografică, dar și printr-o populație legată vital de plaiurile munților și ținuturile intracarpatică este definit în termenii lui Iorga de “romanie subcarpatică”.⁴⁸

Având temeieri profunde în însăși realitățile geografice și în comunitatea de viață transilvano-munteană, destinul Mărginimii s-a afirmat în contextul unei permanente confruntări între presiunea externă și conștiința fermă a românilor de aici, că constituie un grup aparte cu libertăți și drepturi specifice.

Din *Monografia istorică a comunei Săliște*, nefinalizată și rămasă în manuscris, I.Moga a publicat *Din trecutul economic și administrativ al Săliștei în sec. al XVI-XVIII-lea* (1929), *Cea mai veche biserică din Săliște* (1923), *Din frământările săliștenilor pentru școală* (1929), *Obștea opincarilor” din Săliște* (1939).⁴⁹

Vechimea și permanența vieții românești în regiune coboară până în timpul primelor izvoare documentare privitoare la trecutul românilor ardeleni și este confirmată de toponimia slavo-română perpetuată până astăzi și care “ne amintește epoca de formație a poporului român”.⁵⁰

Atestarea documentară târzie a acestora în documentele de cancelarie regală sau voievodală abia în veacul al XIII-lea și al XIV-lea (*Diploma Andreeană* din 1224) nu înseamnă că ele nu au existat mai înainte: “trecutul acestor comune, judecând atât după așezarea lor geografică, cât și după toponimia locului, pare a se întinde mult înainte de apariția știrilor documentare.”

Sășii au fost colonizați de regalitatea maghiară începând cu a 2-a jumătate a secolului al XII-lea în acest teritoriu locuit

---

⁴⁸ *Ibidem*, p. 86

⁴⁹ I. Moga, *Scrieri istorice...*, p. 337, note și comentarii de M. Dan și A. Răduțiu

⁵⁰ I. Moga, *Monografia istorică a comunei Săliște*, în *Arh.Stat.Cluj*, Fond I. Moga, nr. 111, cutia 1064/1976, dosar nr. 7, fila 8.

de români încă de primele două veacuri ale mileniului doi. În cursul evului mediu zonele Săliște-Tâlmăciu și Țara Făgărașului devin posesiuni transilvănene ale domnitorilor Țării Românești și cuprindeau obștile satești din depresiunile Săliște, Rășinari, Apold-Miercurea, Cisnădie-Turnu-Roșu aparținând acelei “*silva Blacorum et Bissenorum*” menționată în Diploma Andreiană din 1224.

Românii erau organizați în puternice comunități obștești care și-au păstrat forme tradiționale de viață și au luptat pentru menținerea lor și după includerea în sistemul de organizare administrativă de pe așa-zisul Pământ Crăiesc (*fundus regius*). Revendicarea autonomiei, bazate pe obiceiul pământului (*jus Valachicum*) și a credinței creștine de tip răsăritean (bizantin), ca forme de coeziune etno-culturală a românilor de pe aceste teritorii, a devenit un postulat al tuturor programelor de luptă ale acestora. Puterea centrală, consideră Moga, a reușit să atragă cnezii și voievozii din teritoriile de margine prin recunoașterea unor drepturi în schimbul obligației de pază a graniței de sud a Transilvaniei împotriva populațiilor migratoare. Acele *terrae olachorum*, amintite în sec. XIII au fost incluse Pământului Crăiesc intrând sub incidența dreptului regal de a le dona sau retrage. Faptul că în documentul din 1210 sunt amintiți în oastea comitelui Ioachim al Sibiului și românii alături de sași, secui și pecenegi, confirmă vechimea organizării militare românești reprezentate de acei *castrenses et servientes regales* (păzitori ai cetăților de graniță).

Comunitățile românești satești existente în secolele XII și XIII au constituit baza demografică a așezărilor din “Marginea” Sibiului, amintite mai târziu în documente: Rășinari - 1204, Tâlmăciu - 1318, Orlat - 1322, Săliște - 1354, Tilișca - 1366, Galeș - 1366, Vale - 1366, Sibiel - 1366, Fântânele - 1366, Gura Râului - 1380, Poplaca - 1382, Poiana - 1532 etc.

Mărginenii au fost declarați oameni liberi fără obligații feudale în afara celor militare. Ei își alegeau conducătorii din

sânul obștilor (juzii și cnezii care aveau și obligația organizării pazei militare a cetăților de graniță).

Satele românești din jurul Tălmaciului și Săliștei, deși libere, au de suportat tot mai mult greaua povară a sarcinilor față de stat și față de patriciatul din Sibiu și cele Șapte Scaune. Pământul satelor sibiene era administrat din Sibiu de către înalții demnitari ai orașului puși în slujba regelui. Regii au acordat numeroase donații de sate, munți, ocne de sare bisericilor, mănăstirilor din Sibiu precum și demnitarilor sași organizați în Instituția celor șapte juzi, iar în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Universitatea sașilor (*Universitas saxonum*).

Satele din scaunele Săliște și Tălmaciu s-au considerat tot timpul în evul mediu, din punct de vedere formal, libere și mărginenii au crezut în acest statut juridic, deși din veacul al XV-lea, când au fost afiliați Scaunului Sibiului, li s-au impus obligații feudale (*terragium, quinquagesima ovium, apoi decima ovium*).

Este precizat statutul de drept al Săliștii și al celor 5 sate românești de la primele intruziuni ale regalității (1322) și faza organizării posesiunii regale la aceea de feudă ardeleană a voievozilor munteni până la încorporarea ținutului Scaunului Sibiului sub numele de Scaunul Săliștei.

Studiul *Din trecutul economic și administrativ al Săliștei în sec. XVI - XVIII*⁵¹ înfățișează urmările administrativ-juridice și economice ale acestui eveniment. Deși de drept locuitori liberi ai Pământului Crăiesc, românii din Săliște și satele învecinate vor suferi intruziunea juridico-administrativă și fiscală a sașilor. Pe baza protocoalelor scaunului create de sași autorul reconstituie străvechea organizare juridică autohtonă a Săliștei cu slujbași și viața juridică proprie în conformitate cu normele vechiului drept românesc.⁵²

⁵¹ Idem, *Din trecutul economic și administrativ al Săliștei*, în *Scrieri istorice...*, p.113-129

⁵² *Ibidem*, p.114-115.

Elemente de exercitare a unor rânduiele autohtone sau de îndeplinire a funcției defensive conferite de regii ungari locuitorilor de la granița de sud, slujbașii (juzi sătești, pângari, plăieși, vătafi) devin în urma suprapunerii dreptului săsesc intermediari și supuși ai juzilor scaunului și ai magistratului din Sibiu.

Pe baza protocoalelor aduse în discuție (*Constitutio gremialis Sedes Szeliște*) autorul evidențiază “insistența cu care funcționarii sași au restrâns treptat viața liberă a mărginenilor” pentru a la impune condiția iobăgească.

În acest sens, sunt semnificative conscripțiile făcute de sași, ele arătând situația săliștenilor tot mai îngreunată de tendințele sașilor de a-i considera “iobagi de moșie”, obligați la muncă personală și dări față de domnii din Sibiu, de a trece scaunul Săliște între “bunurile celor 7 juzi” sau de a se declara abuzivi stăpâni ai munților Scaunului.⁵³ Pe de altă parte, unele din aceste conscripții (1691-1692, 1712, 1721) denotă starea de drept liberă a săliștenilor identică teoretic cu aceea a celorlalte scaune libere săsești de pe Pământul Crăiesc prin precizarea în aceste documente a caracterului de bun “erarial” și nu nobilitar al Săliștei.

Studiul *Les bergers Mărgineni* apărut în 1939 în “Revue de Transylvanie” este o privire sintetică, de ansamblu asupra trecutului și dezvoltării istorice a regiunii, insistând și asupra realităților ei actuale.

Amendând teza consacrată a istoriografiei maghiare referitoare la “inferioritatea de rasă” a poporului român, considerat refractar la formele superioare de civilizație, Ioan Moga conturează complexitatea și intensitatea vieții pastorale românești, creatoare de valori economice și spirituale. Studiul este un profil al vieții mărginenilor din perspectiva geografiei umane a ținutului, ocupația pastorală fiind aici un adevărat “stil

---

⁵³ *Ibidem*, p.125.

de viață“ și principalul factor de bogăție pentru satele de la poalele Carpaților.

Importanța și prosperitatea adusă de această structură ocupațională rezultă în opinia autorului din impozitul “quingagesima ovium” sau “census Valachorum” reprezentând 2/3 din veniturile regale ale provinciei, din ostilitatea și politica de îngrădire declanșată de sașii colonizați în zonă.

Spiritul întreprinzător al mărginenilor le-a deschis în același timp drumul comerțului și al unor prospere industrii anexe păstoritului, făcând din Săliște centrul economic al regiunii.

Astfel, mândri de libertatea și viața lor cvasiautonomă, românii din Margine au fost beneficiarii unor posibilități mai largi de afirmare economică și spirituală decât cei aserviți direct regimului nobiliar.

Bazat pe semnificativele progrese economice și culturale din viața mărginenilor, Ioan Moga concluzionează că “dacă poporul român n-a putut să progreseze în toate regiunile Transilvaniei cum au făcut mărginenii, aceasta nu s-a datorat unei inferiorități congenitale, ci regimului feudal anacronic, cu rezultate dezastruoase pentru populația românească”.⁵⁴

Studiul *Obștea opincarilor din Săliște*, pornind de la două plângeri din 1826 ale Obștii Opincarilor din Săliște împotriva Breslei Pielarilor și Tălparilor din Sibiu, aduce prețioase informații despre o veche îndeletnicire a mărginenilor: confecționarea opincilor în cadrul unei mici industrii țărănești legate de viața păstorească și de portul acestora.

Documentele surprind deopotrivă deprinderile comerciale ale mărginenilor care aduceau pieile din Țara Românească “pe vama împăratului” precum și concurența dintre opincarii mărgineni mici producători și sașii din Sibiu, care încearcă să-i înlăture, interzicând portul opincilor pe care le confecționau.

---

⁵⁴ Idem, *Les bergers mărgineni. Un chapitre de l'histoire economice des roumains de Transylvanie*, în *Revue de Transylvanie*, 1939, p.223

Preocuparea pentru problemele de istorie locală, l-a condus pe Ioan Moga și spre restituirea istoriei culturale a Săliștei, una din cele mai importante așezări din zonă și prin locul și rolul în cultura acesteia. Școlile sale, printre cele mai vechi din provincia intracarpatică, satisfăceau nevoile practice și intelectuale ale unor țărani luminați, asigurând săliștenilor o binemeritată preeminență culturală.

În studiul *Din frământările săliștenilor pentru școală* autorul își propune să reînvie “mărturiile nepieritoare ale neobositei stăruințe puse de poporul nostru pentru împărtășirea fiilor lui cu lumina atotputernică a culturii, care a început să se reverse din timpul primului gramatic pe care istoria ni-l amintește în sec. XVII și continuă a se revărsa prin cele 8 școli cu care comuna noastră se poate mândri astăzi.”⁵⁵

Reflectând interesul autorului pentru istoria instituțiilor de cultură românești, studiul realizează un istoric al eforturilor stăruitoare depuse de sălișteni în vederea întemeierii de școli proprii. Contribuțiile materiale consimțite de săteni pentru ridicarea acestora demonstrau conștientizarea de către aceștia a necesității unei pregătiri intelectuale pentru a face față atât nevoilor economice, spirituale ale sătenilor, cât și disputelor juridice cu sașii. Autorul face un bilanț al frământărilor săliștenilor pentru școală de la primele începuturi până la gimnaziul și școlile profesionale din perioada de după Unire, evidențiind implicarea efectivă a unor personalități ca mitropolitul Andrei Șaguna, I. Lupaș, O. Ghibu.

Studiul *O însemnare despre legăturile culturale dintre Ardeal și Moldova în secolul al XVII-lea* demonstrează că neîntreruptele relații ale românilor mărgineni cu cele 2 țări extracarpatică erau create nu doar de imperative de ordin economic-comercial, ci aveau la bază și o comunitate spiritual-culturală. Astfel, documentul pe care se bazează studiul

---

⁵⁵ Idem, *Din frământările săliștenilor pentru școală*, în *Scrieri istorice...*, p.229

(testamentul unei țărănci din Săliște) prin mențiunea că Oprea Alămănuț din Săliște a fost trimis în Moldova “să învețe scrisoare”, probabil pentru a se reîntoarce grămătic evidențiază, în opinia autorului, că pentru românii de aici principalele reprezentau deopotrivă “izvorul de cultură românească”.⁵⁶

Tot în acest sens, *Cea mai veche biserică din Săliște* este o mărturie că din “țară” veneau nu doar cărți de cult, ci și zugravi care au lăsat pe pereții ei picturi reprezentând boieri și călugări în costumele muntenești ale secolului al XVII-lea.⁵⁷

O altă contribuție de istoria culturii este *Cine a fost Philippus Pictor?*⁵⁸ în care autorul își propune elucidarea identității celui care a tradus sau întocmit Catehismul de la Sibiu din 1544.

Pe baza unor informații inedite furnizate de un proces judecat la Sibiu, precum și a celor desprinse de Iorga din registrele de socoteli ale Sibiului Ioan Moga amendează opinia acestuia în legătură cu identitatea dintre Magister Philippus din socotelile sibiene și Filip Moldoveanul.

Astfel în lumina datelor furnizate de documente Filip Mahler (Zugravul) a fost diacul magistratului din Sibiu pentru scrisorile slavo-române în cadrul relațiilor acestuia cu domnii și boierii Țării Românești. Atestările sale în această calitate din 1537 și până în 1546 exclud în opinia lui Moga posibilitatea identificării celor două persoane. Concluzia sa este că Philippus Pictor se integrează în seria fruntașilor sași trimiși în sec. XVI în misiuni diplomatice importante la domnii Țării Românești, la cancelaria cărora au deprins știința de carte, limba și diplomația slavonă.

---

⁵⁶ Ioan Moga, *O însemnare despre legăturile culturale dintre Ardeal și Moldova în secolul al XVII-lea* în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice* (1926-1946), ediție îngrijită de M. Dan și A. Răduțiu, Cluj, Edit. Dacia, 1973, p. 294-295

⁵⁷ Idem, *Cea mai veche biserică din Săliște* în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice*....pp.296-298

⁵⁸ Idem, *Cine a fost Philippus Pictor?*, în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice*...pp.287-293

Din seria lucrărilor de istorie regională consacrate părții mijlocii a Transilvaniei de sud face parte și studiul *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. Nimirile satului Cristian și semnificația lor istorică*.⁵⁹

Pornind de la elucidarea unei probleme de toponimie, originea și succesiunea numirilor satului Cristian, Ioan Moga aduce importante precizări referitoare la istoria fenomenului de colonizare din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea.

Luând în considerare ansamblul atestărilor documentare ale satului autorul amendează concluzia istoricului Scheiner⁶⁰ conform căreia denumirile “Insula Christiana” și “Insula Christiani” sub care apare satul în cele mai vechi mențiuni ar fi identice.

Pe baza unei analize lingvistice Ioan Moga a stabilit anterioritatea formei *Insula Christian*, apelativul originar al satului după numele proprietarului sau al fondatorului față de expresia *Insula Christiana* care fiind amintită exclusiv în documente de natură externă emise de cancelaria papală are o accepție influențată de prozelitismul catolic al vremii.

Corespunzând germanului *Cristiansaw*, prima denumire servește drept indicație că la originea satului în discuție se afla un proprietar cu numele Christian pe teritoriul sau datorită căruia s-a întemeiat satul, în timp ce a doua formă a rămas o numire oficială, exclusiv diplomatică și fără legătură cu realitățile geografice și etnice de pe teren.

Stabilind că data posibilă a întemeierii satului este cuprinsă între anii 1280-1310 Ioan Moga a plasat-o în contextul general al creării de sate noi prin colonizări, fenomen început în ultimele decenii ale sec. al XIII –lea și amplificat în secolul următor.

---

⁵⁹ Idem, *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. Nimirile satului Cristian și semnificația lor istorică*, în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice...*pp.89-109

⁶⁰ W.Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des sudlichen Siebenburgen*, în “*Balkon-Archiv*”, 1926.

Inițiate în nordul Ungariei de șoltuzii germani, în Transilvania întemeierile de sate au fost realizate atât sub conducerea cnezilor români, cât și a greavilor sași, rezultând sate care poartă numele cneazului sau greavului întemeietor.

Pornind de la perpetuarea numelui primului fondator Ioan Moga integrează satul Cristian în categoria noilor așezări umane create de greavi pe teritoriul provinciei sibiene alături de *villa Umberti (Hammresdorf)* = Gușterița sau Insula Gerhardi (Gerardsaw).

Tot pe baza unor analogii, Ioan Moga a relevat că dacă persistența denumirii Insula Christian = Kristiansan corespundea drepturilor administrativ-financiare ale greavului (de a dispune de veniturile strânse de la locuitorii satului), în schimb renunțarea la numele întemeietorului și adoptarea numelui popular (Grossau = Magna Insula) era indiciul emancipării satului de sub autoritatea greavului întemeietor.

Analizând onomastica maghiară a satului I. Moga constată că în timp ce *Keresztenyszighet* este o traducere fidelă în maghiară a numirii oficiale de factură externă, *Keresthenyfalva* a derivat direct de la numele Cristian, cunoscut de populația românească.

Pornind de la unicitatea formei *Keresztenyszighet*⁶¹ pe teritoriul Ungariei și al Transilvaniei precum și de la faptul că pentru numele satului n-a existat pe teren nici o denumire populară maghiară, I. Moga contestă opinia istoricului Scheiner în legătură cu vechimea sau prioritatea formei maghiare. Aplicând și în acest caz cunoscuta metodă a traducerii numirilor de localități în ungurește - în acest caz a unei numiri de origine cultă - ungurii permanentizau în documente o toponimie artificială a cărei formă exterioară nu avea nimic comun cu realitățile etnice sau întemeierea satului respectiv.

---

⁶¹ I. Moga, *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. Numirile satului Cristian și semnificația lor istorică*, în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice...* p.103

În același timp Ioan Moga amendează teza susținută de același istoric după care numirea românească Cristian ar proveni de la ungurescul *Keresztenyszighet*. Anterioritatea formei românești față de cea maghiară este confirmată de faptul că atât denumirea cultă (Cristian) cât și cea veche, populară (Cârstian), atestată documentar în secolele XV-XVIII păstrează nealterat numele greavului întemeietor: Christianus de Insula Christiani, amintit la 1329.⁶²

Românii, care nu traduceau niciodată numirile ungurești în limba lor, nu aveau nici posibilitatea de a cunoaște forma latină cu valoare exclusiv diplomatică și conotație catolică. Astfel perpetuarea numelui fondatorului dovedea vechimea denumirii românești corespunzătoare numirii din vremea începuturilor de colonizare a satului de greavul omonim.

Desprinzând semnificațiile etnice ale numirilor satului Cristian studiul demonstrează că românii erau prezenți anterior ungarilor în perioada colonizărilor inițiate de greavii sași.

Prin studiile sale de istorie locală autorul a scos din anonimat istoria ținutului Mărginimii pe care l-a definit atât în lumina coordonatelor sale fizico-geografice, cât și a celor economice, social-politice, administrative și culturale.

Punând accentul pe vechimea, continuitatea neîntreruptă și permanența de viațuire românească, autorul demonstrează legitimitatea revendicărilor mărginenilor amenințați în spațiul lor vital de tendințele de subordonare ale Universității săsești.

b). Transilvania în Evul Mediu

Opera istorică a lui Ioan Moga s-a conturat într-o perioadă în care Transilvania se impunea ca un subiect predilect al cercetărilor istoriografice.

Reintegrarea provinciei sub suveranitate românească făcea necesară și posibilă o reevaluare a trecutului istoric

---

⁶² *Ibidem*, p.106

ardelean din punct de vedere al populației autohtone și majoritare. În acest sens, creația lui Ioan Moga se înscrie pe coordonatele programatice ale școlii istorice clujene care vizau evidențierea temeiurilor istorice ale noului stat și în același timp dezvăluirea vieții proprii românești a provinciei.⁶³

În opinia istoricului studiul problemelor românești din Transilvania era o necesitate dictată de “tendința istoriografiei oficiale maghiare și săsești de a contopi până la neființă istoria Transilvaniei în cea a Regatului zis al Sfântului Ștefan pentru ca odată cu individualitatea politică a acestei provincii să dispară din amintirea generațiilor și trecutul și evoluția ei istorică”.⁶⁴

Împotriva încadrării trecutului transilvan în evoluția istorică generală a Ungariei medievale trebuia realizată o deplasare de accent spre factorii interni prin sublinierea realităților particulare, autohtone care i-au determinat individualitatea destinului istoric.

Prin excelență istoric al Transilvaniei, Ioan Moga oferă profilul unei opere consacrate în cea mai mare parte acestei provincii, considerată regiune de importanță vitală în cadrul spațiului geografic, istoric și etnic românesc.

În viziunea sa și a generației din care face parte, rolul Transilvaniei ca parte integrantă și esențială a pământului și poporului român rezulta dintr-un determinism geografic care-i fixa un rol central în destinul economic, politic și spiritual românesc.

Pe linia ideilor exprimate de Nicolae Iorga în legătură cu factorii evoluției istorice, Ioan Moga consideră că pământul, rasa și ideile constituie coordonatele esențiale, de permanență

---

⁶³ Al.Lapedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale. Lecțiuni de deschidere a cursului de Istoria veche a românilor, ținută la Universitatea din Cluj în ziua de 6 nov. 1919*, în A.I.I.N. - Cluj, 1921, p.19.

⁶⁴ I.Moga, *Contribuția membrilor Institutului de Istoria Națională la istoriografia română în primul sfert de veac (1920-1945)*, în A.I.I.N. - X, Sibiu, Tipografia Cartea Românească, 1945, p.622

ale istoriei transilvane: “Poate nicăieri pe pământul țării noastre aceste permanențe nu s-au manifestat atât de adânc, de limpede și de răspicat, ca pe solul Transilvaniei.”⁶⁵

Pe plan general, istoricul a fost unul din adepții aplicării viziunii organice, integratoare a lui N. Iorga ca punct de plecare în abordarea istoriei Transilvaniei și premisă a unei cercetări obiective. Acest deziderat viza privirea trecutului ardelean în lumina complexității factorilor etnici care au acționat asupra istoriei Transilvaniei, transformând-o într-un spațiu de confruntare între interese și tendințe contrare: “trecutul acestei provincii cuprinde varietăți și aspecte atât de felurite, ca nici o altă provincie a țării noastre... deosebiri au trecut și în domeniul etnic, bisericesc, cultural și economic, determinând astfel frământări, conflicte, revoluții, în care varietățile amintite se grupează, schimbându-și uneori compoziția, în tabere adverse.”⁶⁶

Viziunea integratoare asupra realităților etnice ale provinciei era dictată de interdependența evoluției istorice conform căreia nici un fenomen istoric transilvănean nu putea fi judecat izolat, el având repercusiuni directe, pozitive sau negative asupra celorlalte neamuri.

Apărută în 1944, lucrarea *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age* se înscrie în controversa istoriografică româno-maghiară asupra problemei transilvane în calitatea de răspuns argumentat științific la maniera tendențioasă de abordare a istoriei românești pusă în circulație de Horman-Szekfu prin *Magyar Tortenet*⁶⁷, Galdi-Makkai prin *A Romanok Tortenete*⁶⁸ și îndeosebi de lucrarea *Documenta historiam Valachorum in*

---

⁶⁵ Idem, *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, în vol. *Ioan Moga. Scrieri istorice (1926-1946)*, ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia. 1973, p.27

⁶⁶ *Ibidem*, p.16.

⁶⁷ Homan-Szekfu, *Magyar Tortenet*, vol.I-VIII, Budapest, 1928-1934.

⁶⁸ Galdi-Makkai, *A Romanok Tortenete*, Budapest, Magyar Totenelmi Tarsulat.

Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum, apărută la Budapesta sub egida Institutului de istorie a Europei Central-Orientale a Universității din Budapesta.⁶⁹ Aceasta din urmă era destinată să pună capăt polemicii între cele două istoriografii, fiind editată cu “toată garanția și sprijinul științei istorice maghiare.”⁷⁰

În realitate, favorizați de ascendentul propagandei revizioniste din preajma cedării Ardealului de Nord, autorii relansau teze imigraționiste menite să conteste existența drepturilor istorice românești asupra acestei provincii, precum și valabilitatea actului de la 1 Decembrie 1918.

Considerată “unul din cele mai violente atacuri împotriva poporului român”, *Documenta Valachica...* a fost dezbătută de Moga în recenzia publicată în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*⁷¹ și în *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa*, VI, nr. 1-2, 1942 precum și în cadrul studiilor *Părerii istorice ungurești privitoare la românii din Transilvania medievală*, Sibiu, 1941 și *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo*, București 1942, fiind reunite și amplificate în lucrarea de sinteză *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age*.

Publicată într-un context de contestare a drepturilor istorice românești, lucrarea *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age* are un scop polemic, vizând în opinia autorului “ofensiva istoriografiei maghiare de popularizare a unor teorii vechi și noi privind discontinuitatea vieții românești pe

⁶⁹ E.Lukinich, L.Galdi, A.Fekete-Nagy, L.Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p.Christum*, Budapesta, 1941

⁷⁰ Despre contextul relansării tezelor imigraționiste și atitudinea istoricilor români, vezi A. Răduțiu, *Postfață* la David Prodan, *Transilvania și iar Transilvania*, ediție nouă, Edit. Enciclopedică, 2002, p. 221-234

⁷¹ I.Moga, E.Lukinich, L.Galdi. A.Fekete-Nagy, L.Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p.Christum*, Budapesta, 1941, în A.I.I.N., VIII (1939-1942), Sibiu, 1942, p.443-474.

teritoriul vechii Dacii și teoria imigrației românești în Transilvania în secolele XIII -XIV.”⁷²

În același timp lucrarea este o contribuție fundamentală privind studierea “procesului intern petrecut în cadrul voievodatului transilvan, relevând metamorfozele de ordin economic și social din perioada de organizare a vieții feudale”.⁷³

În prefața studiului, autorul își afirmă programatic intenția de a depăși caracterul subiectiv propriu lucrărilor polemice, printr-o investigație științifică și obiectivă, bazată pe sursele primare ale istoriei și pe datele furnizate de științele auxiliare.

Înainte de respingerea cu argumente științifice a unor teze preconcepute, Ioan Moga realizează o abordare critică la adresa metodelor folosite de autori la editarea și interpretarea documentelor. Din observațiile sale critice se desprinde în fond concepția istoricului despre modalitatea de utilizare și interpretare a documentelor medievale.

Ioan Moga amendează încă de la început pretenția istoricilor maghiari de a fi alcătuit prima culegere critică de documente referitoare la românii din Transilvania, precizând că autorii au trecut sub tăcere folosirea intensă a 3 colecții de documente românești, două regionale și una generală (I. Mihali, *Diplome maramureșene*, Sighet, 1900; I. Pușcariu, *Fragmente istorice. Despre boierii din Țara Făgărașului*, vol IV, Documente, Sibiu, 1904 - 1907; N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, Collection Hurmuzaki, I (1346-1450), București, 1887, 1890.⁷⁴

Analizând metoda de editare a documentelor folosite de autori, Ioan Moga demonstrează caracterul îndoielnic sub

---

⁷² Idem, *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, Tip.Dacia Traiană, 1944, p.5.

⁷³ Idem, *Contribuția membrilor Institutului...*, p.624.

⁷⁴ Idem, *Les roumains de Transylvanie...*, p.7.

aspectul credibilității al unei lucrări în care afirmațiile se bazează pe documente rezumate defectuos sau reproduse fragmentar, cu omisiuni intenționate și esențiale pentru sensul interpretării (de exemplu omisiunea documentului din 1355 pentru că intră în contradicție cu interpretările autorilor pe marginea documentului din 1291).⁷⁵

Pe baza unor considerații asupra caracterului documentelor medievale, I. Moga contestă valabilitatea tezei maghiare conform căreia slaba consemnare documentară a populației autohtone este un argument esențial în favoarea tezei imigraționiste.

Referindu-se la sărăcia și puținătatea documentelor referitoare la români - doar 26 - Lukinich preciza că documentele sunt în cantitate minimă pentru că poporul român a sosit în Transilvania relativ târziu, în grupuri mici și abia în sec. XIV a avut loc o imigrație mai serioasă în Balcani spre Transilvania iar știrile despre români au crescut proporțional cu numărul noilor veniți.

Ioan Moga pune la îndoială buna credință a istoricului maghiar care știe că documentele depuse la arhiva capitolului din Alba Iulia au fost devastate de tătari în 1241, apoi incendiate de 2 ori de sași în 1277 și 1308.

Disproporția dintre miile de documente care se referă la maghiari și cele câteva care se referă la români este și ea desființată de observația justă că foarte multe documente se referă la Ungaria în general și la țările aparținătoare Coroanei și numai o parte la Transilvania.

Folosind metoda comparativă, I. Moga ridică următoarea problemă: dacă tăcerea documentelor în legătură cu populația românească poate constitui o dovadă a absenței românilor din Transilvania, atunci cum se explică aceeași tăcere a documentelor referitoare la slavii din Ungaria pe care istoriografii și filologii maghiari sunt forțați a-i recunoaște ca

---

⁷⁵ *Ibidem*, p.8.

populație aborigenă pe care ungurii au găsit-o în aceste regiuni.⁷⁶

Numărul mic al documentelor referitoare la Transilvania până la 1300, aceeași tăcere a acestora în legătură cu populația slavă din Ungaria demonstrează că mențiunile documentare nu au valoarea absolută conferită de istoricii maghiari pentru definirea realităților etnice.

Autorul precizează faptul că cunoașterea vechilor realități este împiedicată de însuși scopul care a stat la baza emiterii documentelor: departe de a fi fost create pentru a consemna realitatea autohtonă și structurile sale, ele au fost elaborate pentru a justifica și impune noua ordine de drept a cuceritorilor diferită de cea preexistentă. Deci la baza documentelor stă aproape întotdeauna intenția solicitanților de a crea o stare nouă de lucruri diferită celei anterioare. Interesul acestora cerea trecerea sub tăcere a realităților existente sau prezentarea lor într-o lumină subiectivă, deformată pentru a da o aparență de legalitate solicitării.⁷⁷

Astfel, datoria istoricului este de a studia înainte de toate “locul și autoritatea care a redactat actul, persoana, colectivitatea, instituția care-l solicită, interesul urmărit de solicitator și măsura în care solicitantul interesat a ținut cont sau nu de realitățile etnice, sociale și politice ale momentului.”⁷⁸

În același timp, Ioan Moga scoate în evidență faptul că primele documente care îi menționează pe românii din Transilvania trebuie corelate neaparat cu trei factori noi interveniți în istoria provinciei: colonizarea sașilor, întemeierea Mănăstirii de la Cârța și colonizarea cavalerilor teutoni. Dacă aceste evenimente nu aveau loc, documentarea asupra românilor din Transilvania ar fi fost întârziată până la jumătatea

---

⁷⁶ *Ibidem*, p.10.

⁷⁷ *Ibidem*, p.11

⁷⁸ *Ibidem*, p.10

secolului XIII.⁷⁹ Aceste exemple demonstrează felul în care intrarea populației autohtone în realitatea documentară maghiară a fost determinată de apariția unor elemente noi, neprevăzute, care făceau necesară raportarea la realitatea prezentă.

Din documentele anterioare invaziei tătare din 1241, observă Moga, reiese că în nici un caz românii nu sunt menționați ca nou veniți pe pământul Transilvaniei: ei nu sunt oaspeți de proveniență recentă cărora li se promet privilegii, nici o populație infiltrată și tolerată.

În afară de relația dintre infiltrarea ordinii de drept a regalității maghiare și înmulțirea corespunzătoare a informațiilor documentare despre români, I. Moga a demonstrat just că prezența acestora în documente era datorată exclusiv necesității de a indica precizările topografice ale noilor proprietari funciare sau limita drepturilor concesionate populațiilor colonizate: “Așa cum munții, câmpiile și apele nu sunt menționate în documente decât în momentul în care sunt necesare pentru a indica o proprietate nou creată, la fel populația autohtonă nu e amintită decât în măsura necesară identificării sau precizării întinderii sau aspectului proprietății și drepturilor de dată recentă acordate elementelor nou sosite pe pământul Transilvaniei.”⁸⁰

În acest sens, numărul mic al mărturiilor documentare privitoare la români în veacul al XIII -lea se explică prin faptul că respectivele acte de proprietate erau solicitate numai în cazuri favorabile celor care aveau interesul să le obțină în dauna situației reale din secolul al XII-lea: “Asemenea confirmări nu erau solicitate de țărani sau de obștea lor, satul care din vecie se știa stăpân pe propriul pământ, ci de cei ce, ajungând la neînțelegeri asupra dreptului de a stăpâni sate și moșii care le-au fost date sau uzurpate aveau nevoie de dovedirea dreptului contestat.”⁸¹

---

⁷⁹ *Ibidem*, p.11

⁸⁰ *Ibidem*, p.12

⁸¹ I.Moga, *Părerii istorice ungurești privitoare la românii din Transilvania*, Sibiu, Tip.Cartea Românească, 1941, p.6.

Plecând de la aceste constatări care surprindeau viciul de fond al interpretării documentelor de către istoricii maghiari, I. Moga concluzionează just că data când românii sunt menționați în documente nu indică în nici un caz perioada din care ei trăiesc în regiunea respectivă, ci momentul când această menționare a fost necesară operațiilor indicate în document.

În lumina acestor observații numărul mic al documentelor despre români în secolul al XIII-lea nu este o dovadă că ei au sosit abia acum pe pământul Transilvaniei, după cum numărul mare de documente din secolul următor nu este dovada unei masive imigrări românești, ci se explică pe de o parte prin necesitățile crescânde ale proprietarilor și beneficiarilor regimului feudal, care în confirmarea unor drepturi vechi sau obținerea unor posesiuni noi, se loveau de români ca de o masă etnică strâns legată de toate formele de relief din Transilvania, iar pe de altă parte prin faptul că, în decursul secolului al XIV-lea românii au jucat un rol considerabil în reorganizarea economiei, apărând atât în nordul cât și în Sud-Estul Transilvaniei cu voievozi și cnezi, având posesiuni și drepturi egale sau asemănătoare cu ale beneficiarilor regimului feudal.

În capitolul următor *Există premisele unei eventuale imigrări românești din Balcani în Transilvania?* I. Moga analizează cu discernământ critic teoria lui Makkai potrivit căreia limba și poporul român s-au format în Balcani și nu la nord de Dunăre, unde prezența lor s-ar datora unui fenomen de imigrație. Istoricul maghiar își motivează aserțiunea prin menționarea frecventă a vlahilor sud-dunăreni, precum și prin rolul lor în cadrul statului vlaho-bulgar al Asăneștilor. În opinia sa, dispariția din documente a elementului românesc din Balcani în secolul al XIII-lea nu poate fi rezultatul unui fenomen de absorbție din moment ce românii s-au menținut și se mențin în Transilvania în mijlocul ungarilor. Cauzele și începutul pretensei imigrații românești la nord de Dunăre, pe

teritoriul Transilvaniei sunt identificate în războiul împotriva Imperiului Bizantin din 1185 care ar fi paralizat viața pastorală a vlahilor, precum și prin condițiile favorabile de viață din Ungaria.

Ioan Moga demonstrează că această teorie imigraționistă bazată pe dispariția elementului românesc și apariția sincronă în Transilvania nu se bazează pe documente, ci pe un raționament fals. Astfel, în timp ce posibilitatea slavizării românilor sud-dunăreni exista datorită puternicei influențe slave anterioare sosirii bulgarilor în Balcani, printr-o limbă ecleziastică comună și o credință ortodoxă identică, în cazul românilor din Transilvania maghiarizarea nu a fost posibilă datorită limbii și credinței fundamentale diferite a celor două popoare.

Rectificând eroarea intenționată a lui Makkai privind supraviețuirea românilor în mijlocul maghiarilor - când situația era de fapt inversă, Ioan Moga a subliniat că limba și religia distincte sunt tocmai factorii care au făcut imposibilă asimilarea etnică a românilor de către unguri.⁸²

Posibilitatea imigrării românești din Balcani spre nordul Dunării și în Transilvania, începând cu sfârșitul sec. XIII este contrazisă prin neconsemnarea ei în nici una din sursele contemporane - bulgare, bizantine sau maghiare, ori un fenomen de asemenea proporții nu ar fi putut rămâne necunoscut și nementionat.

Un alt contraargument al teoriei imigraționiste este că tocmai în perioada propusă de istoricii maghiari au avut loc emigrări în sens opus celui dorit de aceștia - dinspre Transilvania spre regiunea sud-carpatică, de la atestarea din *Diploma cavalerilor ioaniți* până la aceea a "descălecatului" din 1290 condus de voievodul făgărășean.

De asemenea, presupunând că imigrarea de la sudul Dunării spre nordul acesteia s-ar fi produs, populația respectivă ar fi trebuit în mod normal să prefere bogatele câmpii și regiuni

---

⁸²Idem, *Les roumains de Transylvanie...*, p.16

colinare ale teritoriului dintre Carpați și Dunăre, unde putea deveni mai ușor proprietară a pământului decât Transilvania, unde populația era mai densă, pământul mai puțin fertil și dominația straină în curs de consolidare.⁸³

Autorul demonstrează în același timp falsitatea afirmațiilor făcute de istoricii maghiari în legătură cu pretensele privilegii pe care le puteau primi românii recent imigrați în Transilvania, arătând că acestea reprezentau un apanaj al populațiilor recent colonizate. Astfel, tocmai absența unor privilegii globale pentru populația românească și cea slavă a Ungariei confirma caracterul autohton al acestora.

În concluzie, Moga consideră că existența premiselor unei eventuale imigrații românești din Balcani în Transilvania este infirmată de inexistența oricărei confirmări documentare, de atestarea prezenței românilor în Transilvania în *Cronica lui Anonymus*, precum și de atestarea documentară a unor curente de emigrare românească cu originea în Transilvania și cu sensuri contrare direcției susținute de istoricii maghiari.

Capitolul următor, *Rolul vieții pastorale la români în evul mediu* pune în discuție caracterul și rolul vieții pastorale la români în evul mediu pornind de la teoria lui Makkai conform căreia românii ar fi un popor de păstori nomazi, ceea ce ar fi facilitat strecurarea pe nesimțite în Transilvania, mai întâi în Carpații sudici în prima jumătate a sec. al XIII-lea, apoi spre Munții Bihorului în a 2-a jumătate a secolului pentru a ajunge în secolul al XIV-lea în Munții Maramureșului și Beregului. Potrivit acestei teorii, românii veniți din Balcani ca păstori nomazi au fost lipsiți de binefacerile existenței stabile și organizate pe care le-au deprins treptat de la populația agricolă și sedentară maghiară.

I. Moga a demonstrat cu argumente de bun simț falsitatea acestor afirmații prin care un popor tipic nomad la origine prezintă ca nomad un popor tipic sedentar.

---

⁸³ *Ibidem*, p.17-18

Împotriva susținătorilor teoriei imigraționiste I. Moga invocă exemplul unor istorici maghiari, ca M. Domanovsky, care au recunoscut caracterul nomad al vieții ungarilor descălecători, fapt dovedit de consemnările scriitorilor greci și orientali, mormintele din epoca așezării ungarilor și reminiscentele nomade din perioada de început a Regatului maghiar. La acestea se adaugă mărturia lui Otto de Freissing care vorbește despre nomadismul ungarilor chiar și pentru cea de-a 2-a jumătate a sec. XII, precum și legile regilor Ladislau și Coloman care confirmau existența satelor ungurești migratoare.⁸⁴

Contestând aserțiunile istoricilor maghiari Moga a relevat natura total diferită a vieții pastorale a celor două popoare: caracterul nomad al vieții pastorale maghiare din faza tribală și caracterul transhumant, legat de locuri stabile al păstoritului românesc. Această dihotomie rezultă în primul rând din determinismul geografic care condiționa formele de viață umană și în virtutea căruia nomadismul era un fenomen caracteristic doar popoarelor de stepă, în totală contradicție cu conservatorismul populației și vieții de munte.

“Nomadismul este un fenomen de stepă, nu de munte, [...] de aceea cei ce păstrează reminiscentele vieții de stepă nu pot să înțeleagă sensul vieții în munte.”⁸⁵ Autorii maghiari ignoră caracterul conservator al vieții păstorești și în consecință imposibilitatea pentru un popor de munte de a duce o viață nomadă. Conservatorismul populației românești de la munte era confirmat chiar și în perioada de după realizarea unirii prin eșecul tentativelor guvernelor române de a-i coloniza în regiunile de șes pe românii din satele de munte din Apuseni sau Maramureș, angajați ca muncitori sezonieri în câmpiile transilvane.

I. Moga le reproșează istoricilor maghiari confundarea voită a transumanței cu nomadismul prin care autorii aduceau

---

⁸⁴ *Ibidem*, p.20-21

⁸⁵ *Ibidem*, p.22

o explicație falsă pentru existența și caracterul populației românești din Transilvania: “pentru orice cunoscător al vieții pastorale, transhumanța nu are un caracter nomad. Ea are ca baze permanente centre fixe de iradiere cum sunt în Transilvania satele de păstori mărgineni din județele Sibiului și cele de mocani din jurul Brașovului. Sunt vechi sate de munte, unde în timp ce păstorii pleacă sezonier spre pășuni mai mult sau mai puțin îndepărtate, familiile lor au o viață rurală tot atât de stabilă ca și cea a satelor agricole, ba chiar mai complexă decât acestea.”⁸⁶

Autorul dovedește lipsa de onestitate științifică a metodelor folosite de istoricii maghiari prin care, de exemplu, termenul de valah era identificat constant cu sensul de păstor român, dar în același timp era privat de sensul etnic românesc atunci când intra în contradicție cu teoria autorilor.

În același sens I. Moga demonstrează lipsa de consistență a mărturiilor aduse de istoricii maghiari și caracterul forțat al interpretării documentelor menite să dovedească instabilitatea vieții românești în munți. De exemplu, expresia “propter eorundem mansionis seu residentie incertitudinem” este scoasă arbitrar din contextul unui document al cărui conținut demonstrează dimpotrivă caracterul stabil și agricol al populației românești. Pe de altă parte documentul - înregistrând momentul în care cnezii români, proprietarii reali ai moșiei erau privați prin forță de drepturile lor, surprindea motivul real care stătea la baza afirmației în legătură cu “nesiguranța locului în care sa aflau”: ei nu trebuiau citați în fața judecății regale pentru a nu-și putea susține drepturile de proprietate pe care tocmai le pierduseră.⁸⁷

Cel de-al doilea-lea text invocat de Makkai în sprijinul teoriei privitoare la caracterul nomad al păstoritului românesc este un document papal din 1373 în care se spune despre

---

⁸⁶ *Ibidem*, p.24-25

⁸⁷ *Ibidem*, p.30

românii din împrejurimile Caransebeșului: “Wlachi scismatici, quorum nonnulli in pascuis et territoriis habitant, animalia, quibus habendant pascendo.”⁸⁸

Contestând caracterul concludent al acestei mărturii pentru afirmațiile făcute de istoricii maghiari, Ioan Moga invocă argumentul altui document din regiunea Caransebeșului din 1369, care menționând participarea românilor de aici cu bani și cifra de 700 de oameni la expedițiile lui Ludovic I împotriva lui Vl. Vlaicu și Stracimir demonstrează că românii din această regiune erau departe de a duce o viață nomadă, ceea ce ar fi exclus recrutarea lor în armata provinciei.

Cel de-al 3-lea text, aparținând cronicarului Verancsics și citat trunchiat de Makkai nu este nici el o dovadă a nomadismului românesc datorită afirmațiilor contradictorii ale autorului. Astfel, deși afirmă că cea mai mare parte a românilor locuiesc în munți Verancsics subliniază că românii egalează prin numărul lor celelalte naționalități ale Transilvaniei și trăiesc răspândiți în toată țara ca iobagi ai ungarilor.

Sute de documente începând cu sec. al XIV-lea, consideră pe drept cuvânt Moga, dovedesc că n-a existat domeniu regal sau proprietate nobiliară maghiară pe care să nu fi existat sate românești și că marea majoritate a românilor trăiau la șes, ducând o viață sedentară și agricolă în profitul ocupanților maghiari.

Concluzia desprinsă de I. Moga este că cele 3 documente invocate, departe de a dovedi existența unui nomadism românesc, “constată o realitate cunoscută de mult timp, aceea că românii duceau, în munți, în anotimpurile adecvate, o viață pastorală intensă.”⁸⁹

Autorul relevă caracterul stabil, transhumant al vieții și așezărilor pastorale românești așa cum el se desprinde din terminologia documentelor medievale maghiare. Astfel, în timp

---

⁸⁸ *Ibidem*, p.25

⁸⁹ *Ibidem*, p.32

ce “szallas”, forma tipică de aşezare pentru popoarele nomade - unguri și cumani - este conservat de denumirea aşezărilor devenite stabile ale acestora, denumirea satelor românești nu conținea niciodată acest termen, ci de obicei termenul “telek”, cu semnificația de gospodărie, casă sau *falva* - sat, sugerând caracterul stabil al acestei populații. Termenul *szallas*, tip de aşezare provizorie, derivată din viața pastorală nomadă a ungarilor, este o formă de aşezare tipic maghiară și nu are corespondent original în limba română.

În același timp autorul demonstrează pe bază de documente și corespondențe etnografice, falsitatea afirmațiilor lui Makkai, conform cărora “loca estivalia” ar fi rezultate ale nomadismului pastoral românesc fără să specifice că ele sunt indicate drept “pertinentiae” ale satelor românești.

În lumina documentelor transhumanța apărea drept caracteristica esențială a vieții pastorale românești, la fel ca pentru toate populațiile din regiunile muntoase: “dimpotrivă, documentul dovedește clar că deja de șase secole viața pastorală românească se desfășura exact ca în zilele noastre: satele noastre de sub munți își au aşezările lor permanente de vară și adăposturile din munți, unde păstorii își duc oile în anotimpul adecvat. Faptul că aceste aşezări în munți - “pertinentiae” ale satelor submontane sunt indicate în documente prin calificativul de “loca estivalia”, în românește “văratic”, deci reședințe ale unei economii sezoniere, oferă dovada categorică că chiar și la mijlocul sec. al XIV-lea baza vieții românești nu era în cabanele din munți, așa cum pretinde Makkai, ci în satele permanente de la poalele munților, așa cum este până astăzi.”⁹⁰

În problema păstoritului, a deosebirii dintre nomadism și transhumanță istoricul David Prodan ajunge la o concluzie asemănătoare cu Moga: “toată discuția în jurul păstoritului, seminomadismului român în emigrație, s-ar putea încheia mai

---

⁹⁰ *Ibidem*, p.35-36

curând cu o altă concluzie: dintre toate popoarele Transilvaniei, singuri românii locuiesc în toate ținuturile și în toate zonele ei, singuri ei exercitând, în măsuri corespunzătoare, toate activitățile economice indicate de rolul său, ei sunt mai adaptați la natură și la toate variațiile ei fizice, ceea ce înseamnă că dintre toate (popoarele) ei sunt cei mai puțin indicați de a fi socotiți populație imigrată. Nici calificativul de oameni de munte, păstori, cu care îi înzestrea teoria (adversarilor continuității) nu indică altceva decât că Transilvania cu conformația ei fizică, trebuie să fi constituit însăși vatra lor biologică.”⁹¹

Caracterul stabil și permanent al satelor românești de munte este confirmat și de economia sedentară și locală generată de ocupațiile pastorale sau adiacentă acestora.

Astfel viața pastorală, departe de a se reduce la ocupația respectivă, presupune o neîncetată activitate industrială axată pe prelucrarea lânii și a pieilor în timpul anului în satele situate la poalele munților. Ea nu exclude posibilitatea practicării agriculturii pe terase care se succed până la altitudini de 1200-1400m.

Caracterul stabil, natura locală și nu nomadă a păstoritului românesc era dovedită în egală măsură de impozitele în produse animale sau textile prestate de românii satelor de sub munte, sursă permanentă a veniturilor regale ale provinciei.

Capitolul următor *A existat o imigrație românească în Transilvania în sec. XIII și XIV ?* reia problema pretensei imigrații românești dezbătută parțial în capitolul al II-lea. Referitor la realizarea efectivă a așa-zisei imigrații românești pe pământul Transilvaniei, istoricul Makkai afirmă că apariția lor în aceste regiuni coincide cu perioada în care regii maghiari erau preocupați de colonizarea regiunii de frontieră din sudul

---

⁹¹ D.Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944, p.153

Transilvaniei. Ungurii agricultori care colonizaseră câmpia le-ar fi încredințat românilor imigrați misiunea de a apăra frontierele și de a exploata economic regiunile muntoase până atunci nelocuite. Istoricii maghiari văd o confirmare a acestei teze în unele documente din secolele XIII-XIV care menționează regiunile muntoase cu termenii de “alpes” sau “silva”, fără a da alte indicii. Obligați să se refere la “Silva Blacorum et bisenorum” din 1224, ei susțin că ea ar fi fost populată cu românii imigrați la începutul secolului al XIII-lea.

Lipsa de fundament științific a construcției istoricilor maghiari era dovedită în primul rând de dezacordul dintre aceștia în ceea ce privește modalitatea în care s-a realizat așa-zisa imigrare a românilor în Transilvania. Astfel autorii lucrării *Documenta Valachica* susțin că românii au pătruns în Transilvania în sec. XIII ocupând mai întâi regiunile muntoase, de unde au coborât în sec. XIV spre cele de câmpie, în timp ce filologul Knieszsa susține că ei au penetrat inițial în regiunile de șes ocupate de maghiari și sași, urcând în sec. XIV-XV spre cele de munte.⁹²

Ioan Moga precizează în primul rând că părerea istoricilor maghiari după care românii ar fi imigrat în regiuni pretins nelocuite la începutul sec. al XIII-lea, când autoritățile maghiare le-ar fi cedat pășuni în vecinătatea pământurilor aparținând sașilor, pecenegilor și secuilor, se bazează pe o interpretare arbitrară a documentelor și o confuzie intenționată. Astfel, textul documentului din 1224 prin care Andrei II confirma privilegiile acordate sașilor de Geza II în limitele teritoriului dintre Orăștie și Baraolt îi prezenta pe români nu ca nou veniți, ci ca prezenți aici încă din epoca colonizării sașilor; ei nu primeau nimic, dimpotrivă li se lua dreptul de folosire exclusivă a pădurii, acordându-l deopotrivă sașilor. Prin acest document autohtonă populației românești din sudul Transil-

---

⁹² I.Moga, *Les roumains de Transylvanie...*, p.38-40

vaniei era confirmată tocmai pentru perioada în care istoricii maghiari îi fixau începuturile imigrației în Transilvania.

Astfel actul privilegial din 1224 acordat sașilor, alături de cel elaborat în 1222 în favoarea cavalerilor teutoni precum și actul de donație în favoarea mănăstirii Cârța nu numai că nu conțineau referiri la “pășunile” pe care regele le-ar fi dat românilor veniți în țară, ci, dimpotrivă precizau calitatea de proprietari și autohtoni a acestora în epoca redactării documentelor.⁹³

Caracterul autohton al românilor în Transilvania, consideră Moga, este confirmat documentar prin faptul că departe de a fi fost colonizați sau de a fi primit privilegii globale în acest sens, ei erau cei privați de vechile lor drepturi în profitul populațiilor nou sosite și colonizate în Transilvania. Un punct de vedere asemănător a fost exprimat și de istoricul Șerban Papacostea care explica respectivele documente din perspectiva presiunii crescânde a regalității maghiare în sec. XIII reflectată de intensificarea procesului de depedare a românilor de drepturile lor tradiționale.⁹⁴

La acestea se adaugă faptul că în lumina realității documentare create de oficialitatea maghiară pe măsura luării în stăpânire a teritoriului românii apăreau în sec. XIII - XIV cu așezări stabile pe întreg teritoriul Transilvaniei, atât în regiunea de munte cât și în cele de șes.

Pentru a explica proveniența așezărilor românești în sensul imigrației Makkai reeditează vechea teorie a istoriografiei maghiare după care invazia tătarilor a determinat în primul rând exterminarea populației maghiare agricole. Românii, care ar fi dus o viață de păstori nomazi în munți au scăpat de această lovitură fatală și abia după încetarea invaziei au coborât spre regiunea de șes unde au avut nevoie de mai

---

⁹³ *Ibidem*, p.42

⁹⁴ Ș.Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, Edit. Enciclopedică, București, 1993, p.77-79

multe veacuri pentru a deprinde agricultura. Ioan Moga a demonstrat falsitatea raționamentului conform căruia tătarii ar fi ucis numai unguri, cruțând restul populației din Transilvania. Astfel, documentele și relatările epocii dovedeau că în timpul jafurilor și asasinatelor la care au supus Transilvania tătarii nu făceau nici o diferență etnică între locuitorii acesteia.

La aserțiunea tendențioasă a lui Makkai potrivit căreia românii ar fi deprins agricultura de la maghiari, I.Moga observă pe drept cuvânt absența totală a cuvintelor maghiare din terminologia agricolă românească precum și existența teraselor agricole până la altitudini de 1200-1400m pe care se practica agricultura din cele mai vechi timpuri.⁹⁵

În același timp autorul evidențiază inexistența oricăror premise pentru pretinsa imigrație a românilor dinspre sudul Transilvaniei. Pentru ca o asemenea imigrație să se fi produs, consideră Moga, era necesar ca românii de pe "Fundus Regius" să se fi găsit în condiții politice și sociale inferioare celor ale sașilor și secuilor din regiune, ori documentele cuprindeau confirmarea unui statut juridic egal cu cel al acestora, mergând până la reprezentativitatea în nume românesc din primele diete provinciale.

Pe de altă parte, teoria imigrației românilor din sud spre domeniile private nobiliare era anulată de confirmarea documentară a prezenței lor în Transilvania septentrională. Astfel, din perspectiva menționării documentare, românii de la nord de Mureș sau din Transilvania vestică aveau o prezență tot atât de veche ca cei din sudul Carpaților, considerați în mod fals drept primii români imigrați.⁹⁶

Pentru autorii lucrării *Documenta Valachica* unul din argumentele hotărâtoare în sprijinul afirmației că românii din Transilvania ar fi de proveniență recentă (sec. XIII-XIV) este denumirea străină - maghiară, germană sau slavă - a satelor

---

⁹⁵ I.Moga, *Les roumains de Transylvanie...*, p.44

⁹⁶ *Ibidem*, p.48-49.

românești, ceea ce ar dovedi că românii au sosit ulterior, așezându-se în vechi sate ungurești, germane sau slave. Astfel, cu excepția zonelor înalte din munți, românii ar fi fost peste tot devansați de populația de altă rasă, în primul rând de unguri și slavi.⁹⁷

I. Moga demonstrează că teoria privind prioritatea elementului maghiar în bazinul inferior al Transilvaniei, împărtășită și de filologul Kniesza este contrazisă de denumirile Bălgrad și Târnava, preluate de români direct de la slavi, înainte de venirea ungarilor care nu fac decât să traducă aceste denumiri în limba lor. În sec. al XIII-lea când istoricii maghiari afirmă că a început imigrarea românilor în Transilvania, slavii erau de mult asimilați, dovadă că ei nu mai sunt menționați deloc în documente, deci termenii de origine slavă nu puteau proveni decât dintr-o perioadă anterioară în care slavii erau un element etnic și social important. În acest sens, filologul Emil Petrovici afirma: “simbioza slavo-română a existat în Transilvania înainte de sosirea ungarilor, căci altfel românii veniți numai în secolele XII sau XIII ar fi împrumutat toponimia ungarilor, care se bucurau de un prestigiu particular ca popor dominant și nu a slavilor, sporadici și pe cale de dispariție, privați de orice prestigiu.”⁹⁸ Același lingvist afirma în studiul *La population de la Transylvanie au XI-eme siecle*, ripostă la cartea lui Kniesza, că toponimia românească nu poate fi explicată decât admitând conviețuirea româno-slavă pe pământul Transilvaniei înaintea sosirii ungarilor; astfel toponime ca Bălgrad, Cernavodă, Bistra, Racova, Vlaha, Zlasti, Gârbova, Slimnic, Lipova, Sadu, Sibiu, Bozna, Cerna etc. trec în română direct din slavă fără a fi modificate de filiera maghiară.⁹⁹

---

⁹⁷ *Ibidem*, p.50

⁹⁸ Apud I.Moga, *Les roumains de Transylvanie...*, p.55

⁹⁹ *Ibidem*, p.54.

Lipsa de valoare probatoare a toponimiei maghiare în ceea ce privește realitățile etnice era determinată, consideră Moga, de obiceiul mediilor oficiale maghiare de a traduce în maghiară denumirile autohtone ale râurilor și satelor, ca de exemplu: Strâmtura = Szurdok, Câmpulung = Hosszumezo, Râul Alb = Feherviz, Valea Porcului = Diznopataka, Valea Trestiei = Saaspataka, Râu de Mori = Molomvize, Rea = Gonoszfalu, Râu Bărbat = Borbatvize etc.¹⁰⁰ Aceeași concluzie se desprinde și din articolul *Toponimia ungurească în Transilvania medievală*, apărut în 1943 în revista "Transilvania". Ioan Moga demonstrează aici, pe baza unor exemple asemănătoare, că numirile oficiale ungurești nu sunt o dovadă pentru prioritatea elementului maghiar în Transilvania, ele provenind din traducerea sistematică și maghiarizarea toponimelor nemaghiare, române și slavo-române (Bălgrad = Fehervar, Târnava = Kukolo, Zlaști = Aranyas, Cozla = Kecskes, Sebeș = Sebuspatak, Rechitova = Reketefalva etc.)

În acest sens, Ioan Moga precizează erorile comise de autori prin interpretarea realităților etnice pe baza toponimiei deformate a documentelor emise de noua stăpânire. De exemplu, bazându-se în mod exclusiv pe caracterul maghiar al denumirilor Szaszszekeș (Cunita), Omlas (Amnaș), Feketeviz (Săcel), Waralyafalu (Orlat), Makkai afirma că populația acestora ar fi fost compusă din unguri și sași.¹⁰¹

Autorul ia în discuție și scopul care stă adesea la baza modificării numelui unui teren sau sat. În condițiile în care numele sub care terenul era înregistrat în documente era principalul indicator al apartenenței de drept, acesta constituia și mijlocul cel mai obișnuit de uzurpare al unei proprietăți străine. Astfel, într-un document din 1338 se menționează că domeniul Ipoltlaka, ce aparținea bisericii din Sexard a fost

¹⁰⁰ *Ibidem*, p.58

¹⁰¹ *Ibidem*, p.59

uzurpat de oamenii lui Emeric Bechey, fiind obținut de la rege sub numele de Foldvar.)

Modificarea numelor se făcea în detrimentul succesorilor legali ai vechilor proprietari pentru a le lua acestora posibilitatea de a-și revendica dreptul de proprietate sub vechiul nume al proprietarului sau satului (de exemplu, în 1351 Nicolae Uihelyi se plânge că germanii din Szallas i-au ocupat domeniul zis “Nyry” botezându-l “Halaszfolde”).

Faptul că prin intermediul unor denumiri arbitrare, fără realitate la fața locului se puteau obține drepturi de proprietate asupra unui teren, este confirmat de nevoia de a preciza în documente și numele anterior celui oficial încă insuficient cunoscut de populația localnică, de exemplu “*possessia Kapus alio nomine Gaktelke vocata*”, “*possessio Mihalfalva alio nomine Saar*”, “*possessio Szent-Ivan videlicet Bihan vocata*”, “*Kerzepwinch nunc Mihalchfalva*”, *Kapus alio nomine Sahtelke*”, “*Kutyfalva olim Uyfalu*”.¹⁰²

Documentele sunt relevante în același timp pentru posibilitățile de care dispuneau virtualii proprietari pentru a-și legitima uzurparea realizată în detrimentul drepturilor anterioare de stăpânire.

Un alt aspect al documentelor medievale este că ele nu conservă decât nume de factură maghiară și nu furnizează decât foarte rar indicații asupra etniei care se ascunde sub aceste nume. În acest sens, este relevant faptul că numele voievozilor și cnezilor români înnobilați sunt înregistrate după fonetica maghiară, de exemplu Cândea este transcris Kende - Kendeffy; Drag - Dragh - Dragffy, precum și procedeul frecvent de a indica proprietarul nu prin numele său, ci acela al proprietății concesionate.

Identificarea dificilă a etnicilor români menționați în documentele maghiare este determinată și de procedeul rebotezării acestora cu nume de botez sau supranume maghiare,

---

¹⁰² *Ibidem*, p.67

cum ar fi “Stan dictus Fejyr... Olahus”, “Ladislaum dictum Olah, alio nomine Vayas”.

Procedeul rebotezării românilor care se încadrează în ordinea feudală și catolică maghiară este confirmat într-un document din 1366: “fidelis noster Olachus Sorban vocatus de Ochwa, quem in ritu Katholico baptizatum Stephanum fecimus appellari.”¹⁰³

Enumerând toate aceste procedee de falsificare interesată a onomasticii românești prin traduceri, rebotezări, etimologii false, Moga consideră că “suntem în drept să afirmăm existența a numeroase cazuri în care sub nume ungurești se ascund români.”¹⁰⁴

Pe drept cuvânt, Moga observă că în timp ce cnezii români recent înnoșilați aveau tot interesul să accepte noua toponimie contrafăcută, precizarea în unele documente a vechilor denumiri de origine slavo-română sau românească dovedeau că populația continua să folosească vechea toponimie populară: “Tohou (Tohan) sive Olahteleky”, “Woya alio nomine Patak”, “Abosfalva alio nomine Beznic”, “Kozepvinaz alio nomine Mihalazfalva”.¹⁰⁵

Astfel, în foarte multe cazuri denumirile maghiare rezultate din traduceri vor avea doar o existență oficială, diplomatică, perpetuată în documentele medievale, dar fără nici o legătură cu caracterul etnic al populației care conservă denumirea populară originară și pe care ulterior mediile oficiale vor fi obligate s-o accepte ca singura indicație toponimică posibilă: “Dovada cea mai decisivă că denumirile germane și maghiare nu au intrat în limbajul popular, nici chiar în evul mediu, neavând decât o existență pur diplomatică este furnizată de faptul că mediile oficiale se văd obligate să renunțe la ele și să facă oficiale în sec. al XVI-lea denumirile

---

¹⁰³ *Ibidem*, p.64

¹⁰⁴ *Ibidem*, p.65

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.68-69

autohtone românești: Zelistye (Săliște), Gayles (Galeș), Wayla (Vale), Kakova (Cacova), Zebynyel (Sibiel), Theliska (Tilișca).¹⁰⁶

Caracterul fictiv, arbitrar al toponimiei feudale maghiare determinat de oficializarea unor denumiri noi pentru vechi teritorii sau sate era demonstrat adesea prin dispariția lor în același moment cu încetarea pretențiilor de stăpânire care i-au determinat apariția.

Împotriva erorii voite a istoricilor maghiari privind edificarea pe baza toponimiei de proveniență feudală a teoriei privind prioritatea maghiarilor în Transilvania I. Moga a formulat o serie de sugestii privind criteriile pe care trebuie să se bazeze orice studiu obiectiv al realităților etnice din Transilvania: ”când denumirea românească apare în documente înaintea celor străine..., este o dovadă a originii românești a satului; când denumirea românească și denumirea străină apar în același timp, satul este originar românesc și denumirea străină este o creație artificială, neviabilă; când denumirea străină este o traducere a denumirii românești sau slave ea constituie dovada preexistenței, adesea ancestrale, a satului românesc asupra căruia se exercită fie pretenții de dominație străină, fie doar o dominație nominală, fie una de scurtă durată. Frecvent, denumirea slavă a satului românesc constituie dovada unei vechi așezări româno-slave în condițiile în care de la sfârșitul secolului XII nu mai exista o populație slavă, aceasta din urmă fiind absorbită de români...”¹⁰⁷

În concluzie, istoricul român consideră că toponimia artificială, contrafăcută de oficialitățile maghiare cu scopul de a-și legitima dominația nu poate fi în nici un caz un argument al priorității maghiarilor în Transilvania. Dimpotrivă, exemplele concrete demonstrează pre existența unei toponimii slavo-

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.61

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.71

române, dovadă a vechimii și continuității pe acest teritoriu a elementului etnic românesc.

În contextul contestării unor teze consacrate ale istoriografiei maghiare lucrarea evidențiază rolul fundamental al românilor în transformările economice și sociale realizate pe teritoriul Transilvaniei în a doua jumătate a sec. al XIII-lea și în sec. al XIV-lea (*Capitolul României în transformările economice și sociale ale Transilvaniei medievale*). Avându-și originea în dezordinile produse pe plan economic de anarhia nobiliară din timpul ultimilor arpadieni, ele au fost impulsionate de noua politică economică a regalității angevine. Orientând sursele de venit ale regalității spre activitățile comerciale, industriale și exploatarea subsolului, Carol Robert oferă în același timp noi posibilități nobilimii, încurajând-o să-și sporească veniturile prin crearea de sate noi.¹⁰⁸

Făcând abstracție de contextul politic dominat de confruntarea regalității cu oligarhia feudală pentru reluarea domeniilor și veniturilor uzurpate de aceasta în timpul războaielor civile, precum și de competiția dintre proprietarii feudali pentru terenurile neexploatate, istoricul maghiar M.A. Fekete Nagy refuză să ia în considerare cauzele care au determinat crearea de sate noi în secolele XIII-XIV.

Eludând rolul esențial al românilor în modificările social-economice ale perioadei, autorul persistă în prezentarea acestora drept păstori nomazi care ar fi primit în această calitate autorizații de colonizare de la nobilimea maghiară.

Falsitatea acestei afirmații este dovedită de documentele trecute sub tăcere de autori conform cărora menționarea lor nu s-ar datora sosirii în acel moment, ci dimpotrivă, părăsirii domeniilor de care aparțineau, atacate și jefuite de nobilime în timpul războaielor civile (de exemplu în 1292 regele Andrei III îi dă lui Alexandru de Akos dreptul de a-i aduna pe toți românii de pe pământurile aparținătoare castelului regal al Devei).

---

¹⁰⁸ *Ibidem*, p.73

Departea de a fi fost determinat de colonizarea unor păstori nomazi, apelul regalității la români avea loc în contextul acțiunilor acestora pentru contracararea abuzurilor comise de nobilimea transilvăneană în timpul războaielor civile. El se integra în eforturile făcute de regalitate pentru recuperarea iobagilor români risipiți în urma confruntărilor, alături de aceea a cetățitorilor, domeniilor și bunurilor sustrate Coroanei de nobilime. Este relevant în acest sens documentul din 1293 în care regele revendică reîntoarcerea tuturor nobililor fugiți de pe domeniile regale din Secaș.¹⁰⁹

În același timp studiul scoate în evidență valoarea excepțională dobândită de ocupația pastorală românească, în cadrul noii politici angevine, care încurajând industrializarea pielii și a lânii determina o dezvoltare până atunci necunoscută a economiei animaliere. Fiind una din cele mai importante surse ale veniturilor fiscale și oferind 1/3 din totalul contribuțiilor directe ale Regatului ungar, viața pastorală românească se va impune în perioada angevină ca una din cele mai profitabile ramuri economice.

Valoarea cu totul specială a vieții pastorale românești în cadrul unei ordini economice orientată spre obținerea unui profit maxim explica atât folosirea de proprietarii feudali a tuturor mijloacelor posibile pentru a dispune de cât mai mulți români, cât și solicitarea preponderentă a acestora pentru întemeierea de sate și așezări noi.¹¹⁰

Conștienți de avantajele economiei și muncii românești proprietarii feudali nu mai așteaptă autorizațiile regale pentru a întemeia sate noi, ci își continuă obiceiul din perioada războaielor civile, furând iobagi de pe proprietățile vecine, transferând forțat satul pe domeniu sau uzurpând teritorii pe care se aflau sate românești. Înalții demnitari maghiari, nesocotind drepturile de proprietate ale cnezilor români puneau

---

¹⁰⁹ *Ibidem*, p.77

¹¹⁰ *Ibidem*, p.79

stăpânire fie prin forță, fie prin procese abil conduse, pe satele nou create sau stăpânite de români. Astfel, în comitatul Bereg trei nobili unguri încearcă prin proces să-și însușească domeniile primite de la rege și colonizate de fiii românului Crăciun de Bilke.

Caracterul indispensabil al românilor pentru punerea în valoare a domeniilor lipsite de forță de muncă l-a determinat pe episcopul catolic de Oradea să facă concesii care depășeau linia de conduită a bisericii romano-catolice, lăsând voievodului român Petru și fiului său dreptul de a menține un preot român în satul episcopal Felventer. În acest sens documente din secolul al XIV-lea amintesc de “capela Olahorum”, în sate românești într-o perioadă în care ortodocșii erau considerați schismatici.

Apreciați în mod special pentru avantajele furnizate de economia lor, românii au fost însărcinați într-o măsură preponderentă cu întemeierea de sate noi, defrișarea și punerea în valoare a terenurilor încă neexploatate. Obligați în timpul rebeliunii nobiliare să cedeze atât iobagi, cât și sate dependente de puterea regală, regii unguri se vor baza prioritar pe români în acțiunea de consolidare a pozițiilor Coroanei în perioada de după încetarea anarhiei interne.

Singurii autohtoni pe pământul Transilvaniei, românii erau în același timp singurii care puteau pune în valoare posibilitățile oferite de pământul transilvan de la șes până la cele mai înalte altitudini. În acest sens, consideră Moga, este foarte valoroasă mărturia coloniștilor stabiliți în cea mai fertilă zonă a Maramureșului - Valea Tisei - conform căreia Maramureșul le părea “neproductiv, dificil de lucrat și de locuit”, steril, lipsit de cereale. Pe baza acestor motive ei cereau în 1329 scutirea de dări. Pentru românii autohtoni ținutul muntos neavând decât puține terenuri agricole nu constituia o piedică, oferindu-le posibilități suficiente pentru trai și pentru conservarea unei vieți bine organizate. Născuți și crescuți în

Maramureș, lor nu le-a fost greu să-și defrișeze pădurile, să întemeieze sate în munți și văi, plătinându-i regelui dijma și fiindu-i soldați fideli.¹¹¹

În același timp, meritele câștigate în fața regelui de voievozii și cnezii maramureșeni rămași fideli în timpul revoltei lui Bogdan constituiau o motivație serioasă pentru recompensarea acestora cu satele deținute de fideli voievodului maramureșean. Pozițiile obținute astfel de românii devotați regelui explică faptul că Maramureșul, deși încadrat în viața de stat a regalității ungare, se afirma ca o realitate etnică românească, care prin potențialul ei social și economic reușește să stăvilească penetrația maghiarilor și a sașilor în regiune.

Falsificând procesul derulat în Maramureș în secolul al XIV-lea, autorii lucrării *Documenta Valachica* ignoră voit exodul de populație din Maramureș în Moldova, afirmând că românii recompensați de rege ar fi provenit din Moldova în calitate de imigranți. Respingând afirmațiile tendențioase ale istoricilor maghiari, I. Moga a relevat just că românii respectivi “nu au fost obiectul mărinimiei regale pentru că au emigrat din Moldova în Maramureș, ci pentru că au refuzat să-l sprijine pe rebelul Bogdan în acțiunea sa în Maramureș și Moldova și că în calitate de români autohtoni rămași fideli regelui ei i-au adus mari servicii în lupta împotriva voievodului rebel.”¹¹²

Importanța daniilor făcute de rege acestor români dovedeau marele pericol pe care revolta lui Bogdan l-a reprezentat pentru Coroana maghiară, iar faptul că mult timp regele n-a îndrăznit să se atingă de domeniile voievodului revoltat, nici să le introducă în justiție pentru nesupunere în virtutea dreptului feudal, dovedește pe de o parte personalitatea excepțională a voievodului Bogdan, iar pe de altă parte adeziunea populară masivă de care se bucura acesta.

---

¹¹¹ *Ibidem*, p.83-84

¹¹² *Ibidem*, p.90

De altfel teoria autorilor privind o pretinsă imigrație masivă a românilor în Transilvania în sec. XIV este contrazisă de lipsa documentelor referitoare la românii stabiliți în Transilvania ca “advenas” - termen consacrat pentru românii de proveniență exterioară provinciei. Dimpotrivă, mai mult de 450 de documente menționate în *Documenta Valachica*, prin referirea la prezența activă a românilor în transformările economice și sociale din Transilvania în a 2-a jumătate a sec. XIII și în sec. XIV ilustrează calitatea de autohtoni datorită căreia ei erau solicitați prioritar pentru valorificarea și exploatarea economică a pământului Transilvaniei.

Concluzia lui Ioan Moga este că în perioada de cristalizare a noii ordini feudale românii s-au impus ca cel mai important factor creator în noua economie angevină. Însărcinați cu epuizanta muncă a defrișării de păduri și crearea de noi sate, contribuind prin munca lor la susținerea și prosperarea latifundiilor feudale, românii autohtoni și majoritari îndeplineau o operă de primordială importanță pentru dezvoltarea economică a provinciei.¹¹³

În capitolul următor, *Obiceiuri balcanice sau etică feudală?* Ioan Moga sesizând încercarea istoricilor maghiari de a transfera numai asupra românilor actele de violență, jafurile, incendiile, asasinatele, demonstrează că aceste acte erau curente în epoca feudală și că la ele participau iobagii indiferent de etnie. Astfel Fekete-Nagy considera actele de violență ca o consecință a pretinsului nomadism și a obiceiurilor balcanice importate de români în Transilvania: “acest popor obișnuit cu întinderile vaste și cu o viață fără constrângeri s-a adaptat greu la restricțiile impuse prin legi. Asemenea popoarelor de păstori, el nu are deloc simțul proprietății; aceasta explică frecvențele încălcări ale proprietăților

---

¹¹³ *Ibidem*, p.91-92

vecinilor maghiari și sași, de la care românii luau mai ales animale: oi, capre, porci, vaci și boi.”¹¹⁴

Tot în acest sens, Makkai considera că “contrastul care exista între viața lor nomadă și civilizația mult mai dezvoltată a ungarilor și a saxonilor sedentari n-a făcut decât să mărească tentația de a jefui gospodăriile locuitorilor acestei provincii.”¹¹⁵

Respingând aceste afirmații calomnioase, istoricul român precizează că aceste acte de violență, departe de a fi importate din Balcani de români, erau foarte frecvente în Ungaria la începutul secolului al XIV-lea și apar în Transilvania pe fondul transformărilor economice și sociale din sec. XII-XIV în cursul cărora nobilimea maghiară a introdus și în Transilvania aceste metode.

Mărturiile documentare invocate de autor și prezente în *Documenta Valachica* dovedesc că excesele amintite nu erau îndeplinite de iobagi decât la incitarea și sub conducerea directă a stăpânilor lor, vicevoievozi, castelani, proprietari nobili, cnezi.

Astfel, exemplele interpretate deviat de autorii maghiari nu erau relevante pentru rarele cazuri de excese individuale comise de iobagi, ci pentru cele frecvente comise în această perioadă de stăpânii care-și devastau reciproc domeniile, folosindu-i pe iobagii români ca instrumente ale intențiilor de uzurpare sau răzbunare.

Astfel, românii nu participau la aceste evenimente ca “păstori privați de sensul proprietății”, ci ca iobagi ai stăpânilor cu un simț al proprietății hipertrofiat.¹¹⁶

Ioan Moga evidențiază motivațiile care stăteau la baza elaborării documentului din 28 iunie 1366, invocat de istoricii maghiari pentru că permitea nobilimii “să extermine sau

---

¹¹⁴ *Ibidem*, p.93

¹¹⁵ *Ibidem*, p.94

¹¹⁶ *Ibidem*, p.96-97

nimicească din această țară pe răufăcătorii de orice nație, îndeosebi români.”¹¹⁷

Astfel, din perspectiva contextului social-politic documentul marchează o etapă decisivă în procesul de încadrare forțată a românilor în justiția și ordinea feudală. Pe măsura cristalizării sistemului feudal *comitatens* se accentuează și posibilitățile acestuia de a suprima dreptul nescris care stătea la baza proprietății și autonomiei judiciare românești.

Din perspectiva transformărilor economice și sociale ale sec. XIV documentul din 1366 exprima dorința nobilimii de a anihila ultimele obligații asumate față de cnezii și românii care prin crearea și obținerea de sate începeau să-și creeze o situație avantajoasă.

Pretextând situația juridică neregulamentară a românilor, invocând existența răufăcătorilor români ea obținea de la rege dreptul de judecată asupra cazurilor de furt, brigandaj și crimă, deci posibilitatea de a dispune de români, a căror inferioritate juridică, socială și religioasă era de altfel statuată în 1366. Suprimând obligația proprietarilor feudali de a respecta *jus valachicum*, decretul din 1366 va deschide calea pentru numeroase abuzuri ale nobilimii, fapt desprins din apelurile regalității prin care aceasta era somată să nu se atingă de bunurile obținute de români înainte de împlinirea procedurii judiciare sau să nu îndrăznească să-i trimită în judecată pentru alte acuzații decât cele stabilite.¹¹⁸

Dacă documentele evidențiau felul în care stăpânii feudali - autorii morali ai actelor de vandalism - se foloseau pentru a le comite de iobagi români, din decretul obținut de nobilime în 1366 se desprindea o anume etică feudală conform căreia instigatorii la crime și jafuri se constituiau în acuzatori ai

---

¹¹⁷ Apud I.A.Pop, *Instituții medievale românești*, Cluj-Napoca, Edit.Dacia, 1991, p.21

¹¹⁸ I.Moga, *Les roumains de Transylvanie...*, p.99-100.

instigațiilor pentru a-i putea supune arbitrarului și puterii fără scrupule a nobilului stăpân.¹¹⁹

Moga semnaleză contradicții, paradoxuri, cum ar fi: românii acuzați în 1366 de furturi, tâlhării și crime, peste câțiva ani sunt menționați ca elemente de ordine cărora li se încredințează supravegherea bunurilor cetățenilor din Cluj. Exemplul românilor din Feleac, consideră Moga, ilustrează perfect resentimentele autorilor lucrării *Documenta Valachica* atunci când vorbeau despre obiceiurile balcanice aduse de români în viața politică a Transilvaniei.

Negând așa-zisele obiceiuri balcanice importate de români în teritoriul transilvan, autorul evidențiază că acțiunea nobilimii în vederea obținerii decretului din 1366 demonstrează o autentică etică feudală.

Ignorând rolul românilor ca element autohton și creator în transformările economice și sociale din Transilvania în secolele XIII-XIV istoricii maghiari consideră procesul de formare a satelor românești o consecință a fenomenului imigrației. Împotriva acestei aserțiuni, Ioan Moga ia atitudine în capitolul următor: *Caracterul satelor românești medievale*.

Istoricul Makkai, bazându-se pe frecvența termenului “Olah” în numele compuse desemnând sate românești afirmă că acesta este o dovadă că de obicei românii se așezau în vecinătatea unui sat maghiar sau slav. Așezările lor primitive se adăugau satului străin preexistent sau se dezvoltau independent, în acest caz constituind un sat “frate” omonim, care avea distinctivul etnic “olah”.

Analizând documentele pe care autorii maghiari evită să le semnaleze, Ioan Moga ajunge la concluzia că, dimpotrivă, apariția calificativului etnic *olah* era determinată tocmai de nevoia de a distinge un vechi sat românesc de unul sinonim maghiar, creat ulterior. Astfel, sate menționate în cele mai vechi documente ca românești: “villa olahalis Fulkecel”,

---

¹¹⁹ *Ibidem*, p.101.

Hodos, “districtus olahalis Kaladva”, “universitas Olachorum de Budak”, apar cu denumirea compusă - Olahbudak, OlahHodos, Olahkecel numai din momentul sau după constituirea în vecinătate a unor așezări sau sate ungurești.¹²⁰

La acestea se adaugă cazurile de sate românești maghiarizate de ungurii veniți ulterior, de exemplu satul Gârbău, menționat ca exclusiv românesc în 1344, 1373 va deveni prin maghiarizare Magyargorbo.

Referitor la procesul de creare a satelor, documentele pun în lumină faptul că în general românii nu sunt însărcinați să se instaleze în sate abandonate de alții sau la limitele satelor, ci să defrișeze păduri pentru întemeierea de sate noi.

La aserțiunea istoricului Makkai care vede în satele cneziale mici aglomerări umane abia locuite de câțiva oameni, Ioan Moga afirmă că o comparație cu satele ungurești demonstrează că modestele începuturi ale satelor cneziale românești au cel puțin aceeași consistență ca satele ungurești pe care istoricii maghiari le consideră ancestrale și bine consolidate.

Caracterul provizoriu sau dispariția lor invocată de Makkai trebuie privită cu rezervă, având în vedere că denumirile care figurează în documente se schimbă în funcție de proprietarii satului. Deși denumirea putea să dispară, satul și locuitorii săi continuau să existe sub alt nume sau sub vechea denumire populară. De altfel, consideră Moga, dacă subestimarea importanței satelor create în secolul al XIV-lea de cnezii români ar corespunde adevărului atunci nu s-ar putea explica insistența regelui pentru creșterea numărului satelor românești și nici eforturile susținute ale proprietarilor feudali de a avea sau ocupa, chiar prin abuz, asemenea sate.

Ignorând faptul că satele românești create în sec. XIV sunt o consecință directă a radicalelor transformări intervenite în economia Transilvaniei, istoricul Makkai încearcă să le atribuie unei mase de oameni recent imigrați, care încep să-și

---

¹²⁰ *Ibidem*, p.105.

stabilească câteva așezări primitive la limitele satelor în mediul maghiar organizat. Printr-o asemenea interpretare se ignora faptul că acestea nu erau făcute din inițiativă românească, ci din aceea a proprietarilor feudali și a regelui, dornici să-și sporească la maximum profitul economiei domeniiale cu ajutorul românilor autohtoni.

Pe drept cuvânt I. Moga constată că exemplele de colonizare forțată a românilor, crearea de sate românești pe domenii sau în jurul satelor maghiare (Olahbanabiky, Olahkapus, Olahchaholy), crearea de sate românești noi, așezarea de iobagi pe domenii părăsite (Ujlak) sunt fenomene proprii secolului al XIV-lea în Transilvania, impuse de necesitățile de transformare ale economiei feudale.¹²¹

Identificând prelinsele forme de așezare românească din Transilvania cu cele rezultate în secolul al XIV-lea din necesitățile economice ale feudalilor, autorii maghiari ignoră faptul că documentele pe care le aduc în discuție nu înregistrează decât incidental realitățile vechi.

Pentru a contracara cele 3 forme de colonizare susținute de istoricii maghiari, Moga invocă tipologia stabilită de știința etnografică pe baza determinațiilor geografice și etnice ale așezărilor umane: satul disociat în regiunea colinară, satul de vale subcarpatic, satul aglomerat generalizat în câmpia Transilvaniei, satul de drum propriu sașilor.¹²²

Deși tipurile originare ale așezărilor românești erau cunoscute de istoricii maghiari, ele sunt trecute sub tăcere întrucât constituie dovada unei ancestrale permanențe românești pe pământul Transilvaniei.

Pe de altă parte, absența din *Documenta Valachica* a satului de munte cu economie mixtă agrar-pastorală dovedește că proprietarii feudali maghiari n-au reușit să penetreze până la altitudinile respective. În lumina datelor etnografice

---

¹²¹ *Ibidem*, p.116

¹²² *Ibidem*, p.110-111

tendința istoricilor maghiari de a prezenta regiunile de altitudine ca nelocuite apare lipsită de fundament. Conform acestora regiunea muntoasă este depozitarea unor străvechi forme de sat românesc - dispersat, disociat și de vale. Nemenționarea lor în documente este justificată și explicabilă prin faptul că sfera de interes a proprietății private maghiare nu a reușit decât foarte rar să depășească zona de șes, munții cu așezările lor până la limita pădurilor de fagi, fiind de altfel proprietate regală.¹²³

Noile creații românești cneziale din secolul al XIV-lea nu ar fi fost posibile fără preexistența satelor de tip mai vechi care constituiau un rezervor inepuizabil de populație românească.

Caracterul stabil, de permanență al așezărilor românești este ilustrat prin termenul "telek" cu care sunt semnalate de documentele medievale maghiare (Olahtelek).¹²⁴ Departe de a avea un caracter exclusiv pastoral, satele românești apăreau în lumina aceluiași documente cu o economie mixtă în cadrul căreia predominanța agriculturii sau a păstoritului depindea de regiune și circumstanțe.

Capitolul următor, *Vechimea românilor în Transilvania. Imigrație românească sau maghiară ?* pune în discuție ultimele argumente furnizate de autorii *Documentei Valachica*, de natură filologică. Discutând diferitele variante ale numelui sub care sunt cunoscuți și desemnați românii la începuturile evului mediu din acest spațiu istoric maghiar Galdi stabilește cinci grupe în funcție de apariția lor cronologică: 1. Blaci - Blacci - Blachi (1223-1234). 2. Olaci - Olachi - Olahi (1228-1374). 3. Volaci - Volachi - Volahi (1228- 1576). 4. Valachus - Volachis (XIV...). 5. Walachie - Walachos - Walachiam - Walachorum - Walachores (XIV).¹²⁵ În afară de lipsa toponimiei și

¹²³ *Ibidem*, p.117

¹²⁴ *Ibidem*, p.113

¹²⁵ *Ibidem*, p.118

onomasticii românești din documentele secolelor XI-XII, autorii maghiari consideră că apariția, numai la începutul secolului al XIII-lea a formei maghiarizate “olah” pentru desemnarea românilor este o confirmare a pretensei imigrații a acestora în Transilvania: “Numele unguresc al românilor - Olah - n-a luat forma sa maghiarizată decât spre mijlocul secolului XIII. Rezultă de aici că contactele noastre cu acest popor balcanic nu pot coborî într-o perioadă mai veche.”¹²⁶

Pentru că prezența românilor în Transilvania încă înainte de venirea ungarilor este precizată clar în *Cronica lui Anonymus* istoricii maghiari susțin că în ceea ce-i privește pe români acesta a transpus în trecut realitățile etnice ale timpului său și se pronunță pentru domnia mai târzie a lui Bela al III-lea (1173-1196).

Reluând argumentele invocate de istoricul Jakubovich, Ioan Moga a susținut că există serioase indicii pentru faptul că Anonymus ar fi fost notarul regelui Bela II și că informațiile sale despre Transilvania nu se pot referi la o perioadă mai recentă decât domnia acestuia.

În acest sens, limitarea informațiilor sale despre Transilvania la vestul și centrul provinciei, nementiunea sașilor colonizați chiar în epoca lui Bela al II-lea și a secuilor, lipsa detaliilor geografice și toponimice pentru restul teritoriului Transilvaniei trimiteau la o perioadă în care autoritatea regală maghiară nu reușise încă să-și consolideze pozițiile asupra întregii provincii, regiunea răsăriteană și sudică fiindu-i necunoscute.¹²⁷

În condițiile în care numai după colonizarea sașilor și infiltrarea paralelă a secuilor va începe cu adevărat organizarea autorității regale asupra ansamblului provinciei, lipsa detaliilor geografice mai ample privitoare la Transilvania în contrast cu bogăția celor referitoare la Panonia și Nordul Ungariei era,

---

¹²⁶ *Ibidem*, p.118

¹²⁷ *Ibidem*, p.122

consideră Moga, o “dovadă concludentă că în prima jumătate a secolului al XII-lea prezența autorității regale în această provincie era mai mult nominală decât efectivă.”

Așa după cum arată N. Stoicescu, Ioan Moga a atras atenția asupra faptului că chiar dacă nu am accepta valabilitatea constatărilor lui Anonymus pentru epoca venirii maghiarilor, ea trebuie acceptată pentru prima jumătate a sec. XII când autorul își strângea informațiile: “dar ceea ce nu poate fi contestat în textul lui Anonymus este faptul că în timpul primei jumătăți a sec. XII, înaintea colonizării sașilor, în epoca când Anonymus strângea informațiile sale asupra împrejurărilor din Transilvania, exista în centrul acestei provincii, mai precis în Valea Arieșului și a Someșului și la vest până la Poarta Mureșului o masă compactă românească, autohtonă având în fruntea sa un voievod al românilor (*Gelu dux Blacorum*), într-o epocă în care pentru curtea regelui ungar, Transilvania nu era decât o “terra ultrasilva” îndepărtată și cu contururi imprecise de unde se aducea sarea.”¹²⁸

Concluzia lui Ioan Moga este că chiar dacă data la care Anonymus și-a elaborat cronica nu poate fi stabilită cu precizie, ea oferă informații asupra existenței românilor în Transilvania și a voievodatului românesc într-o perioadă care precede venirea sașilor și secuilor în provincie, deci la mijlocul secolului al XII-lea.

Pe drept cuvânt, Ioan Moga constată că dacă la cronicarul Anonymus, considerat de istoricii maghiari notar al regelui Bela al III-lea nu exista nici o referire la așa numita imigrație românească, atunci ea ar fi trebuit să fie înregistrată de Simon de Keza care își redacta cronica în a 2-a jumătate a secolului al XIII-lea, exact în epoca în care pretinsa imigrație a românilor de la sudul Dunării se afla în plină desfășurare. Fără a bănuși că într-o zi va fi creată o teorie a imigrației românești din sudul Dunării, cei doi cronicari îi consideră în mod egal pe

---

¹²⁸ *Ibidem*, p.124

români ca fiind prezenți în Transilvania.¹²⁹ În condițiile în care până la 1175 este imposibil de dovedit documentar prezența unei autorități stabile politice și ecleziastice a Regatului ungar, invocarea inexistenței documentelor despre prezența românească în Transilvania într-o perioadă anterioară este total lipsită de sens. Pentru perioada în care pentru cancelaria ungară Transilvania constituia o adevărată “terra incognita”, “terra ultrasilva” - documentele nu existau nici pentru români, după cum nu existau nici pentru unguri, nici pentru sași, care apar documentar în același timp cu românii .

În același sens, prezența la Anonymus a formulei savante, de origine bizantino-latină pentru desemnarea românilor nu confirmă cu nimic pretinsa imigrație românească. Dimpotrivă, absența denumirii populare “olah” înainte de invazia tătară, departe de a dovedi imigrația românească, confirmă în mod decisiv faptul că ungurii nu reușiseră înainte de a doua jumătate a secolului al XIII-lea să penetreze în număr destul de mare provincia pentru ca luând cunoștință cu realitățile etnice ale locului să modifice după limba lor numele autohtonilor.¹³⁰ Pentru perioada în care Anonymus își elabora lucrarea ungurii nu dispuneau încă de români ca element etnic recunoscut sau aservit în cadrul procesului de impunere a noilor relații de proprietate și desemnat cu termenul popular de origine maghiară “olah”.

În problema imigrației românești sau maghiare istoricul român concluzionează: “este adevărat că a avut loc o imigrație a unei populații străine în a doua jumătate a secolului XIII, dar această populație nu era românească, ci ungurească, mai ales nobilimea venită din sudul Tisei spre estul acestui fluviu, fenomen care poate fi urmărit în documentele epocii. Acești unguri nou veniți pe pământul Transilvaniei au alcătuit cuvântul “olah”, au tradus toponimia slavo-română în maghiară

---

¹²⁹ *Ibidem*, p.17

¹³⁰ *Ibidem*, p.126

și ei sunt aceea și descendenții lor din secolul XIV care prin botezuri arbitrare au creat o toponimie maghiară fără legătură cu realitățile etnice ale terenului...”¹³¹

Partea finală a lucrării este consacrată dezbaterii articolului *Die rumanen Siebenburgens in den ungarischen Urkunden des Mittelalters* publicat de Makkai ca argument suplimentar în favoarea teoriei imigraționiste într-un răspuns la recenzia făcută de Moga lucrării *Documenta Valachica*. În consens cu dogma de acum consacrată a originii balcanice a românilor nord-dunăreni istoricul maghiar își argumentează convingerea că limba română s-a format numai în Balcani, invocând în acest sens dialectele sud-dunărene ale limbii române precum și asemănările dintre română și albaneză. Acești români veniți în nordul Dunării, consideră Makkai, păstrează nu numai în limbă, ci și în cultură numeroase caractere balcanice ca de exemplu: caracterul greco-oriental al bisericii, alfabetul chirilic, legăturile bisericii românești cu centrele din Vidin și Ohrida, identitatea onomasticii românești cu aceea a românilor din Serbia, toate acestea fiind argumente că românii din Ungaria sunt descendenți direcți ai românilor nord-balcanici imigrați aici.¹³²

Ioan Moga desființează punct cu punct acest eșafodaj construit pe fals și interpretare tendențioasă. Astfel, istoricul român subliniază că nici în antichitate și nici în evul mediu Dunărea n-a fost un fluviu despărțitor al națiunilor, că așa cum nu i-a separat pe germani și mai târziu pe maghiari, nu i-a despărțit nici pe românii carpatici de cei balcanici, astfel încât elementele lingvistice au putut circula fără întrerupere, conservând în elementele lor esențiale unitatea limbii române. Limba slavă a avut aceeași circulație liberă dincolo de Dunăre; slavii cuceritori au suprapus-o în Transilvania și în regiunile nord-dunărene, apoi începând cu secolul al VI-lea în sudul

---

¹³¹ *Ibidem*, p.127-128

¹³² *Ibidem*, p.130

Dunării, în Balcani - limbii române vorbite atât de românii carpațini, cât și de cei balcanici. În continuare istoricul român consideră că după ruptura din secolele VIII-IX a acestei legături dintre românii nord-dunăreni și cei balcanici, datorită pătrunderii bulgarilor și sârbilor în sudul Dunării, a intervenit un alt element de unitate, biserica creștină slavo-bulgară care urmându-i celei bizantine a impus caractere identice românilor balcanici, celor din Valahia și Ungaria: slavona ca limbă liturgică, alfabetul chirilic și o parte a onomasticii.¹³³

Pe drept cuvânt, Ioan Moga observă că această funcție a bisericii slavo-bulgare la românii nord-dunăreni nu derivă din dependența ierarhică a acesteia de biserica bulgară, ci mai mult din tendința acesteia din urmă de a-și extinde autoritatea și în nordul Dunării. Invocându-l pe M. M. Laskaris, I. Moga consideră că n-a existat o dependență a românilor nord-dunăreni de episcopatul bulgar din Ohrida, respingând astfel părerea lui Makkai potrivit căreia pretinsa dependență ar fi o dovadă a preexistenței balcanice a românilor nord-dunăreni. Tot în acest sens, Moga consideră că biserica română, organizată sub autoritatea directă a Patriarhiei din Constantinopol s-a emancipat la un moment dat de sub influența bisericii bulgare, ceea ce exclude proveniența românilor nord-dunăreni dintr-un teritoriu supus ierarhiei ecleziastice bulgare. Faptul că limba liturgică slavă, alfabetul chirilic și o parte a onomasticii slave din nordul Dunării se găsesc și la românii din Ungaria și Transilvania nu sunt argumente că ei ar fi de origine balcanică, cum susține Makkai, ci dovedesc legătura permanentă cu biserica românească din Țara Românească și Moldova, biserică ce conservă limba ecleziastică slavă și calendarul oriental. În același timp biserica românească reprezenta un sprijin puternic împotriva catolicismului; “unicul refugiu spiritual” împotriva religiei oficiale impuse românilor ardeleni de stăpânirea maghiară.¹³⁴

---

¹³³ *Ibidem*

¹³⁴ *Ibidem*, p.131

În continuare, Ioan Moga ia în discuție un alt argument al lui Makkai prin care acesta susține teoria imigraționistă: existența și persistența autonomiilor românești în această provincie, ca de exemplu *terra Blacorum* în districtul Făgăraș, sau *terra Harszoc*, menționată în 1247 și care îngloba o parte a Olteniei de dincolo de Carpați. Astfel de teritorii administrative ale naționalităților, consideră Makkai - n-au apărut în Ungaria înainte de secolul al XIII-lea; se poate deci trage concluzia că imigrația românilor menționați de documente în astfel de organizații este exclusă înainte de sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea. Comparând și coroborând datele, Moga constată just că în timp ce cavalerii teutoni din Țara Bârsei între 1211-1222, sașii din Transilvania în 1224 și cumanii din Valea Tisei în 1279, au obținut fiecare în parte câte o diplomă regală cuprinzând toate drepturile și libertățile grupului etnic respectiv, nici românii din *terra Blacorum* și nici secuii din *terra Siculorum*, deși menționați în 1222 n-au deținut niciodată o astfel de diplomă din partea regilor maghiari. Această stare de lucruri se explică prin aceea că secuii (care au început să se infiltreze din Ungaria în Transilvania în secolul al XII-lea) nu au fost considerați de regalitatea ungară drept un grup etnic străin, ci ca un trib liber, iar românii ca locuitori indigeni ai Transilvaniei. Nici unii, nici alții n-au fost deci tratați ca grupuri etnice sosite sau chemate de regalitatea maghiară.¹³⁵ Autonomia secuiască, asemenea numeroaselor autonomii locale românești răspândite în toți munții Transilvaniei, nu a fost regelementată decât în secolul al XIV-lea. Scaunele secuiești și districtele românești nu apar decât în această epocă, ultimele fiind destinate să înlocuiască voievodatele, cnezatele românești locale și să stabilească raporturi cu Coroana maghiară. Toate aceste fapte controlabile documentar desființează tentativa lui Makkai de a face din *terra Blacorum* din 1222 o dovadă de organizare, din inițiativă regală, a unui prim grup etnic românesc recent imigrat.

¹³⁵ *Ibidem*, p.133.

În continuare, Moga pune în discuție, ca și în alte capitole, un alt argument invocat de Makkai pentru a demonstra o recentă imigrație românească în Transilvania: toponimia. Pentru aceasta Makkai invoca un număr de 400 de nume de sate și orașe ale Transilvaniei din secolele XI-XII și XIII, din care numai 10 nume de localități, situate toate la sud de Mureș prezintă un caracter românesc neîndoielnic. Dovedind o bună pregătire filologică, Moga demonstrează că din cele 396 de nume de localități, numai 11 ar putea fi considerate ca apărute documentar spre sfârșitul secolului al XII-lea, restul numelor nu figurează decât în documentele secolului al XIII-lea, dintre care unele sunt false. Luând în discuție răspândirea geografică a localităților, Moga observă pe drept cuvânt că ele ocupă aproape jumătate din Câmpia Transilvaniei (districtele Someș, Cluj, Alba, Turda, Brașov), regiunile muntoase fiind aproape toate ignorate de documente. Tocmai acest din urmă aspect îl determină pe Makkai să susțină că această regiune muntoasă a fost nelocuită în secolul al XIII-lea și că aici colonizarea a început spre sfârșitul acestui secol pentru a continua în unele cazuri până în secolul al XIV-lea. Istoricul român își reafirmă punctul de vedere în problema “mutismului” documentar asupra acestor regiuni, arătând că ele au fost rezerve regale care nu puteau rămâne nelocuite din moment ce chiar regele le apăra contra nobilimii care voia să le acapareze.¹³⁶ Chiar Makkai afirma că în regiunile muntoase numeroase sate românești poartă nume slave. Atunci - se întreabă Moga - dacă românii n-au apărut decât la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea, de la cine au putut ei lua aceste nume, știut fiind că nici o populație slavă nu a fost menționată în această epocă în documente. Moga contestă concluziile eronate ale filologilor și ale istoricilor maghiari după care realitățile etnice n-ar exista decât începând cu menționarea lor toponimică în documente.

---

¹³⁶ *Ibidem*, p.136

Încercarea lui Makkai de-a dovedi pe baza toponimiei o imigrație românească în Transilvania, începând cu secolul al XIII-lea este falsă. Istoricul român demonstrează că Makkai a folosit cu puține excepții forma maghiară modernă chiar și pentru localitățile de origine săsească, ca de exemplu Nagyszeben, Nagydisznod. În continuare, Moga arată că printre satele menționate de autor ca nefiind românești sunt multe nume care relevă o formă slavă sau românească, ceea ce dovedește un împrumut toponimic făcut de maghiari de la români. Astfel istoricul român stabilește încă 22 de nume de localități împrumutate de maghiari de la români: Bistrița, Dobâca, Cluj, Gherla, Poiana, Sălicea, Abrud, Sâncel, Călnic etc, care dovedesc existența românilor pe aceste locuri în secolul al XIII-lea.¹³⁷ Așadar, a avut loc un proces de creație artificială a unei toponimii maghiare inițiat și susținut de biserică și de nobilime. Așa se explică sutele de nume ungurești care figurează în documentele secolului al XIII-lea.

Istoricul român susține că numele satelor românești ca de exemplu Indol, Gâmbuț, Glâmboc, Lindina, demonstrează o vechime a românilor în aceste locuri, urcând până în secolul al XI-lea. Adăugând la aceste exemple și denumirile de Bălgrad și Târnava, pe care românii le-au primit de la slavi înainte de penetrația maghiară, adică spre secolul al XI-lea, vom avea, consideră Moga, o imagine reală despre continuitatea românească nu numai în regiunea muntoasă, dar și în centrul Transilvaniei în epoca anterioară prezenței maghiare în aceste regiuni și până în secolul al XIII-lea, când documentele încep să-i menționeze pe români cu indicativul lor etnic. Makkai însuși este obligat să recunoască faptul că în aceste regiuni invadate de seniorii feudali maghiari, populația românească conservă o toponimie slavă, dovadă a unei simbioze slavo-române, care anulează în întregime teoria unei tardive imigrații românești. Tocmai de aceea el fixează pretinsa

---

¹³⁷ *Ibidem*, p.138

imigrație românească în secolul al XIII-lea. Moga contra-argumentează logic că în cazul în care românii ar fi sosit aici în secolul al XIII-lea, ei ar fi luat numele ungurești, de Fehervar și Kukulo, ori nume ca Gârbova, Câlnic, Slânic, etc., demonstrând că românii au păstrat toponimia slavă cea mai veche, iar ungurii au preluat-o de la români. Deci intenția lui Makkai de a fixa simbioza slavo-română în secolul al XIII-lea nu este decât un “produs al imaginației” destinat să justifice afirmația că *numele localităților românești de origine slavă nu dovedesc deloc o prezență românească anterioară celei ungurești*.¹³⁸ Istoricul român semnalează și contraziceri ale autorului. Astfel, pe de o parte Makkai susține că existența satelor românești menționate în documentele din secolul al XIV-lea nu coboară în secolul al XIII-lea și cu atât mai puțin în epoca anterioară sosirii ungarilor în Transilvania, pentru ca puțin mai încolo să recunoască existența celor 10 sate românești datând din secolul al XIII-lea, la care se mai adaugă cel puțin cele 22 semnalate de Moga.

La fel, când vorbește de creșterea masivă în secolele XIV-XV a numărului de localități românești, Makkai neagă posibilitatea unei migrații românești interioare pe care totuși o recunoaște câteva pagini mai încolo.¹³⁹

Pentru a demonstra falsitatea afirmațiilor lui Makkai, Moga folosește metoda comparativă, invocând cercetarile lui Sacerdoțeanu care constată existența în documentele Țării Românești în anul 1418 a 90 de localități, iar spre 1490 a 250 de localități. Acest total de 340 de localități este rezultatul organizării primului stat românesc independent între Carpați și Dunăre într-o perioadă de două secole (1290-1490), chiar în epoca în care după istoricii și filologii maghiari, românii din Balcani ar fi trecut Dunărea în masă pentru a se așeza în Ungaria Orientală și în Transilvania. De ce, se întrebă din

¹³⁸ *Ibidem*, p.140

¹³⁹ *Ibidem*, p.141

nou Moga, acești români emigrați din Balcani au traversat pășunile bogate și solul fertil al Câmpiei Dunărene pentru a prefera o Ungarie și o Transilvanie suprapopulate și agitate de abuzurile unei nobilimi feudale lipsite de scrupule.¹⁴⁰ Tot în acest sens, Moga observă just că regiunea carpatică n-a reprezentat niciodată un ținut muntos impenetrabil, dimpotrivă, cuprindea depresiuni care constituiau adevărate adăposturi împotriva tulburărilor politice de la câmpie. Tocmai aceste adăposturi, așezări umane au făcut din masivul carpatic “un bloc etnic românesc compact și viguros”, de unde populația românească s-a răspândit spre câmpie. Situaarea geografică a celor 90 de sate ale Țării Românești demonstrează că ele se găseau în 1418 în Carpați ; numărul localităților crește și se orientează spre sud la sfârșitul secolului al XV-lea odată cu cucerirea Câmpiei Dunărene foarte puțin populate. O mișcare demografică asemănătoare se observă și în Moldova, dinspre nordul Moldovei spre sud și sud-est. Acestea fiind direcțiile mișcării demografice românești în secolele XIV-XV, teoria unei imigrații românești din Balcani nu poate fi în nici un caz susținută. Dimpotrivă, consideră Moga, enorma răspândire umană dinspre Carpați spre câmpiile din sud și est dovedește că Transilvania constituia un puternic centru interior de viață umană care se alimenta nu din imigrații anterioare, ci dintr-o penetrație de dincolo de Carpați. În concluzie, consideră Moga, cele 1600 de sate românești sunt o dovadă a prezenței românilor în aceste locuri, prezența urcând într-o epocă anterioară celei a ungarilor și care datorită potențialului său biologic a fost în stare să cucerească până la sfârșitul secolului al XV-lea aproape tot spațiul etnic românesc de astăzi.¹⁴¹

În acest sens, este semnificativă și afirmația lui Gh. Brătianu, potrivit căreia tradiția istorică “restituie Ardealului rolul său firesc de leagăn al statului, după cum cercetările

¹⁴⁰ *Ibidem*, p.143

¹⁴¹ *Ibidem*, p.144

filologice și lingvistice i-au restituit acel de leagăn al limbii și al poporului român.”¹⁴²

În lumina unor argumente de ordin istoric, lingvistic și etnologic, lucrarea *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age* se înscrie în contextul disputei istoriografice româno-maghiare ca o mărturie de valoare esențială privind persistența și rolul românilor în perioada de instituire și consolidare a regimului feudal transilvănean sub egida regalității maghiare.

Contracarând teoria tendențioasă despre originea balcanică și imigrația târzie a românilor în Transilvania în secolele XIII-XIV, Ioan Moga dezvăluie în același timp metodele regretabile folosite de istoricii maghiari pentru a conferi aparență științifică unor teze și afirmații preconcepute: trecerea sub tăcere a unor documente importante referitoare la români, ridicarea fragmentelor din contextul lor și interpretarea abuzivă, prin ignorarea fenomenului general la care se referă documentul respectiv, interpretarea abuzivă a toponimiei, crearea unor confuzii voite între termeni indicând realități diferite (terra sau silva blacorum, identificarea transumanței cu nomadismul).¹⁴³

Constituind un răspuns argumentat științific la varianta medievală a teoriei imigraționiste (proveniența de dată recentă - secolele XIII-XIV - a românilor imigrați de origine balcanică), lucrarea *Les roumanis de Transylvanie au Moyen Age* cuprinde temeuriile medievale (lingvistice, documentare, istoriografice, etnografice) ale permanenței și priorității românești. În lumina acestora concluzia autorului este că “teoria imigrației românilor în Transilvania în cursul secolelor XIII și XIV n-a putut să fie confirmată de nici o dovadă istorică, lingvistică, etnografică sau de altfel”.¹⁴⁴

¹⁴² Gh.Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Râpeanu, București, Edit. Eminescu, 1980, p.115

¹⁴³ I.Moga, *Les roumains de Transylvanie...*, p.149

¹⁴⁴ *Ibidem*, p.146

Ioan Moga a relevat just că mutismul aparent al documentelor referitoare la românii din Transilvania până la începutul secolului al XIII-lea este motivat într-o perioadă în care cea mai mare parte a provinciei constituia pentru regalitatea maghiară o *terra incognita* ; privindu-i în mod egal și pe unguri și pe sași sau secui, el nu se datora absenței românilor, ci inexistenței în Transilvania a autorităților eminente: ”pentru orice istoric obiectiv apariția tot mai spornică a mărturiilor documentare despre români abia în a 2-a jumătate a secolului al XIII –lea nu se datorește vreunei imigrații târzii a românilor din Balcani, ci vremurilor târzii în care autoritățile politice, administrative și bisericești ungare au ajuns să se poată organiza în interiorul Transilvaniei.¹⁴⁵

În ceea ce privește tardiva semnalare a termenului ”olah” în documentele maghiare din a 2-a jumătate a sec. XIII, Ioan Moga consideră că ea se datorează tocmai tardivei penetrații a nobilimii maghiare care vrea să acapareze proprietăți profitând de slăbiciunea puterii regale.

În timp ce pretinsa imigrație a românilor în Transilvania nu are nici o atestare istorică, pe parcursul secolelor XIII-XIV când respectivul fenomen s-ar fi produs, documentele înregistrează existența unei emigrații în sens contrar, a românilor autohtoni refugiați din Transilvania în fața progreselor instituționale ale feudalismului maghiar.

Prioritatea românilor în Transilvania este dovedită de coabitarea româno-slavă anterioară apariției maghiarilor în Transilvania, confirmată deopotrivă de *Cronica lui Anonymus* și toponimia provinciei. Denumiri slave ca Bălgrad sau Târnava, consemnate doar prin intermediul românilor dovedeau că simbioza slavo-română s-a produs și în interiorul Carpaților, fiind o mărturie indiscutabilă a anteriorității și autohtoniei românești.¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ I.Moga, *E.Lukinich, L.Galdi, A.Fekete-Nagy, L.Makkai, Documenta historiam Valachorum...*, p.473

¹⁴⁶ I.Moga, *Les roumains de Transylvanie...*, p.145

Ioan Moga aduce precizări importante referitoare la caracterul și finalitatea documentelor medievale create de noua stăpânire. Emise pentru a conferi legalitate unei noi ordini a proprietății, documentele și toponimia pe care o pun în circulație sunt subordonate acestui obiectiv, eludând sau deformând realitatea veche în funcție de interesele solicitanților. Cuprinzând preponderent denumiri artificiale, fără existență anterioară pe teren, rezultate din lupta proprietarilor pentru achiziția de pământuri, toponimia maghiară a documentelor își pierde valoarea probatoare pentru realitățile etnice; ea nu va mai avea nici o legătură cu caracterul etnic al populației care a umanizat acest teritoriu, conferindu-i productivitate și valorificându-l din punct de vedere economic. Provenind în parte din traducerea în maghiară a vechilor denumiri slavo-române, toponimia înregistrată în documentele medievale maghiare este departe de a dovedi prioritatea elementului maghiar pe pământul transilvan sau caracterul maghiar preponderent al acestei provincii în evul mediu.¹⁴⁷

În lumina documentelor maghiare, lucrarea evidențiază caracterul stabil și aportul economic al românilor în perioada de început a Transilvaniei medievale. Astfel, datorită caracterului mixt - pastoral-agricol al economiei lor, românii s-au impus în transformările economice din Transilvania ca factorul cel mai important al dezvoltării economiei rurale, fiind folosiți atât pentru crearea de noi așezări umane, cât și pentru exploatarea tuturor formelor de relief de la câmpii până la zonele alpine.

Desfășurand o viață pastorală la fel de stabilă ca și astăzi, cu zone de locuire în cele mai vechi tipuri de sat românesc - dispersat, disociat și de vale - ei apar deopotrivă ca agricultori, proprietari de pământ, mori, mine, participând peste tot la susținerea edificiului social-economic al provinciei. Prezența masivă și rolul creator al românilor în cadrul radicalelor transformări economice și sociale din Transilvania de la sfârșitul

---

¹⁴⁷ *Ibidem*, p.146

secolului al XIII-lea și din timpul secolului al XIV-lea constituie în opinia lui Moga dovada completă că “noi ne găsim în fața unui popor autohton având legături ancestrale cu pământul Transilvaniei.”¹⁴⁸

În contradicție cu tendința istoricilor maghiari de a-i prezenta pe români ca o masă flotantă de păstori nomazi, documentele îi menționează ca factor politic alături de nobile, sași, secui în primele congregații ale Transilvaniei, răsplătiți adesea pentru valoarea serviciilor militare oferite regalității, dar și apărându-și în nume etnic vechile instituții și libertăți în Maramureș și ținuturile de margine. În acest sens, Moga afirmă că voievodul Bogdan rămâne cea mai strălucită afirmare a conștiinței politice a românilor din Transilvania în secolul al XIV-lea, rezumând în acțiunea sa lupta anonimă a cnezilor români împotriva ordinii feudale.¹⁴⁹

Demonstrând lipsa de temeinicie a afirmațiilor și tezelor susținute de istoricii maghiari în legătură cu originea și caracterul românilor transilvăneni, Ioan Moga amendează lipsa de onestitate științifică și preocupările de ordin exclusiv politic care au stat la baza lucrării *Documenta Valachica*. În lumina unei analize obiective, nepărtinitoare, materialul documentar cuprins în lucrarea istoricilor maghiari dezvăluie, contrar concluziilor acestora, caracterul autohton, vigoarea etnică și economică a românilor din Transilvania .

Așa după cum afirmă istoricul Gh. Brătianu într-un studiu istoriografic referitor la problema continuității dacoromane “argumente de ordin logic, istoric, lingvistic, toponimic, etnografic afirmă neîntrerupta continuitate a elementului românesc în cetatea de munți a Transilvaniei, leagănul poporului nostru și vatră a limbii noastre.”¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ *Ibidem*, p.149

¹⁴⁹ *Ibidem*

¹⁵⁰ Gh.I.Brătianu, *Tradiția istorică...*, p.298

Tocmai acest deziderat a reușit să-l demonstreze strălucit Ioan Moga, în spirit polemic, dar cu argumente logice, utilizând un vast material documentar și cu ajutorul unei erudiții istorice și filologice.

Din punct de vedere al genului de istorie, Ioan Moga realizează prin *Les roumains de Transilvanie au Moyen Age* o operă de istorie critică în accepția sugerată de Hegel de “istorie a istoriei” înțeleasă ca “apreciere critică a narațiunilor istorice și examinare a adevărului și verosimilității lor”.¹⁵¹

Prin excelență istoric al Transilvaniei, Ioan Moga oferă profilul unei opere consacrate în cea mai mare parte acestei provincii, considerată regiune de importanță vitală în cadrul spațiului geografic, istoric și etnic românesc. Pe linia directivelor școlii critice (N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan) și în conformitate cu programul istoriografic clujean (I. Lupaș, Al. Lapedatu) Ioan Moga a crezut în necesitatea studierii vechilor instituții, creație a populației autohtone ca element esențial al reînvierii trecutului medieval românesc.

În acest sens, autorul se înscria îndeosebi pe coordonatele trasate de Lupaș și Lapedatu, devenite programatice pentru viitorii reprezentanți ai școlii istorice clujene. Istoric al evului mediu românesc din Transilvania, Lupaș s-a distins prin cercetările sale consacrate voievodatului (*Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII și Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei în sec. XII-XIV*) în studierea căruia a conturat o problematică. Din acest punct de vedere sunt relevante ideile sale despre individualitatea istorică a Transilvaniei în cadrul Regatului maghiar, vechimea și caracterul autohton al instituției voievodale, evidențierea formelor de manifestare ale autonomiei transilvănene).¹⁵² În

---

¹⁵¹ Hegel, *Prelegeri de filosofie a istoriei*, Edit. Academiei R.S.R., 1968, p.11

¹⁵² I.Lupaș, *Voievodatul Transilvaniei în secolul XII și XIII*, în *Din istoria Transilvaniei*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marina Vlasiu, București, Edit. Eminescu, 1982, p.34-51

Probleme de istoriografie transilvană, el exprimă necesitatea emancipării istoriografiei ardelene de sub povara criteriului extern maghiar și austro-centric în vederea adoptării unui criteriu organic, intern, rezultat din aspectele caracteristice trecutului acestei provincii. Acest obiectiv se putea împlini, consideră Lupaș, prin “cercetarea formelor specifice individuale pe care le-au înregistrat fazele istorice în evoluția Transilvaniei ca individualitate constituțională politică, esențial deosebită de aceea a fostului Regat ungar și cu totul apropiată, dacă nu tocmai identică în manifestările ei cu organizațiunea din sudul și răsăritul Carpaților”.¹⁵³

Același deziderat era exprimat și de Lapedatu care în *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale* afirma că preocupările istoricilor trebuiau să se îndrepte nu asupra vieții politice de stat a vechii Ungarii, ci asupra vieții proprii românești prin studierea organizațiilor politice naționale pe care românii transilvăneni le-au avut pe vremea ungarilor.¹⁵⁴

Demersul istoriografic al lui Ioan Moga stă în acest sens sub semnul directivelor școlii istorice clujene de relevare a autonomiei politico-instituționale românești față de Coroana maghiară. El preia și dezvoltă ideile lui Lupaș în legătură cu vechimea, caracterul româno-slav al voievodatului transilvan sau afirmarea separatistă a acestuia în raport cu puterea centrală de la exercitarea atributelor suveranității interne până la afirmarea puterii voievodale în direcții ostile Regatului maghiar.

Studiul lui Moga - *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, apărut în 1945, constituie un moment în interpretarea voievodatului la români, integrându-se alături de contribuțiile lui Ioan Bogdan, Nicolae Iorga, Ioan Lupaș, Gh. Brătianu, în istoriografia românească a problemei, cu accent pe evoluția internă a instituției.

---

¹⁵³ Idem, *Probleme de istoriografie transilvană*, în *Scrieri alese*, I, ediție îngrijită, note și comentarii de Șt. Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj, Edit. Dacia, 1977, p.82

¹⁵⁴ Al. Lapedatu, *Nouă împrejurări...*, p.19

Studiul instituțiilor românești din perioada dominației maghiare a Transilvaniei constituia în opinia autorului un răspuns la ignorarea voită a realității românești de istoricii ”națiunilor” oficiale - maghiari și sași - precum și la încercarea acestora de a prezenta voievodatul transilvan ca o pretinsă creație a primului rege maghiar după modelul mărcilor de graniță germane. Reconstituirea istoriei voievodatului trebuia să releve caracterul instituției voievodale transilvănene, sfera ei de jurisdicție și tendințele spre suveranitate proprie în raport cu puterea centrală.¹⁵⁵

Conform studiului lui Ioan Moga titlul de voievod acceptat de unguri pentru desemnarea conducătorului politic al Transilvaniei și unicitatea acestei instituții în cuprinsul Regatului ungar constituia unul din argumentele originii autohtone româno-slave a voievodatului precum și a anteriorității sale în raport cu cucerirea maghiară: “Menținerea titlului de voievod pentru conducătorul suprem al Transilvaniei dovedește că această instituție nu corespundea nici uneia din cele avute de unguri, că nu era o creație a regilor ungari”, ci o instituție autohtonă pe care aceștia n-au putut-o dezrădăcina din solul Transilvaniei.¹⁵⁶

Din această perspectivă tăcerea izvoarelor istorice într-o perioadă de inițiere a primelor colonizări, supraviețuirea titlului de voievod în 1176 după eșecul tentativei de organizare a principatului avea semnificația acceptării de nevoie a realității date.

Relevarea individualității instituției voievodale în cadrul Regatului maghiar ca argument esențial al caracterului străvechi românesc al acesteia se situa pe linia considerațiilor făcute de Ioan Lupaș pe marginea acestei probleme în *Realités historiques dans le voivodat de Transilvanie du XII-ème au XVI-ème siècle*: “Nu se găsește nicăieri pe teritoriul fostului

¹⁵⁵ I.Moga, *Contribuția membrilor Institutului...*, p.624

¹⁵⁶ Idem, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, în A.I.I.N., X, Sibiu, 1945, p.62

Regat ungar amintirea unei organizații teritoriale și politice identice cu aceea a voievodatului Transilvaniei. Rezultă de aici că ea trebuie să fie considerată ca un produs vechi specific românesc pe care penetrația maghiară în această regiune n-a putut să o dezrădăcineze de solul natal.”¹⁵⁷

Idea că voievodatul Transilvaniei ar fi fost o creație regală după modelul mărcii germane, fără legatură cu poporul român este contrazisă deopotrivă de absența acestei instituții la populațiile recent colonizate precum și de măsurile regalității maghiare pentru scoaterea acestora din sfera de autoritate a voievodatului și subordonare directă față de rege. Alături de numirea în demnitatea supremă a unor personalități din viața publică a Regatului maghiar, ele demonstau neîncrederea regelui față de o instituție străină de tradiția maghiară, pe care încă nu reușise să o aservească deplin scopurilor sale: “faptul că atât sașii, cât și secuii, departe de a avea instituția voievodatului au primit de la rege autonomia lor administrativă și juridică, dându-li-se drept conducător câte un comite numit direct de rege, și anume în așa fel ca numiții coloniști să nu fie supuși autorității voievodatului transilvan, ci numai regelui, constituie dovada că până la 1176 acesta încă nu dispunea de instituția voievodatului ca de un organ executiv al puterii regale și că voievodul transilvan reprezenta o ordine juridică deosebită de cea adusă de sași și de cea moștenită de secui, deci ordinea juridică autohtonă slavo-română.”¹⁵⁸

Alături de ceilalți istorici români ai voievodatului (I. Bogdan, N. Iorga, I. Lupaș), Ioan Moga a argumentat caracterul autohton al instituției voievodale pe baza originii slavo-române a acestuia, precum și a individualității sale în raport cu instituțiile apusene introduse de regii arpadieni în Transilvania.

---

¹⁵⁷ I.Lupaș, *Realités historiques dans le voivodat de Transylvanie du XII-eme au XVI-ème siècle*, în *La Transylvanie*, Bucarest, 1938, p.61

¹⁵⁸ I.Moga, *Voievodatul Transilvaniei...*, p.60

“Voievodatul transilvan asemenea celorlalte voievodate românești își trage originea din instituția voievodală româno-slavă autohtonă, cuprinzând o ordine juridică și socială cu totul deosebită de cea a ungarilor descălecători și de organizațiunile de tip apusean, introduse de primii regi ai Ungariei în aceste părți.”¹⁵⁹

În deplin consens cu direcțiile inaugurate mai ales de Lupaș în cercetarea voievodului transilvănean, Ioan Moga a afirmat prin studiile sale particularismul politic al Transilvaniei, manifestat cu intensitate în perioadele de criză ale puterii centrale prin dezvoltarea puterii voievodale în direcții ostile Regatului ungar. Astfel, studiul conturează tendințele separatiste, de autonomie ale voievodului în raport cu puterea centrală maghiară din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, relevând interdependența dintre evoluția spre suveranitate proprie a puterii voievodale și perioadele de declin ale regalității maghiare. În această perioadă lărgirea autonomiei voievodului transilvan în raport cu Regatul maghiar a fost posibilă pe fondul crizei politice a acestuia, când slăbirea presiunii regale a facilitat organizarea unui adevărat “Regnum transilvanum”, reprezentat de voievod și chiar opus regelui. Slăbiciunea puterii centrale subminată de luptele pentru tron și manifestările centrifuge ale nobilimii în timpul lui Bela al IV-lea și Ladislau Cumanul a favorizat tendințele unor voievozi reprezentativi ai Transilvaniei de a guverna provincia ca țară aparte, cu prerogativele unei suveranități aproape depline.

Manifestarea voievodului transilvan ca entitate distinctă la sfârșitul secolului al XIII-lea, în perioada de autonomie politică în raport cu puterea centrală, a fost relevantă în același sens de mentorul său Ioan Lupaș.

Ea era argumentată de consolidarea puterii voievodale până la nesocotirea celei regale și asumarea prerogativelor

---

¹⁵⁹ *Ibidem*, p.147.

acesteia în Transilvania, precum și de afirmarea forțelor locale transilvănene în contradicție cu intențiile puterii centrale.

Studiul lui Ioan Moga prezintă formele de concretizare ale autonomismului transilvan sub voievozii autohtoni: Roland Borș, Ladislau Kan și Toma de Szecheny. Afirmat în timpul luptelor dintre Bela al IV-lea și Ștefan al V-lea pentru stăpânirea provinciei, “Regnum transilvanum” cunoaște momente de apogeu prin domniile lui Roland Borș și Ladislau Kan, materializându-se în nesocotirea autorității regale, de la folosirea unor formule suverane în acte până la înstăpânirea asupra bunurilor regale, donații, confirmări de privilegii, numirea comiților, prezidarea adunărilor generale ale țării până la lupta armată împotriva regelui în alianță cu familiile nobiliare sau amestecul voievodului în lupta pentru succesiune la tronul Ungariei ca arbitru al situației politice.¹⁶⁰

Studiul sugerează persistența ideii de “Regnum transilvanum” în toată evoluția ulterioară a voievodatului prin exercitarea atributelor suveranității interne de către adunări reprezentative proprii și prin elaborarea treptată a unei constituții transilvane distinctă de cea a Ungariei și purtătoare de cuvânt a intereselor locale.¹⁶¹ O idee asemănătoare a fost susținută de Ioan Moga și în *Problema transilvană (Aspecte istorice)*, unde definește prin “transilvanismul” stărilor privilegiate reacția ardeleană locală potrivnică atât ideii de stat maghiar, cât și celei de stăpânire românească.¹⁶² Cu originea în structura politică a provinciei și linia de conduită permanentă a factorilor constituționali ai țării, el reflecta, în continuarea concluziilor exprimate de I. Lupaș conștiința adânc înrădăcinată în mentalitatea ardeleană a drepturilor de autonomie provincială cristalizate în constituția feudală și solidaritatea

---

¹⁶⁰ *Ibidem*, p.66-89

¹⁶¹ *Ibidem*, p.91

¹⁶² I.Moga, *Problema transilvană (Aspecte istorice)*, Sibiu, Tip.Dacia Traiană, 1941, p.3-4

stărilor în apărarea intereselor proprii.¹⁶³ Astfel, ideea unei Transilvanii ca organism politic distinct se conturează la nivel juridic și ca stare de spirit a mediului privilegiat ardelean, cunoscând perioada de maximă afirmare în timpul Principatului transilvan organizat sub suzeranitate turcească și reafirmându-se în condițiile puse de stările ardeleno reprezentanților viitoarei stăpâniri habsburgice.

Capitolul consacrat voievodatului maramureșean este o importantă contribuție privind vechimea și evoluția instituției voievodale într-o regiune de infiltrare tardivă a feudalismului maghiar de tip apusean. Astfel confruntarea dintre politica regală pentru aservirea instituțională a teritoriului românesc și cea autohtonă de rezistență era surprinsă într-o regiune de îndelungată supraviețuire a instituțiilor originare românești.

Vechimea voievodatului maramureșean, originea lui în realitatea românească a provinciei este afirmată împotriva opiniei exprimate de unii istorici maghiari (Lukinich, Makkai) după care ar fi o instituție de import, datorată românilor emigrați din Moldova în secolul al XIV-lea. Ioan Moga a demonstrat că existența voievodatului maramureșean este cu mult anterioară celei surprinse documentar în perioada în care Regatul Maghiar lua cunoștință cu instituțiile autohtone de aici (de exemplu, amintirea la 21 octombrie 1343 a lui Bogdan ca fost voievod al Maramureșului, alături de absența comitelui pentru perioada 1328-1348 confirmă recunoașterea unei existențe de fapt a voievodatului românesc). În același sens, Ioan Moga afirmă că dacă voievodatul s-ar fi organizat numai după 1327, data finală a atestării comitatului în deceniul 3 al secolului, regele n-ar fi putut admite constituirea unei forme de autonomie românească în detrimentul și chiar cu prețul desființării comitatului. Din această perspectivă, regele nu ar fi putut sacrifica instituția comitatensă în favoarea unei instituții

---

¹⁶³ I.Lupaș, *Individualitatea istorică a Transilvaniei*, în *Scrieri alese...*, p.48.

importate din Moldova, încă neîncadrată în structura politico-administrativă maghiară.¹⁶⁴

Studiul prezintă politica regală față de voievodatul maramureșean, conturând strategiile și mijloacele de care dispunea regalitatea pentru introducerea ordinii feudale în Maramureș: aservirea prin dani și privilegii a elitei cneziale, organizarea comitatului și fixarea drepturilor privilegiale ale “oaspeților” coloniști.

Interpretând absența comitatului în perioada 1328-1348, concesiile neobișnuite făcute în 1326 cneazului român Stanislau, precum și necesitatea colonizării “oaspeților” ca element sigur al puterii regale în 1329, Ioan Moga demonstrează criza comitatului în tentativa de a se impune în detrimentul ordinii autohtone. Dacă drepturile de proprietate acordate coloniștilor în 1329 împotriva drepturilor de stăpânire ale locuitorilor de alt neam și limbă dovedeau pre existența acestora din urmă, în schimb actul din 1326 care excepta un cneaz român de obligativitatea jurisdicției și fiscalității regale reprezenta valoarea maximă a compromisului consimțit de rege pentru câștigarea cnezilor maramureșeni. În același timp documentul releva indirect opoziția populației băștinașe față de cnezii care se integrau în ordinea regală, acceptând să impună dreptul și fiscalitatea feudală în satele pe care le dețineau.¹⁶⁵

Dintr-un alt punct de vedere studiul evidențiază rezistența românească condusă de voievodul Bogdan și fideli săi pentru apărarea caracterului original românesc al instituțiilor și al proprietății funciare precum și localizarea conflictului cu reprezentanții noii ordini în interiorul elitei românești.

Împotriva părerii lui C.C.Giurescu după care Dragoș ar fi exercitat autoritatea voievodală în perioada 1343-1349 I.Moga a afirmat că titlul voievodal al acestuia provenea din calitatea mai

---

¹⁶⁴ I.Moga, *Voievodatul Transilvaniei...*, p.97-99

¹⁶⁵ *Ibidem*, p.101-103

târzie de voievod al Moldovei, susținând că respectiva demnitate a fost deținută de Iuga, fratele lui Bogdan.¹⁶⁶

Autorul dezvăluie coincidența dintre organizarea “mărcii” moldovene ca bastion răsăritean al Coroanei maghiare sub conducerea lui Dragoș și dispariția treptată a voievodatului maramureșean în favoarea comitatului.

Ioan Moga a considerat just că descălecatul lui Bogdan în Moldova a fost determinat de tendința de realizare a independenței depline față de Coroana maghiară, devenită imposibilă în Maramureș, idee susținută și de Gh. Brătianu. Meritul lui Ioan Moga era în opinia acestuia privirea faptei voievodului maramureșean “considerată prea multă vreme un fapt întâmplător și izolat, în cadrul general al politicii regilor unguri în Ardeal și a tendinței lor de a înlătura tot mai mult autoritățile și instituțiile tradiției indigene pentru a le substitui organizarea feudală și jurisdicțiunea ei.”¹⁶⁷ În același timp succesul acțiunii lui Bogdan nu putea fi explicat fără popularitatea sa în rândul moldovenilor amenințați de perspectiva aceleași dominații.

Studiul relevă “fazele luptei dusă de rege pentru a impune ierarhia și ordinea feudală și a supune prin comitat autonomia românească apărută de voievod”, dezvăluind sensul evoluției voievodatului maramureșean: reactivarea sa în 1360 sub presiunea evenimentelor din Moldova și recunoașterea oficială doar în forma subordonată comitatului.¹⁶⁸

Partea conclusivă a lucrării este consacrată caracterului și tendințelor instituției voievodale în condițiile impactului cu modelul feudal maghiar.

Ioan Moga distinge diferite modalități de exprimare ale tendinței autonomiste românești de la rezistența continuă în fața încercării de aservire în Maramureș, la formele de

---

¹⁶⁶ *Ibidem*, p.110.

¹⁶⁷ Gh.I.Brătianu, *Tradiția istorică...*, p.134.

¹⁶⁸ I.Moga, *Voievodatul Transilvaniei..p.123*

compromis din districtele țărilor de margine, până la anihilarea totală sau parțială în cadrul comitatelor maghiare. Luând în discuție tendințele spre suveranitate ale instituției voievodale românești, autorul considera că voievodul Bogdan a avut meritul de a fi dat caracter revoluționar rezistenței românești, de a fi dus lupta pentru conservarea și afirmarea autonomiei românești până la concluzia ei finală: suveranitate proprie și independență față de Coroana ungară.¹⁶⁹ În timp ce în regiunile în care ordinea regală nu s-a impus de la început - Țara Oltului și a Maramureșului - tendința de suveranitate a contribuit la crearea statelor românești extracarpaticе, în comitatele nobiliare autonomia românească a fost desființată prin încadrarea ei în ordinea feudală.

Autorul relevă în același timp aspirațiile și atributele de suveranitate religioasă ortodoxă consacrate de înființarea exarhatului românilor din Transilvania de nord. Deși intenția regalității viza extinderea drepturilor Coroanei maghiare asupra bisericii haliciene, atribuțiile de jurisdicție religioasă deplină obținute în 1391 de Baliță și Drag, precum și legitimarea acestora prin calitatea de voievozi și nu aceea de demnitari ai Regatului maghiar, reflectau o formă religioasă, singura posibilă în acel moment, a tendinței spre suveranitate românească.¹⁷⁰

Concluzia desprinsă din analiza autorului este că “tendința voievodatului românesc în Ungaria a fost păstrarea autonomiei cu cele mai largi atribuții de suveranitate cu putință, iar când împrejurările au înlesnit-o cu dorința de totală independență față de Coroana ungară”.¹⁷¹

Ultimul capitol al lucrării este consacrat situației voievodatului transilvan prin raportarea la celelalte voievodate românești.

---

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 132

¹⁷⁰ *Ibidem*, p.135-137

¹⁷¹ *Ibidem*, p.133.

Afirmațiile tendențioase ale istoricilor maghiari conform cărora voievodatul transilvan nu se origina în realitatea românească erau contrazise în primul rând de *Cronica lui Anonymus*, cea mai elocventă confirmare istoriografică a existenței organizațiilor politice slavo-române anterioare cuceririi maghiare a Transilvaniei. Ioan Moga a considerat că termenul de comparație pentru situația politică a voievodatului transilvănean nu putea fi decât voievodatul maramureșean, ele fiind identice prin caracterul original românesc și prin aceleași tendințe de autonomie în raport cu Coroana maghiară.¹⁷²

Deosebirea dintre cele două voievodate consta în spațiul geografic diferit, în forma de exercitare a autorității regale: în mod direct asupra Transilvaniei și indirect în Maramureș, prin intermediul comitatului precum și în deosebirea factorilor etnici și politici care le-au determinat evoluția. Astfel, în timp ce voievodatul maramureșean a cuprins inițial o autonomie exclusiv românească reglementată de *jus valachicum*, voievodatul Transilvaniei și-a organizat mai devreme autonomia în temeiul dreptului feudal, cuprinzând în ea națiunile politice privilegiate.

Deosebirile rezultau astfel din natura diferită a structurii și evoluției instituțiilor original românești: în timp ce în Maramureș “voievodul în luptă cu ordinea feudală a fost mai întâi subordonat comitatului, apoi desființat, în Transilvania voievodul, sprijinindu-se tocmai pe ordinea feudală, deși numit de rege și guvernând în numele lui, se afirma tot mai mult ca un adevărat domnitor”.¹⁷³

Istoricii I. Bogdan și G.E. Muller au stabilit o dihotomie între caracterul autocrat, bazat pe atributele suveranității depline al domniilor extracarpatică și poziția politică a voievodului transilvan, simplu guvernator numit și destituit de rege, fără o putere deplină asupra teritoriului și supușilor. În legătură cu afirmațiile acestor istorici Ioan Moga consideră că

---

¹⁷² *Ibidem*, p.142

¹⁷³ *Ibidem*, p.144

voievodul transilvan, deși constrâns să se încadreze în ierarhia feudală a Regatului ungar, a continuat să manifeste tendințe autocratice de suveranitate în detrimentul puterii centrale.

În opinia autorului, argumentele care susțineau această opinie erau neîncrederea regelui față de voievodul transilvan prin scoaterea colectivităților etnice privilegiate de sub autoritatea sa, precum și atitudinea voievozilor care și-au depășit caracterul de simpli guvernatori prin asumarea dreptului de jurisdicție asupra tuturor locuitorilor până la crearea unui *Regnum transilvanum* cu jurisdicție și legislație proprie ca expresie a autonomiei.¹⁷⁴ Faptul că autonomia transilvană întemeiată pe ordinea feudală s-a constituit potrivit scopurilor urmărite de regalitate era demonstrat de scoaterea nobilimii transilvane de sub autoritatea voievodului ca măsură a regalității pentru a distruge *Regnum transilvanum*.

Concluzia desprinsă de Ioan Moga este că voievozii transilvani reprezentativi au încercat să-și salveze atribuțiile originare, afirmându-se ca factori principali “de închegare a statului transilvan autonom cu tendințe de suveranitate deplină față de Coroana ungară”.¹⁷⁵ În acest sens, Principatul organizat ca stat cu deplină suveranitate, constituție proprie și principe ales era materializarea deplină a autonomiei transilvane afirmate pe fondul prăbușirii Regatului Ungar.

Considerăm totuși că ar fi exagerată identificarea tendințelor de suveranitate în nume românesc afirmate în Maramureș înainte de victoria ordinii regale cu cele de autocrație locală ale voievozilor ardeleni încadrați în ierarhia feudală maghiară.¹⁷⁶

Considerată la momentul respectiv de Gh. Brătianu “cel mai recent și mai complex studiu al problemei”¹⁷⁷ lucrarea

---

¹⁷⁴ *Ibidem*, p.142-143

¹⁷⁵ *Ibidem*, p.147.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p.143.

¹⁷⁷ Gh.I.Brătianu, *Tradiția istorică...*, p.223

Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice rămâne o contribuție remarcabilă pentru studierea instituției voievodale, în manifestările sale din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIII-lea și în Maramureș în prima jumătate a secolului următor.

Reluând și adâncind problematica voievodatului transilvănean așa cum ea a fost schițată de I. Lupaș în *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei în secolele XII-XVI* studiul lui Ioan Moga realizează o depășire a acestuia din punct de vedere interpretativ, al informației documentare și a metodologiei de abordare.

Printr-o riguroasă interpretare a documentelor Ioan Moga aduce precizări importante privind raporturile voievodatului maramureșean cu regalitatea, dar și originea, caracterul și evoluția instituției voievodale la românii din Transilvania și Ungaria.

Imaginea asupra voievodatului maramureșean este întregită în *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*. Studiul, apărut în 1945 are un caracter polemic, fiind un răspuns la tezele, metoda și concluziile susținute de Al.Filipașcu în *Voievodatul Maramureșului. Originea, structura și tendințele lui*.

În acest sens, Ioan Moga își propune atât restabilirea adevărului istoric asupra evoluției voievodatului maramureșean, cât și examinarea deficiențelor de metodă și interpretare ale acestui autor, din dorința de a arăta “cum nu trebuie să se scrie istoria”.¹⁷⁸

Împotriva punctului de vedere exprimat de Moga bazat pe definirea voievodatului maramureșean în lumina confruntării dintre autonomia românescă voievodală și ordinea feudală comitatensă susținută de regalitate, Al. Filipașcu a încercat să demonstreze că firul conducător al evoluției sale interne l-a reprezentat armonioasa colaborare dintre rege și fruntașii români.

---

¹⁷⁸ I.Moga, *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică* în A.I.I.N., X, Sibiu, 1945, p.573.

I. Moga amendează încercarea autorului de a dovedi inexistența comitatului maramureșean până în 1368, în totală contradicție cu menționările documentare din perioada 1303-1327 precum și afirmațiile nefondate ale acestuia referitoare la organizarea unui comitat în limitele ținutului colonizat de sași și unguri. I. Moga demonstrează că această interpretare este infirmată de documentul din 1329 care precizează scoaterea oaspeților coloniști de sub jurisdicția comitelui. Astfel, în lumina acestui document comitele reprezenta voința și autoritatea regală în Maramureș nu atât față de coloniști, care erau scoși de sub autoritatea sa, cât față de “populația de alt neam și limbă care putea ridica pretenții asupra terenurilor conferite oaspeților”. Pe baza actului privilegial Ioan Moga desprinde printr-o argumentație logică elementele caracteristice ale situației politice din Maramureș în primele trei decenii ale secolului al XIV-lea. Conform acestora, perioada 1317-1329 apare ca o epocă de tensiune între coloniști și comite pentru dobândirea privilegiilor din 1329, dar și epoca în care acei români care s-au simțit amenințați de pretențiile teritoriale ale oaspeților au preferat să se înfeudeze politiciii regale reprezentate de comite.¹⁷⁹

În continuare, Moga combate teza lui Al.Filipașcu după care sarcinile comiților erau temporare și limitate la oaspeții regali, fără exercitarea unei jurisdicții asupra românilor, supuși exclusiv voievodului lor. Dimpotrivă, documentele confirmă politica stăruitoare a regilor unguri de a suprapune autoritatea comitatensă celei voievodale.

Analizând denumirile sub care apare Maramureșul, I.Moga demonstrează că ele nu pot fi absolutizate în sensul dorit de Al. Filipașcu - al inexistenței instituției comitatense înainte de 1368. Această părere este contrazisă deopotrivă și de menționarea funcției de comite în documentele din 1303, 1319, 1327.

Contestând afirmațiile neargumentate ale lui Al.Filipașcu, I.Moga definește instituirea comitatului în Maramureș ca un

---

¹⁷⁹ *Ibidem*, p.530

proces de durată, mențiunile din 1368 și 1373 marcând nu începutul, ci momentul organizării complete a instituției. Astfel, așezarea coloniștilor pe bază de privilegii regale, tentativele de subordonare ale românilor față de jurisdicția regală, instituirea unui “comes camerarum Salinum”, ridicarea cetății Hust sunt tot atâtea fixări de poziții din punct de vedere economic și politic ale autorității regale în vederea organizării comitatului. I.Moga demonstrează că tendința arbitrară a lui Al.Filipașcu de a elimina sau de a micșora rolul comiților în evoluția internă a voievodatului maramureșean corespunde intenției acestuia de a demonstra că instituțiile voievodală și comitatensă au conviețuit armonios, fuzionând în formula unei “administrații feudalo-valahe” care respecta autonomia organizației voievodale.

Pentru Ioan Moga seria comiților Maramureșului din 1303-1368 este dimpotrivă, mărturia obiectivă, documentară a stăruinței cu care regele încerca să suprapună comitatul, ca reprezentant al ordinii feudale peste voievodat, care întru chipa autonomia românească. Din acest punct de vedere, sensul revoltei lui Bogdan nu-l reprezintă conflictul dintre un rebel și rege, ci confruntarea dintre instituția comitatensă și cea voievodală care-și vedea existența periclitată prin introducerea ordinii feudale.¹⁸⁰

Folosind deducția logică, Moga susține în continuare că pauza din 1327-1349 în numirea comiților este un indiciu că regalitatea a întâmpinat o dârză rezistență care nu putea fi susținută decât în numele organizației voievodale autohtone.

Sunt amendate și concluziile aberante ale lui Al. Filipașcu conform cărora între 1317-1329 s-ar fi reglementat situația juridică și administrativă a Maramureșului ca provincie deplin autonomă condusă de voievod.

Contrar onestității științifice, Al. Filipașcu preia constatările lui Moga pe marginea diplomei din 1326, extinzându-le abuziv asupra tuturor actelor de înnobilitare conferite de regele Carol Robert. În lumina realității documentare actele de danie

---

¹⁸⁰ *Ibidem*, p.538

acordate de acest rege fruntașilor români cuprindeau condiții diferite care proveneau din natura diferită a serviciilor prestate regelui și constituiau un indiciu al atitudinii acestora față de politica regală. De altfel, viziunea idealizată a lui Al.Filipașcu a conservării neatinse a rânduielilor autohtone este pusă sub semnul întrebării de încadrarea unei părți a fruntașilor români ca “servientes regis” în ierarhia feudală.

I.Moga evidențiază lipsa de teme istoric a interpretării lui Al.Filipașcu după care scopul regalității maghiare ar fi fost respectarea autonomiei voievodale, obiectiv pentru care acesta ar fi consimțit înnobilarea și scoaterea de sub jurisdicție regală a fruntașilor români. Acestei afirmații i se opune stăruința regelui de a numi comiți precum și politica de ademenire a fruntașilor români la acceptarea ordinii regale și feudale. Studiul amendează tendința lui Al.Filipașcu de a-i prezenta pe fruntașii români înnobilați în calitatea de apărători ai autonomiei voievodale, când în realitate prin ei s-a spart unitatea mișcării lui Bogdan. Pe drept cuvânt, Moga observă că “apărătorii autonomiei voievodale românești nu trebuie căutați în rândurile fruntașilor deveniți nobili donatari, ci în rândurile mulțimii cnezilor și voievozilor care au rezistat ispitelor regale pentru a apăra voievodatul împotriva amestecului comiților și funcționarilor regali ca reprezentanți ai ordinii juridice și fiscalității feudale”.¹⁸¹

În partea finală a studiului Moga contestă felul în care Al.Filipașcu abordează semnificațiile revoltei lui Bogdan. Potrivnic tezei autorului, după care acțiunea lui Bogdan ar fi fost îndreptată numai împotriva camarilei, nu a regelui, I.Moga consideră că singurul mobil al acțiunii sale a fost salvarea voievodatului maramureșean și afirmarea autonomiei sale până la deplina suveranitate pe care neputând-o realiza în Maramureș, a îndeplinit-o în Moldova. Realitatea documentară, precum și efectele luptei lui Bogdan - afirmarea Moldovei ca stat independent

---

¹⁸¹ *Ibidem*, p.553

în raport cu Coroana maghiară - demonstrează imposibilitatea unui compromis între acesta și regalitatea maghiară.

În afară de restituirea obiectivă a evoluției voievo-datului maramureșean în prima jumătate a secolului al XIV-lea studiul realizează concomitent și o critică a metodelor de abordare care încalcă cerințele onestității științifice: afirmații apriorice menite să suplinească lipsa de dovezi, prezentarea trunchiată a informației furnizate de izvoare, plagiatul și interpretarea interesată, subiectivă a faptelor.

Convins de individualitatea istorică a Transilvaniei, Ioan Moga a considerat ca și I.Lupaș, P.P.Panaiteșcu, C.C.Giurescu că ea se întemeiază și rezultă din considerente de ordin istoric, geografic și economic. Elemente ale permanenței istorice și temeiuri ale unității românești, factorii geografici și economici au determinat în același timp evoluția divergentă a Ungariei și Transilvaniei.

Unitatea organică sub raport economic a spațiului românesc este sintetizată prin referință la Transilvania în studiul *Orientarea economică a Transilvaniei* din perspectiva factorilor comerciali și industriali, completați cu cei agricoli-pastorali în *Evoluția economică a Transilvaniei în lumina directivelor geografice și politice*.

Cele două lucrări de istorie economică erau menite să contracareze punctul de vedere pus în circulație de istoricii și geografii maghiari adepți ai menținerii integrității statului ungar în limitele fostului regat feudal. Confrunțați cu teza acestora în legătură cu pretinsa unitate a bazinului maghiar al Dunării mijlocii istoricii români vor reafirma hotărât imperativele geografice ale unității românești în spațiul carpato-danubiano-pontic. Din această perspectivă limitele unității naționale românești împlinite la 1918 erau înscrise în unitatea primordială de ordin geografic a spațiului dintre Dunăre și mare. În acest sens, istoricul Gh.Brătianu afirma în *Origines et formation de l'unité roumaine* că unitatea românească a realizat "expresia

etnică și politică a foarte vechii unități carpato-danubiene înscrisă în însuși relieful munților și cursul fluviilor sale”¹⁸²

Studierea istoriei economice a provinciei corespundea în același timp comandamentelor de cercetare a evului mediu românesc în măsură să evidențieze rolul activ și creator al românilor în istoria provinciei.

Exprimată conclusiv în *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, interdependența organică dintre cadrul geografic și evoluția economică este considerată de autor unul din imperativele unității statale românești.

În acest sens, separația Transilvaniei de Ungaria era o necesitate dictată de natura diferită a destinelor geografice și implicit istorice ale celor două popoare. Datorată deosebirii dintre podișul transilvan și șesul panonic precum și frontierei naturale delimitate de Valea mlăștinoasă a Tisei, individualitatea geografică a Transilvaniei a marcat orientarea vieții și evoluției economice a provinciei. În acest sens, Moga consideră că Valea Tisei, departe de a fi un element de legătură capabil să impună o orientare comună platoului transilvan și Câmpiei ungare, a constituit o barieră geografică, etnică și politică, întârziind instalarea dominației ungare și mai ales, determinând evoluția economică a acestei provincii într-un sens divergent celei a Ungariei.¹⁸³

În opinia autorului individualitatea economică a provinciei transilvane era evidentă mai ales în orientarea prioritară a comerțului său spre cele două țări române extracarpatiche. Astfel, în timp ce rețeaua comercială ungară își avea centrul la Buda și era orientată mai ales spre nord și vest, cea transilvăneană gravita preponderent spre sud și est în cadrul unității organice a pământului românesc.

---

¹⁸² Gh.I.Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943, p.332

¹⁸³ I.Moga, *L'orientation économique de la Transylvanie* în “Revue de Transylvanie”, VI, nr.1, 1940, p.74

Facilitată de mulțimea trecătorilor carpatice și determinată de caracterul complementar al producției, orientarea economică a Transilvaniei spre Țara Românească și Moldova s-a impus ca o realitate independentă de granițele politice arbitrare. Perpetuarea unui regim vamal propriu, distinct de al Ungariei precum și existența unei monede proprii cu marca de Sibiu, imitând-o pe cea Koln în timp ce în Ungaria domina marca de Buda, politica economică a Angevinilor, demonstrează că regii Ungariei au luat în considerare individualitatea economică și geografică a Transilvaniei.

Astfel, spre deosebire de concepția agrariană a regilor arpadieni, politica de expansiune comercială răsăriteană a regalității angevine s-a încadrat firesc în tendința Transilvaniei de a domina economic țările dunărene. Conferind Transilvaniei un rol de bază în expansiunea sud-est europeană și mai ales spre gurile Dunării, regii angevini nu făceau decât să ia în considerare comandamentele geografice care dictau destinul provinciei. Astfel, studiul evidențiază motivațiile economice care au prezidat politica de expansiune angevină sub Ludovic I (1342-1348): dorința de a asigura Transilvaniei un spațiu economic vital de-a lungul axei valaho-balcanice.

Asemenea lui Gh.Brătianu, I.Moga relevă implicațiile politice ale dominației bazinului dunărean. Astfel căderea în 1484 a Chilie și Cetății Albe a însemnat concomitent închiderea gurilor Dunării timp de aproape 3 secole pentru comerțul european.

Tot în acest sens, căderea Budei în 1541 a marcat o perioadă de declin în relațiile comerciale ale Transilvaniei cu Europa Centrală. Autorul consideră că tendința Transilvaniei de a domina economic țările dunărene este o constantă a istoriei sale, fiind un rezultat al “preponderenței pe care situația geografică o conferă acestei citadele muntoase asupra câmpiilor Munteniei, Tisei și platoului moldovean”.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ *Ibidem*, p.80

Astfel, prosperitatea economică a orașelor transilvănene se întemeia pe caracterul complementar al vieții economice interromânești, rezidând în cucerirea de către industria manufacturieră transilvăneană a debușeelor sale naturale extracarpatiche: “la prosperitatea economică a Transilvaniei a contribuit înainte de toate industria transilvăneană care a permis afirmarea individualității acestei provincii. Această industrie, alimentată de produsele naturale ale Țărilor Române le-a cucerit pe acestea ca un adevărat spațiu vital afirmând unitatea economică a teritoriului cuprins între Nistru, Dunăre și Tisa.”¹⁸⁵

Ioan Moga ia în discuție partea de contribuție a românilor în comerțul extern al orașelor săsești la începutul secolului al XVI-lea, evidențiind pe baza statisticilor vamale preponderența românilor în raport cu sașii și ungurii în cadrul relațiilor comerciale ale acestor orașe.

Partea finală a studiului caracterizează sintetic evoluția economică a provinciei în raport cu regimul politic al Transilvaniei, reluând concluziile studiului *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, pentru relevarea efectelor negative ale politicii guvernelor maghiare din perioada dualismului. Acestea, atribuind Transilvaniei rolul de simplă furnizoare de materii prime a industriei maghiare, i-au impus forțat o orientare profund contrară intereselor economice prin ruperea de spațiul vital reprezentat de Țările Române extracarpatiche. Apărut în 1940, studiul amendează teza istoricilor maghiari după care tratatul de Trianon ar fi dat o lovitură fatală pretinsei unități geografice și economice a Regatului maghiar, relevând motivațiile profunde (geografice, economice) ale separației Transilvaniei de Ungaria.

În noul context creat după Unire, consideră Moga, Transilvania și-a regăsit adevărata misiune economică, redeve-

---

¹⁸⁵ *Ibidem*, p.92

nind “citadela industrială a spațiului economic cuprins între Nistru, Dunăre și Tisa, spațiu a cărui unitate organică a triumfat peste toate cuceririle politice arbitrare ale trecutului”.¹⁸⁶

Același punct de vedere este susținut de Moga și prin intermediul studiului *Evoluția economică a Transilvaniei în lumina directivelor geografice și politice* păstrat în manuscris și publicat în limba italiană sub titlul *La Transilvania nello spazio economico romeno*. Aici unitatea vieții economice din spațiul geografic carpato-dunărean este înregistrată prin referința la viața pastorală considerată “primul factor care a dat un ritm unitar vieții economice românești”. Autorul face distincția între un păstorit local manifestat mai mult prin creșterea vitelor, cu posibilități de creație limitată și cel de extensiune, manifestat prin fenomenul transumanței. Devenit “un stil de viață” cu posibilități de creație multiple, acesta a constituit nota definitorie a păstoritului românesc. Ocupația pastorală este prezentată în toată complexitatea implicațiilor sale economico-sociale, instituționale și existențiale. Fenomen de sezonieră pendulare între munte și șes a oierilor pe o rețea întinsă de drumuri, ea a oferit posibilitatea menținerii unui statut de relativă libertate în raport cu imixtiunea feudalismului agrar din regiunea de șes. Dorința de păstrare a independenței economice în raport cu acesta din urmă a condus de altfel la întemeierea de noi așezări umane pe versantele sudice și estice ale Carpaților. Traseele urmate de oierii transilvăneni erau în opinia autorului cea mai categorică mărturie a orientării economice răsăritene a provinciei în cadrul interdependenței organice a spațiului românesc. “Primul fenomen de viață euritmă pe suprafața celor trei provincii”, păstoritul transhumant a dovedit mai mult ca orice argumentație adevărul că Carpații nu au constituit o graniță între cele trei Țări Române: “Acest păstorit prin rețeaua de drumuri cu care a împânzit întreg spațiul geografic de la cursul superior al Tisei

---

¹⁸⁶ *Ibidem*, p.104

până la cursul inferior al Dunării a încheat Transilvania, Muntenia și Moldova într-o indestructibilă unitate economică izvorâtă din aceeași unitate geografică”.¹⁸⁷

Satele de păstori cu norme judecătorești proprii bazate pe dreptul românesc și-au conservat statutul privilegiat plătind doar regelui impozitul special “quingagesima ovium” sau “census Valachorum”.

În același timp, Ioan Moga subliniază importanța păstoritului românesc “ca forță productivă economică și ca putere creatoare de civilizație țărănească”. Sursă de importante beneficii pentru vistieria statului, păstoritul a îndeplinit un rol important în economia tuturor provinciilor, fiind stimulentele pentru dezvoltarea unor industrii țărănești specifice. Nu întâmplător din lumea acestor sate de margine proveneau cea mai mare parte a industriașilor și negustorilor români din Transilvania. Concluzia autorului este că din punct de vedere al vieții umane și al fenomenelor economice Carpații au fost un vast rezervor de viață care prin numeroasele sate agricole-pastorale și funcția lor de centre de iradiere a păstoritului transhumant a întreținut o permanentă legătură economică între provinciile legate organic de acești munți. Un alt aspect vizat de I.Moga a fost viața industrială și comercială a Transilvaniei prin care “această provincie și-a afirmat cu toată vigoarea forța de dominare a spațiului său vital.”

Deși prin natura lor au stat mai mult decât păstoritul sub influența directivelor politice venite din afara Transilvaniei, ele au urmat aceeași finalitate răsăriteană a drumurilor și căilor fluviale transilvănene. Sunt reluate și amplificate idei din *L'orientation économique de la Transylvanie* în legătură cu orientarea diferită a vieții economice transilvănene în raport cu aceea a Ungariei. În timp ce rețeaua de drumuri ungare avea misiunea de absorbire a produselor industriei central-europene

---

¹⁸⁷ I.Moga, *Evoluția economică a Transilvaniei în lumina directivelor geografice și politice*, mss, Arh.Stat Cluj, Fond Moga nr.111, cutia 1064/1976, inv. 201, Dosar nr.25, fila 26.

(morave, boeme și austriece), cea transilvană avea menirea de răspândire a acestora precum și a produselor proprii în spațiul carpato-dunărean. Analizând motivațiile politicii de expansiune angevină Ioan Moga concluzionează că “dacă prin suzeranitatea lor regii unguri n-au putut împiedica libertatea de acțiune politică internă și externă a domnilor români sub raport economic angevinii au reușit să asigure spațiul vital necesar pe seama comerțului și a industriei transilvane.”¹⁸⁸

I.Moga surprinde efectele pe plan economic ale instaurării dominației otomane în spațiul românesc: închiderea pentru aproape trei veacuri a gurilor Dunării pentru comerțul creștin, tăierea principalelor drumuri de legătură ale comerțului transilvan în Europa Centrală și Apusean. În același timp, consideră Moga, aceste împrejurări vitrege au favorizat afirmarea întregii voințe creatoare a provinciei în plan industrial precum și impunerea dominației economice efective asupra Țărilor Române. Susținută de marele avânt al industriei de breaslă săsești, prosperitatea industriei transilvănene s-a datorat în primul rând excepționalei puteri de consum a provinciilor extracarpatică. În acest sens, autorul vorbește de 3 zone de răspândire a comerțului transilvan în Țările Române pe direcția celor 3 mari emporii comerciale de graniță ale Transilvaniei: Brașov, Sibiu și Bistrița. Astfel, interdependența economică a celor 3 provincii a avut la bază industria Transilvaniei prin care aceasta și-a afirmat individualitatea creatoare, iar prin utilizarea materiilor prime ale celor 2 țări extracarpatică le-a cucerit pe acestea ca pe un adevărat spațiu vital.¹⁸⁹

Autorul demonstrează pe bază de date statistice consecințele nefaste resimțite de economia Transilvaniei de pe urma politicii preconizate de guvernele maghiare din perioada dualismului. Astfel unirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria, rupând provincia intracarpatică de spațiul său vital de

---

¹⁸⁸ *Ibidem*, fila 37

¹⁸⁹ *Ibidem*, fila 46

comunicație, i-a impus o orientare nefirească, apuseană care a subordonat-o față de interesele marii industrii ungare centralizate în jurul Budapestei.

Privind retrospectiv evoluția istorică a economiei transilvănene autorul constată că progresul acesteia a fost mult timp obstrucționat de existența unui aproape constant dezacord între factorul politic pe de o parte și cel geografic și uman pe de altă parte. Astfel ruinarea industriei transilvănene în perioada dualismului își avea originea în nerespectarea individualității geografice a acestei provincii care-i conferea un destin cu totul diferit de cel impus de factorul politic: “Dacă Transilvania timp de 8 secole nu și-a putut impune rolul politic dominant în unitatea spațiului geografic dintre Nistru-Dunăre și Tisa, faptul s-a datorat împrejurărilor că potrivit imperativului geografic, în această cetate de munți s-a instaurat puterea politică a unui popor de stepă, unghurii al căror comandament se afla în pusta dintre Tisa și Dunăre”.¹⁹⁰

În timp ce încorporarea silnică de la 1867 a constituit o subjugare, Unirea din 1918 a însemnat, consideră Moga, o “salvare politică și economică a acestei provincii care după o criză de cincizeci de ani marcată de stăpânirea maghiară a fost redată unității geografice și economice în care se integra organic”.¹⁹¹ Din acest punct de vedere, împlinirea unității naționale a fost nu numai un act de justiție istorică, ci a însemnat și împlinirea unui imperativ geografic și economic care restituia Transilvaniei locul firesc în cadrul unității pământului românesc. I.Moga demonstrează pe bază de date că progresul spectaculos realizat de economia Transilvaniei în perioada de după Unire în domeniul agricol, industrial și comercial era cea mai categorică confirmare a apartenenței organice a Transilvaniei la unitatea geografică și economică a pământului dacic.

---

¹⁹⁰ *Ibidem*, fila 50.

¹⁹¹ *Ibidem*, fila 96.

În acest sens, cele două studii îndreptățesc concluzia autorului că Unirea din 1918, departe de a fi fost rezultatul unei conjuncturi favorabile, a fost împlinirea unei evoluții care replasa Transilvania în cadul său geografic, economic și politic natural, în calitatea de provincie centrală și dominantă a unității românești.

Ioan Moga a fost preocupat în egală măsură de latura socială a istoriei transilvănene. Pentru interesul său față de problematica țărănească spre care l-au condus și studiile de istorie locală a Mărginimii este relevantă îndeosebi lucrarea *Răscoala de la Bobâlna (1437-1438). Studiu istoric*, redactată în 1949 și rămasă în manuscris.

Așa după cum considera Pompiliu Teodor în cadrul unei ample prefețe la o proiectată ediție a acestui studiu, investigația lui I. Moga încadrează autorul în noua direcție interpretativă ce reflecta procesul de adaptare tematică a istoriografiei românești la contextul anilor 1944-1948. Astfel, prin această lucrare I. Moga se alătură “sporului de interes mai general pentru fenomenul țărănesc”, evident și în opera altor istorici ai vremii: Andrei Oțetea, David Prodan, Ștefan Pascu.¹⁹²

Trecerea spre o nouă fază a creației sale poate fi desprinsă și din studiul său teoretic *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei* rostit ca lecție de deschidere a cursului de Istoria Transilvaniei la Facultatea de Filozofie și Litere din Cluj în 1946.

În același timp, studiul despre răscoala de la Bobâlna se integra interesului constant manifestat de istoriografia ardeleană pentru istoria țărănimii, având precedente semnificative în lucrările lui Gh. Barițiu, Al. P. Ilarian precum și ale profesorului său I. Lupaș.¹⁹³

O documentație complexă bazată pe cercetarea exhaustivă a surselor, păstrată în fondul Moga de la Arhivele Statului Cluj

---

¹⁹² P. Teodor, *Un studiu inedit al lui Ioan Moga “Răscoala de la Bobâlna (1437-1438). Studiu istoric*, în mss, p.4.

¹⁹³ Idem, *Convenția de la Bobâlna*, în “Magazin istoric” XXI, 1987, nr.4, p.19.

pune în lumină aspirația autorului spre o înțelegere totală, profundă a fenomenului social. Astfel, documentele adunate pe tema răscoalei, valorificate doar sintetic în studiul final și într-o formă marcată de terminologia și ideologia marxistă, își păstrează o semnificație în sine pentru înțelegerea cauzelor, etapelor și semnificațiilor acestui eveniment. Grupate tematic de autor (*Dărilor, Dreptul de mutare al iobagilor, Sașii terorizați de comitele secuilor, de nobilimea și episcopul de Alba Iulia, Răscoalele secuilor și ale românilor din Hunedoara, Hațeg, Făgăraș, Husitismul, Convenția de la Bobâlna*, etc.), ele proiectează răscoala pe fundalul epocii, evidențiind raportul dintre determinațiile externe și cele interne ale răscoalei, contradicțiile din interiorul stărilor, percepția husitismului.

Lucrarea propriu-zisă este pătrunsă încă de la început de influența limbajului și a interpretării materialist-istorice: “răscoala țăranilor din Transilvania din anii 1437-1438 poartă în geneza și desfășurarea ei caracterul luptei de clasă”.¹⁹⁴

Luând în discuție caracterul și cauzalitatea răscoalei, Ioan Moga le-a apreciat ca fiind exclusiv economico-sociale, cu rădăcini în raporturile feudale din Transilvania de la începutul secolului al XV-lea. În *Condițiunile interne care au determinat răscoala. Raporturile feudale*, autorul trece în revistă conjunctura și antecedentele răscoalei: creșterea sarcinilor feudale preconizată de conciliile de la Constanța și Basel pentru a face față campaniilor antiotomane și tulburărilor husiste, contradicțiile din tabăra privilegiaților, răzvrătirile locale din Hunedoara, Făgăraș, Hațeg, secuime care anunță momentul 1437.

Așa după cum aprecia profesorul Pompiliu Teodor, în interpretarea răscoalei Ioan Moga se îndepărta “de la explicația pluralistă pe care o putuse constata la Ioan Lupaș, care vorbise de un complex de cauze economice, sociale, politice și

---

¹⁹⁴ Idem, *Un studiu inedit...*, p.18.

religioase”, ajungând să afirme în termeni marxști prioritatea factorilor economici și sociali”¹⁹⁵

Dacă sarcinile iobăgești care se conformau exploatării abuzive a stăpânilor feudali constituiau cauzele generale ale revoltei, în schimb, consideră Moga, dijma ecleziastică pretinsă de episcopul Transilvaniei retroactiv și în monedă nouă a constituit cauza imediată a acesteia. Astfel, interdicția religioasă pronunțată de episcop a reprezentat ultimul factor care a determinat închegarea “conștiinței sociale a iobagilor”.

Autorul subliniază complexitatea contradicțiilor prezente în tabăra privilegiaților: dintre episcopul catolic și sași, dintre secui și sași, dintre voievozi, vicevoievozi și orașele săsești, dintre nobile și cler.

El evidențiază manifestarea fenomenelor de nemulțumire “în regiunile unde țărănimea avea vechi tradiții de libertate” și unde exploatarea feudală era numai în faza de pătrundere - în Țara Făgărașului, Hațeg, secuime “ele apărând pe fundalul unei societăți în care vechi libertăți erau lezate de ordinea feudală constituită”¹⁹⁶.

În dispozițiile Convenției de la Bobâlna prezentată amănunțit în manuscrisul din fondul Moga autorul întrevide atât mobilurile fundamentale ale ridicării țărănimii cât și aspecte definitorii pentru mentalul colectiv sătesc. În acest sens, istoricul Fl.Constantiniu constată în studiul *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc* că în societatea medievală românească aproape toate răscoalele țărănești medievale s-au manifestat în numele restaurării unei legalități care se sedimentase în conștiința colectivă. Întoarsă cu fața spre trecut, răscoala denotă existența în mediul țărănesc a unei conștiințe sprijinite pe tradiție a libertăților acordate tuturor locuitorilor de primii regi ai Ungariei. Astfel, spiritul în care au fost formulate obiectivele țaranilor în Convenție poate fi înțeles și

---

¹⁹⁵ *Ibidem*, p.6-7

¹⁹⁶ *Ibidem*, p.8.

în lumina acestei mentalități: “răsculații declară că n-au înțeles să aducă vreo atingere autorității regale, ci păstrând cuvenita supunere, s-au ridicat pentru restabilirea libertăților conferite de vechii regi, libertăți care au fost prin abuz oprimate sau desființate”.¹⁹⁷

În studiul final Moga a considerat că prin referința la libertățile garantate de regii Ungariei se urmărea generalizarea asupra tuturor categoriilor iobăgești a raporturilor feudale existente în secolele XI-XII în Ungaria între iobagul liber și stăpânul feudal. Esența acestor raporturi consta în caracterul contractual al obligațiilor reciproce dintre iobag și nobil.

Tot în legătură cu textul Convenției, Moga a apreciat că dacă prin conținutul acestor libertăți iobagii nu ieșeau din cadrul raporturilor feudale precizate mai sus, în schimb ei realizau “saltul revoluționar” prin mijloacele preconizate pentru apărarea acestora. Acestea din urmă negau temeiurile feudalității în condițiile în care ele “lăsau să se întrevadă că în viitoarele raporturi dintre țărănime și stăpânii feudali cea dintâi va forma o categorie socială organizată în frunte cu căpitani, categorie așezată nu pe un plan de subordonare, ci pe cel al egalității juridice cu clasa stăpânilor feudali.”¹⁹⁸ Tot în acest sens, dreptul de control asupra respectării convenției de către nobilime era o negație a însuși conceptului de feudalitate.

În evoluția răscoalei I.Moga discerne trei faze: a victoriei de la Bobâlna, corespunzând alianței dintre țărănime și mica nobilime, cea delimitată de bătălia de pe Someș a trecerii micii nobilimi în tabăra feudalilor, respectiv bătălia de la Mănăstur și asediul Clujului prin care s-a realizat alianța țărănimii cu orășenimea.

Autorul constată cauzalitatea directă dintre faza victorioasă a răscoalei țărănești și reacția privilegiaților care

---

¹⁹⁷ I.Moga, *Răscoala din 1437 (scheme și note)*, în *Arh.Stat. Cluj*, Fond.I.Moga, nr.111, inv. 201, Dosar nr.16, fila 28

¹⁹⁸ P.Teodor, *Un studiu inedit...*, p.10

refac solidaritatea taberei lor prin *Unio trium nationum*, act devenit temelia constituțională a Transilvaniei feudale.¹⁹⁹

Cele trei părți contractante - nobilimea, sașii, secuii se uneau în temeiul unei solidarități de stare, renunțând la toate “principiile de invidie și dușmănie de până acum” pentru a se opune împreună “oricărui vrăjmaș de orice stare ar fi care ar ataca această țară”.²⁰⁰ *Unio trium nationum* este considerată de autor efectul biruinței țărănilor și îndreptată împotriva acestora. Ea a generat amploarea bătăliei de pe Someș cu disperarea proprie celor care se vedeau părăsiți de aliații lor nobili de condiție joasă.

Convenția de la Apatiu - 6 octombrie 1437 reflectă schimbarea raportului de forțe în favoarea nobilimii, fiind noua temelie juridică de drept comun pe care se aflau cele două tabere beligerante.

I.Moga evidențiază deosebirea în raport cu prevederile Convenției de la Bobâlna: impozitele și sarcinile erau agravate într-o măsură destul de mică, dar se consolida mult sfera de jurisdicție nobiliară, anulându-se practic pretențiile anterioare ale țărănimii în legătură cu dreptul de legiferare comună cu nobilii, dreptul de control asupra respectării convenției de aceștia, dreptul de liberă strămutare.

Studiul surprinde și declinul răscoalei în contextul dramatic al ultimelor bătălii precum și efectele acestora: o nouă precizare a condițiilor de colaborare (motivată și de atitudinea pasivă a sașilor) care exprimă explicit scopul “unirii frățești” de la Căpâlna. Astfel precizările Dietei de la Turda din 2 februarie 1438 reflectau chiar și prin modalitatea de exprimare (“zdrobirea și stârpirea din rădăcini a îndrăznelii și răscoalei îndrăciților de țărani” sau crearea unui front comun “contra rivalilor și vrăjmașilor nobilimii și anume pentru zdrobirea semeției îndrăciților țărani”) impresia puternică pe care răscoala abia înfrântă a produs-o asupra nobilimii.²⁰¹

¹⁹⁹ I.Moga, *Răscoala din 1437 (scheme și note)*, în *Arh.Stat Cluj*, fila 43.

²⁰⁰ P. Teodor, *Convenția de la Bobâlna*, loc. cit., p. 19.

²⁰¹ I.Moga, *Răscoala din 1437*, în *Arh.Stat Cluj*, loc.cit., fila 92

În cadrul însemnărilor făcute pe marginea răscoalei în manuscrisele din fondul de la Arhivele Statului Cluj, autorul a analizat comparativ convențiile de la Bobâlna și Apatiu din perspectiva semnatarilor celor două acte. Astfel, convenția de la Bobâlna a fost încheiată între nobilime pe de o parte și *Universitas regnicolarum Hungarorum et Valachorum*, I.Moga precizând că prin unguri se înțeleg aici nu țărani, ci mica nobilime. Formula reflectă în opinia autorului începerea răscoalei de țărani și mica nobilime-aliați împotriva samavolniciilor episcopului. Aceasta explică faptul că convenția de la Bobâlna are un caracter îndrăzneț, revoluționar (pe lângă cele reglementate de lege în raporturile dintre țărani și nobili, încălcate abuziv, răsculații mai cereau dreptul de control asupra nobilimii și cel de legiferare comună).

Convenția de la Apatiu reflectă în schimb o deosebire în titulatura și proporția numerică a celor două părți: încheiată între nobilime și *comunitas rusticorum*, Convenția de la Apatiu reflectă dispariția micii nobilimi din frontul răsculaților.

Autorul presupune că în Dieta de la Turda din 8 sept. 1437 și la Căpâlna (14 sept.1437), în afară de împăcarea nobilimii cu episcopul s-a acordat iertare micii nobilimi care i-a sprijinit pe țărani cu condiția să treacă în tabăra cealaltă.²⁰²

Astfel, dacă până la *Unio trium nationum* este faza mixtă a “revoluției”, după *Unio trium nationum* începe faza exclusiv românească. Efectul direct al acestei uniuni a fost dispariția românilor ca națiune din viața *politică* a provinciei.

Deși lucrarea este reflexul procesului de adaptare ideologică a istoriografiei românești în perioada de instaurare a regimului comunist (1944-1948), ea rămâne semnificativă prin preocuparea autorului pentru o “istorie de adâncime” a realităților românești de masă, în sensul celei propuse de Ioan Lupaș și îndeosebi David Prodan. Această concluzie este îndreptățită și de o bogată documentație asupra evenimentului (păstrată în

²⁰² *Ibidem*, fila 98-99

manuscris) care exprimă tentativa unei înțelegeri complexe a cauzalității, implicațiilor și consecințelor răscoalei.

Așa după cum aprecia istoricul Pompiliu Teodor “Ioan Moga, stăpân pe problematica medievală, a pătruns prin studiul efectuat spre realitățile complexe ale unui secol în care la nivelul mentalității țărănești răscoala a căpătat motivații proprii țărănimii. Paralel, studiul lui I.Moga, aducând la lumină replicile și metamorfozele claselor dominante, ne introduce în lumea stărilor privilegiate, care marcate de asaltul țărănimii se constituie într-un organism instituțional care va ^ggouverna viața societății transilvănene în veacurile următoare.”²⁰³

Comparativ cu studiul sintetic al lui Lupaș²⁰⁴ demersul istoriografic al lui I.Moga are la bază o documentație mai largă și un caracter analitic, rezultat al unei investigații amănunțite a tuturor premiselor, etapelor și implicațiilor răscoalei. Este regretabil faptul că o documentație atât de bogată și viziunea de ansamblu asupra răscoalei sunt alterate de o interpretare pronunțat marxistă, în conformitate cu dezideratele epocii.

Cu toate acestea, studiul rămâne cea mai profundă investigație dedicată răscoalei de la Bobâlna care oferă o imagine complexă, exhaustivă asupra acestui fenomen istoric cu profunde consecințe în evoluția istorică ulterioară a românilor ardeleni.

c) Dispute istoriografice

În afara lucrărilor esențiale consacrate istoriei instituționale, economice și sociale a Transilvaniei activitatea științifică a lui I.Moga cuprinde un important număr de studii și recenzii rezultate din confruntarea directă cu istoriografia maghiară revizionistă.

---

²⁰³ P.Teodor, *Un studiu inedit...*, p.13.

²⁰⁴ I.Lupaș, *Răscoala țăranilor transilvăni din 1437-1438, în Din istoria Transilvaniei*, ediție îngrijită, note și comentarii de Marina Vlasiu, prefață de Fl.Constantiniu, Edit. Eminescu, 1988, p.51-58.

În climatul politic al deceniilor 3-4 care a pus sub semnul întrebării însăși ființa statului național unitar, istoricii români au luat atitudine față de recrudescența tezelor revizioniste care au premers și au susținut acțiunile diplomatice care au dus la Dictatul de la Viena din 1940. În acest context Universitatea românească în refugiu la Sibiu și-a extins inițiativele pentru afirmarea punctului de vedere românesc în cadrul nou înființatului Centru de Studii Transilvane.²⁰⁵

Prin conferințele susținute în cadrul Extensiunii Universitare, dar și prin studii, articole și recenzii apărute în română, în limbi de circulație, istoricii români (S.Dragomir, I.Lupaș, I.Moga, I.Crăciun) au răspuns ferm publicațiilor editate la Budapesta care tratau deformat și tendențios trecutul românilor din Transilvania.²⁰⁶

Prin studiile și recenziile sale publicate în “Revue de Transilvanie” sau în colecția “Biblioteca Rerum Transylvanie”, I.Moga a contribuit alături de ceilalți istorici români la inițierea dialogului științei istorice autohtone cu sine însăși și cu străinătatea într-un interval limită pentru destinul românesc.²⁰⁷ Publicate în limbi de circulație (franceză, italiană) în perioada premergătoare sau posterioară arbitrajului de la Viena, lucrările lui I. Moga: *Luttes des roumains de Transylvanie pour l’emancipation nationale*, în vol.”La Transylvanie”, Bucarest 1938, *La questione della Transilvania. Breve prospetto storico*, Bucuresti, 1940, *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, 1944, articolele și recenziile apărute în “Revue de Transilvanie” sau “Transilvania” erau destinate concomitent informării străinătății și restabilirii adevărului istoric în

---

²⁰⁵ S.Mândruț, *Centrul de studii și Cercetări privitoare la Transilvania. Istoric și activitate (1942-1948)*, în “Buletinul Centrului de Studii Transilvane”, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Supliment aprilie 1995, p.1.

²⁰⁶ *Ibidem*, p.3.

²⁰⁷ Idem, *Biblioteca Rerum Transylvaniae. Vol I-XXI (1943-1946)*, *ibid.*, p.35.

confruntarea cu tezele tendențioase ale istoriografiei maghiare. În acest sens, respectivele studii se încadrează firesc în “îmense producție științifică și culturală interbelică destinată combaterii revizionismului politic și istoriografic”.²⁰⁸

Preocuparea pentru reafirmarea temeiurilor istorice ale idealului național împlinit în 1918 relevă în același timp conștientizarea de către autori a responsabilității intelectuale față de destinul neamului românesc. În fața ofensivei sistematice a istoricilor maghiari de deformare a istoriei românești, pentru a conferi legitimitate unui stat maghiar în limitele Regatului medieval al Sf. Ștefan, istoricii români au fost confrunțați cu “necesitatea de a afla în trecutul nostru dovezi că noi nu suntem numai produsul unei conjuncturi nemeritate, menită să dispară odată cu împrejurările care au creat-o și că conștiința noastră se reazimă pe cele mai îndepărtate dovezi ale trecutului românesc”.²⁰⁹

Lucrările *Luttes des roumains de Transylvanie pour l'emancipation nationale*, apărută în 1938 și *La questione della Transilvania. Breve prospetto storico*, în 1940, au în primul rând un caracter informativ, urmărind familiarizarea opiniei publice și științifice occidentale cu trecutul istoric și problemele românilor din Transilvania. Ele sunt o trecere în revistă a principalelor momente istorice din trecutul de agresiune sau de luptă națională al românilor ardeleni în cadrul etapelor medievală și modernă ale existenței lor.

În ambele studii situația românilor transilvăneni este expusă în ansamblu, sintetic prin raportarea la determinațiile contextului politic transilvănean, fapt evident chiar și în titlurile capitolelor: *Situația Transilvaniei sub suveranitate maghiară*,

---

²⁰⁸ V. Pușcaș, *Universitatea din Cluj și idealul universității moderne (1919-1940)*, în *Idealul universității moderne*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1994, p.27.

²⁰⁹ Gh. Brătianu, *Formarea unității românești. Factorii istorici*, în “Arhiva Românească”, 1940, p.26.

Situația Transilvaniei sub suveranitate turcească, Situația Transilvaniei sub suveranitate habsburgică, Transilvania în condițiile dualismului austro-ungar, Soluția problemei transilvane în cadrul statului național român. În timp ce studiul *La questione della Transilvania...* privește evoluția Transilvaniei preponderent în lumina unei confruntări dintre tendințele constant autonomiste ale acestei provincii și negarea lor prin realizarea unirii forțate a Transilvaniei la Ungaria în 1867, studiul *Luttes des roumains...* analizează epoca modernă a Transilvaniei din unghiul unei confruntări între ideologia dreptului natural al popoarelor și ideologia feudală conservată de regimul politic transilvan.

Cele două studii demonstrează dintr-o perspectivă istorică faptul că reîntregirea națională din 1918, departe de a fi produsul unei conjuncturi favorabile, a fost consecința firească a evoluției interne a problemei transilvane.

Lucrarea *Les roumains de Transylvanie....*, elaborată în cadrul colecției “Bibliotheca Rerum Transsilvanie” este nu numai un studiu de referință pentru evul mediu românesc transilvănean, ci și un răspuns științific la interpretările arbitrare cuprinse în colecția de documente publicată în 1941 de L. Makkai, L. Galdi, A. Fekete-Nagy, E. Lukinich. I. Moga contracarează cu argumente logice, istorice și lingvistice opiniile tendențioase ale istoricilor maghiari care explicau realitățile românești din Transilvania conform teoriei imigraționiste.

În studiul *Români din Transilvania medievală*, apărut în 1941 în revista “Transilvania” I. Moga dezvăluie de la început substratul politic care stă la originea deformării trecutului românesc: “eliminarea românilor din categoria realităților existente în vremea așezării ungarilor în bazinul carpatic era o cerință a științei istorice maghiare impusă de rațiuni de stat. Numai prin teoria discontinuității noastre și a imigrării românilor din sud la Nordul Dunării, târziu, cu două veacuri de la constituirea Regatului Ungar, se putea justifica

eliminarea celei mai mari părți a locuitorilor transilvani din viața politică a provinciei.²¹⁰

Împotriva concluziilor tendențioase desprinse de istoricii maghiari din lipsa documentelor despre români în perioada anterioară instituirii dominației maghiare, I.Moga afirmă că această consemnare tardivă se explică prin organizarea târzie a autorității politico-administrative a Transilvaniei, începută abia din a doua jumătate a secolului al XII-lea și continuată în secolul al XIII-lea. Faptul că în perioada anterioară secolului al XII-lea nu există nici un act autentic care să confirme prezența unei autorități politice sau ecleziastice maghiare dovedește, consideră Moga, că regele nu dispunea încă de această provincie.

Tot în acest sens, în timp ce documentele de la începutul secolului al XIII-lea dovedeau absența totală a ungarilor în sudul Transilvaniei, ele confirmau autoritatea românilor în detrimentul cărora se instituiau noul sistem de proprietate și drepturile privilegiate ale coloniștilor.

Articolul *Dovezile istorice ale continuității*, prezentat în 1942 în cadrul unei conferințe consacrate problemei continuității ia în discuție mărturiile istoriografice ale persistenței românești în spațiul carpato-danubiano-pontic la începuturile evului mediu.²¹¹

Studiul *Problema Transilvaniei (Aspecte istorice)*, apărut în 1941, denunță nedreptatea arbitajului care “taie în două românitatea ardeleană”, relevând profunde teme istorice, geografice, rasiale, economice, politice ale separației Transilvaniei de Ungaria. I. Moga consideră că deosebirea dintre modurile în care cele două popoare concepeau politicul provenea în primul rând din atitudinea rasială diferită a

---

²¹⁰ I.Moga, *Românii din Transilvania medievală*, în “Transilvania”, 1941, 72, nr.3, p.192.

²¹¹ Idem, *Dovezile istorice ale continuității*, în “Transilvania”, 1943, 74, nr.1, p.15

acestora față de spațiul în care se încadrează: astfel dacă în cazul ideii de stat maghiar Transilvania era finalitatea forțată a unei alcătuirii politice de stepă, în schimb pentru noi ea a reprezentat “punctul central de creare a unui organism politic în devenire, vatra de formare și izvorul de roire al neamului românesc”. Astfel, în timp ce ideea de stat maghiar în limitele Coroanei Sf. Ștefan a rămas de esență mistică, artificială, pentru români unitatea în nume etnic a fost o realitate vie, empirică, rezultată din comandamente fizico-geografice și istorice: “neputând umple cu prezența lor acest spațiu intracarpatic l-au acoperit cu mistica Coroanei Sf. Ștefan, căreia îi atribuie virtuți creatoare de stat. Dimpotrivă, noi n-am mai fost nevoiți a făuri o asemenea mistică fiindcă am umplut spațiul țărilor noastre cu noi înșine.”²¹²

Studiul accentuează sub noțiunea de *transilvanism* tendința autonomistă a factorilor politici ai provinciei având la bază ideea unui organism politic distinct sau chiar opus Coroanei maghiare. În opinia autorului, această tendință își are originea în atitudinea psihologică specifică neamurilor străine pe pământul transilvan: stările privilegiate și minoritare etnic, izolate în masa românească au făurit din unirea lor temeiul viitoareii suveranități transilvane deosebite și potrivnice celei ungare. Adânc înrădăcinat în conștiința publică, transilvanismul a devenit linia de conduită permanentă a factorilor constituționali ai provinciei, accentuată în contextul constituirii Principatului transilvan sub suzeranitate otomană și reafirmată de stări în condițiile instaurării stăpânirii habsburgice.

I.Moga a apreciat just că transilvanismul cristalizat în constituția feudală a Transilvaniei s-a manifestat nu numai împotriva ideii de stat maghiar, ci a fost tot atât de potrivnic ideii de stăpânire românească pe care a întrevăzut-o în persoana și fapta lui Mihai Viteazul.²¹³

---

²¹² Idem, *Problema transilvană (Aspecte istorice)*, Sibiu, Tip.Dacia Traiană, 1941, p.2

²¹³ *Ibidem*, p.6

Studiul exprimă convingerea autorului că instaurarea dualismului în 1867 a dus la spargerea blocului etnic românesc prin ruperea Transilvaniei de spațiul vital reprezentat de Țările Române și transformarea ei într-o provincie periferică. Dacă experiența dualistă a impus Transilvaniei o evoluție contrară intereselor sale vitale, în schimb actul de la 1 Decembrie 1918 a însemnat triumful imperativelor de ordin etnic, geografic și economic care confereau Transilvaniei un rol central în cadrul unității firești a spațiului românesc.

Articolul *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei* amendează teoria emigrării în masă a românilor în Transilvania în secolul al XVIII-lea susținută de istoriografia maghiară (Jancso Benedek, Homan-Szekfu etc) ca explicație pentru caracterul majoritar al românilor în Transilvania. I.Moga demonstrează lipsa de argumentație științifică a acestei teorii în totală contradicție cu realitatea istorică a vremii, dezvăluind în același timp substratul politic al acesteia. “Lupta istoriografiei maghiare moderne pentru negarea acestei permanențe a preponderenței etnice românești în Ardeal prin lipsa ei de onestitate științifică trebuie considerată ca unul din cele mai caracteristice mijloace ale politicii maghiare pentru a revendica drepturi asupra unei provincii pe care etnicește timp de 8 veacuri ungurii n-au fost în stare să o cucerească.”²¹⁴

Tot în această sferă de preocupări se înscriu numeroasele recenzii consacrate prezentării și comentării critice a literaturii revizioniste. Ele sunt o replică directă la lucrări de propagandă prin care Ungaria revizionistă dorea să creeze pe plan internațional un curent de opinie împotriva Tratatului de la Trianon.

Apărute în cea mai mare parte în “Revue de Transylvanie”, aceste recenzii urmăresc să contracareze intensa

---

²¹⁴ Idem, *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei*, în “Transilvania”, 72, 1941, nr.4, p.291.

activitate istoriografică și publicistică destinată de istoricii și oamenii politici maghiari denigrării poporului român.

O parte din aceste recenzii (Asztalos Miklos, *Histoire des nationalites de Hongrie depuis leur installation jusqu'a nos jours*, 1936; Marczali Henrik, *Erdely tortenete*, 1935; Franco Vellani, *Il problema teritoriale Transilvano*, 1934) iau în discuție lucrări care reeditau teze consacrate ale istoriografiei revizioniste: teoria imigrației târzii a românilor pe teritoriul Transilvaniei în sec. XII ca păstori nomazi, creșterea numerică a românilor din Transilvania prin teoria emigrației din țările extracarpatice, teza inferiorității rasiale și culturale a poporului român.

I.Moga demonstrează lipsa de argumente a autorilor, caracterul fantezist al afirmațiilor, în totală contradicție cu documentele sau realitatea istorică. Astfel, în timp ce cronicile maghiare confirmau prezența românilor autohtoni pe teritoriul Transilvaniei la venirea ungarilor, documentele secolului al XVIII-lea dovedeau indiscutabil sensul invers al emigrației dinspre Transilvania spre țările românești extracarpatice.

Autorul a subliniat în repetate rânduri caracterul interesat, substratul politic al acestor teorii menite să conteste realități care ne dădeau drepturi istorice: istoricii maghiari "au nevoie de teoria (imigrației) pentru a dovedi că teza continuității daco-romane în Transilvania și corolarul său politic - ideea de regat daco-roman - sunt lipsite de orice fundament." Moga denunță în aceste recenzii falsificări inadmisibile cu normele obiectivității științifice: "oamenii de știință nu au nici obiceiul, nici nevoia de a deghiza adevărul istoric pe care-l comunică străinătății."

Un alt gen de recenzii (O.Ghibu, *Un livre secret du gouvernement Hongrois: les roumains de Hongrie et la necessite de les magyariser*, 1934; S.Dragomir, *L'Hongrie et le probleme de la Transylvanie*, 1934; A.Gociman, *România și revizionismul maghiar*. 1934, sunt prezentarea unor lucrări de

analiză a scopurilor și mijloacelor de propagandă revizionistă. Astfel, primele două studii recenzate de Moga au în centru propunerile lui Anton Huszar și memoriul lui Bethlen care au stat la baza politicii de maghiarizare din perioada dualistă. Ele evidențiază măsurile pe care regimurile politice maghiare le preconizau pentru subminarea politică și intelectual-culturală a românilor pe fondul activării luptei naționale la începutul sec.XX.

Lucrarea lui Gociman - *România și revizionismul maghiar* - este reținută de Moga pentru relevanța pe care o are în legătură cu aspectele, mijloacele și argumentele propagandei revizioniste din străinătate (Anglia, Italia, SUA).

Recenziile *Les bases de l'unité roumaine*, 1938 și *Paralelism istoric*, 1938 aduc în discuție două contribuții ale profesorului I.Lupaș. Prima dintre acestea - *Istoria Unirii Românilor* - prezintă îndreptățirile de ordin geografic, economic, spiritual și etnic care făceau necesară unitatea națională în sens românesc. În lumina lor actul de la 1 Decembrie 1918 era rezultatul unei evoluții multisekulare și o consacrare a dreptului la autodeterminare al popoarelor.

Reluând argumentele care îndreptățeau unitatea statală românească, studiile și recenziile lui Ioan Moga au dezvăluit într-un context politic dificil subiectivitatea și falsitatea demonstrațiilor istorice revizioniste.

IV.

CONTRIBUȚII DE ISTORIE MODERNĂ

Acordând atenție prioritară problemelor și realităților din spațiul transilvănean, opera istorică a lui Ioan Moga nu s-a cantonat într-un provincialism îngust. Studiile sale ilustrează o viziune integratoare, organică, în virtutea căreia fenomenul istoric transilvănean, cu toată specificitatea lui, trebuie tratat în strânsă legătură cu istoria românilor de peste Carpați și în același timp integrat în contextul internațional.

Remarcabil medievalist, cu contribuții fundamentale în domeniu (*Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*), Ioan Moga și-a dovedit disponibilitatea și pentru abordarea unor probleme de istorie politică sau economico-socială ale epocii moderne. Problemele abordate - *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul sec. al XVII-lea, Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII, Războiul dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, impuneau o cunoaștere temeinică, aprofundată, nu numai a realităților ardelenice, ci și a situației din monarhia austro-ungară, Polonia, Imperiul Otoman sau Țările Române.

Din seria studiilor sale marcante, primul care făcea dovada vocației sale de istoric pertinent, riguros științific era *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul sec. al XVII-lea* teza cu care I.Moga și-a susținut doctoratul în Filosofie și Litere la Facultatea din Cluj în 1934.

Lucrarea tratează în amănunt, din perspectiva raportului de forțe internaționale, evoluția politico-diplomatică a Țărilor

sec. XVII (1672-1696). Meritele lucrării rezultă dintr-o circumscriere exactă a istoriei politice, militare, diplomatice a celor trei Țări Române pe fondul evenimentelor majore din ritmul istoriei universale a perioadei. "Orientarea politică a Țărilor Române" este disociată din contextul jocului de rivalități al marilor puteri intrate în competiția pentru împărțirea moștenirii otomane.

Pornind de la cunoașterea și analiza atentă a izvoarelor contemporane și a literaturii de specialitate, precum și de la valorificarea unui material inedit, rod al investigației în Arhivele Vaticanului (corespondența nunțiilor apostolice din Varșovia cu referiri la Țările Române), I.Moga edifică pe un solid temei documentar o interpretare judicioasă, care se impune printr-o austeră obiectivitate.

Articulațiile majore ale tezei sunt jalonate de două diviziuni: 1) conflictul turco-polon de la căderea Cameniței până la pacea de la Zuravna (1672-1676), conflict rămas izolat în Răsăritul Europei și 2) tentativele de înfăptuire a Ligii Sfinte și a ofensivei general creștine împotriva păgânilor (1679-1696), perioadă în care Țările Române devin obiectul rivalității polono-austriece.¹

Cadrul de politică externă în care au evoluat inițial cele trei Țări Române avea ca principale repere renașterea puterii otomane sub dinastia Koprulu și declanșarea competiției polono-ruso-turce pentru teritoriile ucrainene, autorul evidențiind efectele victoriei turcești de la Camenița din 1672 asupra situației politico-strategice a Țărilor Române.²

Pe baza unor surse inedite din arhivele Vaticanului studiul conturează îndeosebi demersurile papalității și ale Poloniei pentru realizarea unei largi coaliții antiotomane,

---

¹ I.Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului al XVII-lea*, Cluj, Tip.Carte Românească, 1933, p.1.

² *Ibidem*, p.18.

insistând pe poziția rezervată de acestea Țărilor Române în calitatea de țări creștine și în mod tradițional opuse Imperiului Otoman. În acest sens, este semnificativă activitatea nunțului papal Buonvisi, care, în contextul acțiunilor diplomatice de atragere a Țărilor Române declara: “Eu păstrez indiferență în toate chestiunile, numai cât am stăruit cu eficacitate să nu fie părăsiți sârmanii principii ai Moldovei și Munteniei, care prin trecerea lor de partea noastră au fost cauza principală a victoriei. Încheind pace cu turcii ar însemna ca polonii să-și calce pe conștiință și reputațiune, sacrificând astfel pe cei doi principii.”³

Autorul sugerează posibilele direcții ale orientării externe a Țărilor Române din perspectiva opțiunilor taberei creștine, dar și pe baza inițiativelor proprii ale domnitorilor români. Prinși între presiunea Imperiului otoman și primejdioasele veleități expansioniste ale puterilor creștine, Țările Române duc încă din timpul lui Grigore Ghica și Ștefan Petriceicu o politică duplicitară, singura în măsură să le salveze autonomia.

Studiul conturează o perioadă dominată de personalitatea și acțiunile regelui Ioan Sobieski, element focalizant al speranțelor creștine după victoria de la Hotin (1673), sugerând în același timp prejudiciile aduse ofensivei otomane (planurilor de cooperare polono-austriacă) de rivalitatea dintre interesele central-europene ale lui Ludovic al XIV-lea și Leopold I.⁴

Pe baza unei referințe constante la momentele marcante din evoluția internațională, I.Moga transpune strategiile diplomatice ale domnitorilor români în contextul complex determinat de declanșarea rivalității polono-austriece pentru dominația spațiului oriental și a celui românesc, după 1683. Puse în situația de a opta între stăpânirea otomană și creștini, devenite teatru de conflict între aspirațiile austro-polone la

---

³ *Ibidem*, p.45

⁴ *Ibidem*, p.60

Dunărea de Jos, Țările Române, prin intermediul factorilor politici de răspundere, desfășoară mai mult decât oricând o politică oportunistă de adaptare la evenimente.

Istoricul surprinde pe bază documentară intensificarea la maximum a activității diplomatice creștine în jurul Țărilor Române, dezvăluind felul în care marile planuri cruciate impulsionate de eliberarea Vienei au coexistat și au cedat treptat locul tendințelor de hegemonie ale Imperiului Habsburgic și ale Poloniei. Nădăjduind într-o apropiată prăbușire a Imperiului Otoman, cele două puteri vor încerca să-și impună propriul punct de vedere în soluționarea chestiunii orientale.⁵

Studiul insistă mai ales pe desfășurarea tentativelor diplomatice și acțiunilor militare poloneze subordonate planurilor de hegemonie ale lui Ioan Sobieski, din perioada 1684-1699, surprinzând eșecurile politicii poloneze în cadrul competiției cu Imperiul Habsburgic pentru stăpânirea spațiului carpato-dunărean.

Lucrarea cercetează cu probitate și discernământ politica de împotrivire a Țărilor Române față de tendințele expansioniste ale Imperiului habsburgic și Regatului polon. Suspectați deopotrivă de creștini și de turci, domnii Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Constantin Cantemir, riscă susținerea unei politici de echilibru, trecând de la o alternativă diplomatică la alta pentru a evita sacrificarea independenței țării în folosul puterilor creștine.

Din punct de vedere al metodei se poate remarca expunerea clară a evenimentelor, bazată pe o riguroasă metodă de reconstituire pozitivistă a faptelor, autorul desprinzând cu mult spirit critic, pe baza unui bogat material informativ, liniile general-europene care au dictat evoluția istoriei naționale în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Intitulată inițial *Campaniile lui Ioan Sobieski și orientarea politică a domnilor moldoveni*, lucrarea este alături

---

⁵ *Ibidem*, p.78

de studiile lui Virgil Zaborovski și Tahsin Gemil o carte de informație sigură pentru istoria politico-diplomatică a perioadei. Studiul analitic și obiectiv, înțelegerea pe teme documentar a istoriei diplomatice românești în contextul european care a determinat-o, îndreptăteau afirmațiile istoricului Silviu Dragomir în referatul asupra tezei de doctorat a lui I.Moga, text păstrat în Arhiva Moga: “lucrarea domnului Ioan Moga...depășește cadrele unei teze de doctorat. Ea ne prezintă o adevărată monografie, tratând epoca atât de interesantă pe care numele marelui rege polon o umple pe de-a-ntregul. La lumina unui material nou, cules din arhivele Vaticanului, precum și pe baza bogatei literaturi istorice pe care [...] a întrebuințat-o metodic, se adăușește acum istoriografiei române un nou studiu de politică externă în care Țările Române, dar mai ales Moldova lui Duca Vodă, a lui Ștefan Petriceicu și a bătrânului Constantin Cantemir joacă un rol constant.”⁶ Referindu-se la relevanța acestui studiu, istoricul Ștefan Pascu remarca bogăția informației edite și inedite, originalitatea interpretării care “conferă lucrării valoare peste ani, fiind și astăzi o carte foarte utilă”.⁷

O problemă la fel de complexă abordează cercetătorul I.Moga în studiul *Conflictul dintre Gabriel Bathori și Radu Șerban văzut de Curtea de la Viena*, publicat în 1934, în “Diplomatarium Italicum” în limba italiană. Autorul pune în discuție personalitatea contradictorie, structural duplicitară a principelui Gabriel Bathori. Cu răbdare, cercetătorul descifrează hățișul intrigilor lui Gabriel Bathori care duce o politică oportunistă față de împăratul Rudolf, arhiducele Matia și mai ales față de principalul obstacol în calea ambițiilor sale, Radu Șerban. În realitate această duplicitate, consideră autorul,

---

⁶ *Arh.St.Cluj*, Fond I.Moga, nr.111, inv. 201, Dosar nr.55, *Opiniile profesorilor S. Dragomir și Ioan Lupăș despre teza de doctorat a lui Ioan Moga*

⁷ Șt. Pascu Pascu, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică*, în *Ioan Moga. Scrieri istorice (1926-1946)*, ediție îngrijită de M.Dan și A. Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia, 1973, p.9

ascundea intenția de a obține completa independență a Transilvaniei pe care o declara “*liber principatus*”, iar pentru sine titlul de “*serenissimus princeps*”. Concomitent, el urmărea realizarea unui adevărat imperiu prin reunirea Valahiei, Moldovei și Poloniei.⁸ Pentru realizarea acestor intenții Gabriel Bathori pune la cale cucerirea Țărilor Române, dar întâmpină rezistența lui Radu Șerban, om prevăzător, mare spirit politic și aliat al Curții imperiale.

Cercetătorul inventariază numeroasele înțelegeri realizate de Gabriel Bathori cu Rudolf, Matia, Constantin Movilă, Radu Șerban, pe care le trădează rând pe rând în funcție de propriile interese.

De asemenea, autorul scoate în evidență atitudinea de dependență față de Înalta Poartă. Aceeași duplicitate constantă o dovedește și față de catolici: încălcându-și promisiunea făcută imperialilor prin convenția din 1607 că este un catolic convins și va servi interesele Casei Habsburgice, el va reconfirma hotărârile Dietei de la Mediaș din 1588 referitoare la alungarea și persecutarea iezuiților.

Autorul urmărește campania lui Radu Șerban împotriva lui Bathori și ocuparea în 1611 a Transilvaniei în numele imperialilor, înțelegerile cu Forgacs și cu Palatinul, înfrângerea lui Radu Șerban și pierderea tronului. Spiritul disociativ al cercetătorului sesizează esențialul: politica duplicitară a Curții austriece a cărei ostilitate împotriva lui Bathori și a Palatinului era mai mult simulată. După cucerirea Țării Românești de către Gabriel Bathori, Radu Șerban pierde tronul acesteia. Concluzia autorului este că voievodul Munteniei a fost victima politicii oportuniste a habsburgilor și a urii Palatinului.

În afara relațiilor dintre Radu Șerban și Gabriel Bathori, autorul urmărește întregul context istoric al epocii: raporturile dintre Țările Române și Înalta Poartă, interesul acesteia în

---

⁸ I.Moga, *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna* în “*Diplomatarium Italicum*”, 1934, 3, p.42.

dominarea directă a Țărilor Române prin principii supuși, raporturile dintre Curtea austriacă și Palatin, dintre Palatin și Gabriel Bathori, temerile Curții austriece față de Radu Șerban ca virtual principe al Transilvaniei, înțelegerea dintre Radu Șerban și conspiratorii ardeleni, revoltele din Țara Românească împotriva domnitorilor numiți de Poartă și a grecilor.

Valorificând un bogat material documentar existent în Arhivele Vaticanului, Ioan Moga a elaborat acest studiu de istorie diplomatică a Țărilor Române prin prisma informațiilor parvenite la Curtea austriacă, mai ales prin intermediul nunțiatului apostolic.

Și în acest caz, istoricul prezintă fenomenul istoric românesc integrat în context european, analizând toate implicațiile înțelegerilor și ale manevrelor politice inițiate de principele Gabriel Bathori.

Studiul se impune prin bogăția informației, spirit asociativ și disociativ, o riguroasă prezentare pozitivistă a faptelor.

Relevant pentru aceeași perspectivă integratoare asupra istoriei este și studiul *Politica economică austriacă și comerțul transilvan în veacul XVIII*,⁹ rezultat din cercetări arhivistice și încadrabil tentativei de reconstituire a istoriei economice a provinciei. Într-un context politic larg - central european - sunt identificate ecoul, implicațiile și atitudinile generate în Transilvania de politica economică austriacă pătrunsă de spiritul mercantilist.

Principiile mercantiliste asumate în secolul al XVIII-lea de gândirea și politica economică austriacă în domeniile ereditare ale Coroanei vor însoți deopotrivă politica de compensații economice răsăritene a Imperiului, pătrunzând și în Transilvania odată cu soluționarea favorabilă a problemei orientale prin pacea de la Karlowitz.¹⁰

---

⁹ Idem, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII, în Scrieri istorice (1926-1946)*..., pp.135-197.

¹⁰ *Ibidem*, p.140

Prin studiul de istorie economică al lui I.Moga devine inteligibil rolul destinat de habsburgi Transilvaniei în contextul aspirațiilor de orientare a comerțului răsăritean în beneficiul statelor succesore austriece. Pe un plan general, lucrarea evidențiază strategiile politicii mercantiliste a Imperiului în efortul de a-și subordona economic spațiul răsăritean (încheierea tratatului economic de la Passarovitz în 1718 care deschidea drumul comerțului austriac spre Levant, înființarea de companii comerciale pentru monopolizarea comerțului oriental în beneficiul Imperiului, protejarea negustorilor greci sau orientali deveniți elementele cele mai active ale acestui comerț).

Din studiu se poate desprinde în același timp rolul major al Curții de la Viena în introducerea în Transilvania a principiilor economice moderne, de inspirație colbertistă, care dictau politica economică a Imperiului.

I.Moga conturează analitic programul și măsurile Curții de la Viena pentru substituirea economiei feudale transilvănene cu una de schimb axată pe profit așa cum se conturează sub autoritatea lui Carol al VI-lea și a Mariei Tereza.¹¹ Subordonarea vieții economice a Transilvaniei politicii orientale a habsburgilor permite identificarea intereselor și procedeele mercantiliste din ansamblul măsurilor luate de imperiali în Transilvania: eforturile de creare a unei industrii transilvănene, protejarea producției industriale și a comerțului indigen de concurența mărfurilor străine - germane, lipsane sau turcești - constituirea de companii comerciale, atragerea în Imperiu a negustorilor străini, interesul pentru categoriile productive și contribuabile.

Bazându-se pe o temeinică documentare, rezultat al investigațiilor din Arhiva Națională Săsească din Sibiu, istoricul surprinde succesele și eșecurile politicii mercantiliste

---

¹¹ *Ibidem*, p.152-156

imperiale din Transilvania în confruntarea dintre intențiile austriece și gradele de receptivitate ale factorilor locali.

Autorul evidențiază condițiile obiective care se opuneau în Transilvania planurilor economice imperiale: inexistența dezvoltării industriale, orientarea tradițională a comerțului ardelean spre Lipsca și cele două țări extracarpatiche, restricțiile de tip feudal și atotputernicia sistemului de breaslă.

Faptele prezentate sunt un prilej de a surprinde felul în care mediul transilvănean recepta sensurile politicii mercantiliste. Răspunsurile Dietei ardelenne la proiectul cancelarului Nicolae Bethlen reflectau confruntarea Imperiului cu o mentalitate medievală, reticentă și inadaptabilă la principiile economiei moderne, care nu putea concepe profitul decât în limitele valorificării domeniile de tip feudal.¹²

Pe baza unor documente inedite autorul conturează punctul de vedere al negustorilor din Brașov și al comercianților sași din Sibiu, Bistrița, Mediaș, Sighișoara, oferind valoroase informații despre starea comerțului ardelean în primul deceniu de după semnarea tratatului de la Passarowitz și dificultățile pe care le întâmpina mercantilismul austriac în Transilvania (în timp ce brașovenii, strâns legați de comerțul lipscan și cel interromânesc priveau cu ostilitate planurile austriece, comercianții din Sibiu, urmați de majoritatea comunității săsești, le acceptau cu condiția anihilării concurenței comerciale grecești).

Ioan Moga surprinde efectele locale, neprevăzute ale măsurilor imperiale din Transilvania, în timp ce măsurile prohibitive față de mărfurile străine favorizează o mare dezvoltare a producției indigene românești de tip casnic, planurile austriece vor activa rivalitatea dintre negustorii sași și greci pentru monopolizarea comerțului ardelean.¹³

---

¹² *Ibidem*, p.147

¹³ *Ibidem*, p.181

Tot pe baza unor documente inedite din Arhiva Națională Săsească autorul relevă soluțiile propuse de sași în dialogul cu Cancelaria aulică și etapele luptei acestora pentru monopolizarea beneficiilor vieții economice. Memoriile lor din 1710, 1726, 1737, protestând împotriva elementelor alogene în comerțul transilvănean (greci, armeni, evrei, bulgari), exprimau una din reacțiile produse în mediul provincial de politica imperială mercantilistă care încuraja stabilirea în Imperiu a negustorilor străini.

Analizând politica economică a monarhiei habsburgice, autorul surprinde efectele benefice ale mercantilismului austriac asupra dezvoltării comerțului și industriei ardelen, dar relevă în mod just subordonarea acestora intereselor economice ale Imperiului.

În aceeași problematică se înscrie și studiul *Les antecedents du traite de commerce de Passarowitz* care evidențiază slăbiciunea Imperiului în faza de reglementare a tratatului pentru facilitarea pătrunderii comerțului austriac pe piața balcanică și levantină. Pe baza raportului șefului delegației austriece, identificat în arhivele vieneze, autorul demonstrează insuficienta pregătire a Imperiului pentru angajarea într-o întreprindere comercială în care nu avea tradiția și experiența negustorilor francezi, englezi sau olandezi.¹⁴

Lipsa de competitivitate comercială a produselor austriece și dorința de exploatare în folos propriu a beneficiilor comerțului oriental explică încheierea tratatului economic doar după victoria imperială în războiul antiotoman.

Tot în această sferă de interes se integrează studiul *Încercări de încorporare a Maramureșului în teritoriul vamal al Transilvaniei*, consacrat eforturilor făcute de Curtea de la Viena în perioada de după semnarea păcii de la Karlovitz

---

¹⁴ I.Moga, *Les antecedents du traite de commerce de Passarowitz*, în *Scrieri istorice*(1926-1946)..., p.130.

(1709, 1712, 1713) pentru a atrage marele comerț oriental de tranzit pe drumurile și căile fluviale ale statelor habsburgice.

În lumina acestor obiective integrarea Maramureșului în spațiul vamal transilvănean viza detumarea comerțului oriental de pe ruta moldoveano-poloneză spre drumurile Transilvaniei și Maramureșului, ca bază intermediară a comerțului central-european.

Problema apartenenței fiscale a Maramureșului e privită și din punct de vedere politic, al rivalității dintre habsburgi și Regatul ungar pentru stăpânirea teritoriilor de margine.

Din această perspectivă intențiile austrieților de reglementare a comerțului prin desființarea barierelor vamale artificiale se loveau de rezistența sistemului politico-feudal maghiar, adept al anexării Partiumului la Ungaria.

Autorul insistă asupra rolului Transilvaniei, considerată prin legăturile comerciale tradiționale cu Țările Române și lumea levantină “cea mai îndreptățită provincie pentru mijlocirea comerțului de tranzit între Levant, țările apusene și cele nordice”.¹⁵

Studiul *Înființarea gremiului comercial levantin din Brașov*¹⁶ reconstituie prin prisma unor documente inedite demersurile negustorilor brașoveni excluși din companiile privilegiate existente în vederea constituirii unui gremiu comercial propriu. Natura argumentelor invocate în memoriul din 1827, caracterul legalist al demersului permit încadrarea acestuia în rândul numeroaselor petiții înaintate din 1791 pentru afirmarea drepturilor legitime românești.¹⁷ Importantă este relevarea de către autor a caracterului politic al acestuia, rezultat din acuzarea abuzurilor comise de sași la adăpostul

---

¹⁵ Idem, *Încercări de încorporare a Maramureșului în teritoriul vamal al Transilvaniei*, București, 1944, p.359.

¹⁶ Idem, *Înființarea gremiului comercial levantin din Brașov*, în *Scrieri istorice...*, p.216-249

¹⁷ *Ibidem...*, p.216.

privilegiilor municipale și de breaslă, conștiința și revendicarea egalității juridice de drept a locuitorilor de pe Pământul Crăiesc, invocarea diplomelor și rescriptelor imperiale care dădeau satisfacție drepturilor românești.

Memoriul conturează în același timp argumentele prin care negustorii români veneau în întâmpinarea intereselor mercantile ale politicii vieneze: numărul și beneficiile aduse erariului imperial și comerțului oriental al Curții prin participarea în proporție de 94% la realizarea veniturilor austriece din comerțul Brașovului cu Țările Române și provinciile turcești.¹⁸

Studiul *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*¹⁹ completează seria contribuțiilor de istorie economică, relevând consecințele dominației maghiare din perioada dualismului și ale războiului vamal din 1866-1891 asupra vieții economice ardelenice și a celei din România.

Având în vedere interdependența economică a spațiului românesc rezultată din tradiționala orientare a comerțului și industriei transilvănene spre cele două țări extracarpătice, autorul surprinde pe baza unui bogat material documentar și statistic perioada de maximă criză în raporturile economice interromânești.

Studiul evidențiază interesele diametral opuse care au condus la încheierea convenției comerciale din 1875: intențiile Austro-Ungariei care vedea în subjugarea economică a României o realizare a planurilor de expansiune dunăreană și aspirațiile părții românești, preocupată de valoarea politică a Convenției ca manifestare a independenței de acțiune în raport cu Imperiul otoman. I.Moga relevă caracterul fictiv al egalității dintre cele două părți contractante în condițiile priorității

---

¹⁸ *Ibidem*, p.226.

¹⁹ *Idem*, *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, în *Scrieri istorice...*, p.251-268

acordate intereselor industriale și comerciale austriece datorită scutiților de tarife vamale și a reducerii cheltuielilor de transport pe baza tratatelor de joncțiune a căilor ferate române cu cele austro-ungare.²⁰

În egală măsură sunt surprinse diferitele implicații ale Convenției asupra intereselor economice transilvănene: în timp ce obiectivele industriașilor erau în parte asigurate, cele ale agricultorilor și crescătorilor de vite se vedeau amenințate de concurența puternică a vitelor și cerealelor românești.²¹

Autorul reliefează efectele negative pentru exportul românesc și relațiile cu Austro-Ungaria ale măsurilor prohibitive dictate de politica agrarienilor unguri, precum și reacția de apărare a guvernului român sub forma protejării și promovării industriei naționale.

Prin prisma rapoartelor camerelor de comerț din Cluj și Brașov, I.Moga relevă profunzimea crizei suferite de industriile ardelen locale cu caracter manufacturier de pe urma pierderii pieței românești și confruntării cu fabricatele industriale românești.²²

Întregul studiu scoate în evidență ideea că războiul vamal a reprezentat perioada cea mai critică în raporturile economice ale Transilvaniei cu Țările Române, ca urmare a întreruperii legăturilor organice, tradiționale dintre acestea.

Interesat și de latura culturală a evoluției spre modernitate I.Moga abordează problema tipăririi cărților de cult destinate românilor greco-catolici. În acest sens, studiul *Contribuțiuni privitoare la tipărirea cărților bisericesti în veacul XVIII pentru românii din Transilvania și Ungaria*²³ este

---

²⁰ *Ibidem...*, p.252.

²¹ *Ibidem*, p.257

²² *Ibidem*, p.266.

²³ *Idem*, *Contribuțiuni privitoare la tipărirea cărților bisericesti în veacul XVIII pentru românii din Transilvania și Ungaria*, în *Scrieri istorice...*, p. 310-319

remarcabil prin informațiile desprinse de autor pe baza protocolului dezbaterilor ținute de episcopii uniți la Colegiul Croat din Viena în 1773.

Prin stabilirea listei cărților destinate uniților, consfăturirile se încadrau în planul Curții imperiale de consolidare a Unirii la nivel cultural-dogmatic, manifestând un interes special pentru istoria cărții unite românești din Transilvania.

Pe lângă demersul instructiv al *Contrareformeii*, măsurile reflectă o adaptare a acesteia în funcție de realitățile regionale, prin decizia de tipărire a cărților în slavo-rusă, respectiv română cu caractere chirilice.²⁴

În aceeași măsură, studiul este semnificativ pentru intențiile de clarificare dogmatică ale Curții la trei sferturi de veac după realizarea unirii religioase (măsuri pentru oprirea circulației cărților schismatice, suprimarea erorilor schismatice și adăugarea particulei *filioque*, numirea de cenzori pentru supravegherea cărților tipărite de cult).

Din sfera contribuțiilor de istorie confesională face parte și *Schița unei conferințe despre semnificația luptelor religioase la românii din Transilvania în sec. XVIII*, rostită la Cluj în 1946 în cadrul unor manifestări reunite în “săptămâna ortodoxiei”. Textul rămas în manuscris a fost publicat de cercetătorul A. Răduțiu în studiul *O interpretare a lui Ioan Moga despre luptele religioase la românii din Transilvania în sec. al XVIII-lea*, apărut în A.I.I.Cluj, XXXI, 1992.

Într-o problemă controversată supusă constant incidenței partizanatului confesional autorul are meritul de a fi venit cu o viziune nouă, nepartizană, în măsură să evidențieze meritele egale ale celor două biserici în fața istoriei, ținând cont de faptul că amândouă au dus pe căi proprii o luptă cu o finalitate comună, “lupta pentru conservarea neamului”.

Deși a considerat Unirea de la 1698-1700 “cel mai dramatic capitol din istoria religioasă a românilor”, autorul a

---

²⁴ *Ibidem...*, p.312.

apreciat că evoluția istorică parcursă în timp de la separarea celor două biserici și suferințele comune aduse de recenta ocupație horthistă creau condițiile unei judecăți obiective.

Schița este o expunere sintetică, dar nuanțată a complexului de factori, împrejurări și motivații care pe plan politic sau confesional au prezidat la înfăptuirea Unirii religioase cu Biserica Romei.

Pe un plan autorul trece în revistă scopul urmărit de Viena la nivelul politicii de stat a Imperiului: consolidarea catolicismului pe plan intern, ca o contrapondere față de pozițiile deținute de protestantism, iar pe plan extern instituirea unei granițe spirituale între românii ardeleni și cei de peste Carpați.

Referitor la mijloacele de realizare ale Unirii religioase I.Moga a evidențiat felul în care acestea s-au conformat și au luat în vedere aspirațiile mediului confesional autohton: îmbunătățirea condiției materiale, eliberarea economică și socială a preoțimii, conferirea unui statut confesional legal corespunzător religiei recepte, accesul în sfera politică.

Sub titlurile *Drama psihologică a lui Atanasie și Drama politică a lui Ioan Micu* autorul pune în lumină aspectele dramatice, de tensiune interioară, determinate în cazul lui Atanasie de greutatea rupturii de legea românescă, iar în cazul lui Inochentie Micu de "speranța înșelată de a fi crezut că poate obține drepturile națiunii sale înfruntând sistemul politic al țării".

Textul prezintă în paralel lupta episcopilor pentru ridicarea morală și materială a clerului și poporului unit și lupta țărănimii atașate de "credința strămoșească". Concluzia lui Moga este că biruința aparține amândurora. În timp ce biruința țărănimii ortodoxe a însemnat eșecul imperialismului catolic austriac și refacerea unității spirituale cu românii de dincolo de Carpați, biruința unirii s-a concretizat în concesiile făcute preoțimii unite în diplomele din 1698, 1701, accesul la înaltele școli din Viena și Roma care a accelerat procesul de cristalizare a conștiinței naționale. Rezultatele acestor lupte, subliniază Moga, ne-au făurit

unitatea, simbolizată și de fraternitatea celor doi episcopi Colan și Hossu, în momentele dramatice ale anului 1940.

Așa după cum considera cercetătorul A.Răduțiu “Schița întregii expuneri - în formulări concise, adesea eliptice - se desfășoară într-o riguroasă organizare cronologică a faptelor, ca să ilustreze adevărul judecăților de valoare formulate în partea introductivă. Revenind asupra lor autorul le ilustrează cu textele epocii, le întărește, nuanțează și le concretizează paralel: pe de o parte, în planul politic, pe de altă parte [...] în planul sensibilităților și mentalului colectiv. Cu un simț acut al trecutului, istoricul dovedește disponibilități largi pentru o reconstituire de natură modern antropologică ce ar fi putut conferi scrisului său originalitatea unor pagini antologice.”²⁵

Un alt studiu de istorie modernă este *Negustori greci agenți revoluționari la noi și în Apus*, surprinzând pe baza unui material documentar inedit din arhiva lipscană rolul și acțiunile negustorilor greci și aromâni din Viena și Lipsca în receptarea și difuzarea ideilor revoluționare de inspirație franceză în spațiul Sud-Est european, inclusiv în Țările Române.

Documentele oferă o imagine a lumii negustorilor răsăriteni, care sub aparența îndeletnicirilor comerciale fac din cele două orașe centre ale tipăririi materialului propangandistic destinat popoarelor aflate sub dominație otomană.²⁶

Autorul dezvăluie atât adaptarea ideilor revoluționare din perioada de sfârșit a secolului al XVIII-lea la interesele specifice ale acestor popoare, cât și atitudinea represivă a habsburgilor, izvorâtă din teama statului monarhic față de posibilitatea unei răsturnări a sistemului social-politic.

I.Moga s-a ocupat și de istoria politică a românilor ardeleni în sec. al XIX-lea, în studiile *Tribuniștii și mișcarea*

---

²⁵ A. Răduțiu, *O interpretare a lui Ioan Moga despre luptele religioase la românii din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în A.I.I. Cluj, XXXI, 1992, p.62.

²⁶ I.Moga, *Negustori greci, agenți revoluționari la noi și în apus*, în *Scrieri istorice...* p.209

memorandistă și mai ales *Luttes des roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale*. Primul, apărut în 1934 la comemorarea a patru decenii de la procesul memorandist, evidențiază rolul major al grupului tribunist în cadrul acțiunilor care au dus la elaborarea și înaintarea *Memorandului* din 25-26 martie 1892. În contextul politicii de asuprire a guvernelor maghiare din perioada dualismului, *Memorandul* dobândește caracterul unui act politic de valoare excepțională: “*Memorandul* cu justificarea documentată a autonomiei ardeleni, cu revendicarea egalității politice și cu dezvelirea tratamentului, demn de timpuri medievale, la care eram supuși, constituia lovitura cea mai grea pe care partidul național se pregătea să o dea politicii guvernelor maghiare acum în preajma serbărilor milenare”.²⁷

În opinia autorului, meritele tribuniștilor și aportul lor la lupta națională românească s-au concretizat în inaugurarea unui “ritm agresiv naționalist în lupta politică” prin criticarea aspră a politicii de compromis a moderaților, generalizarea politicii de pasivitate la scara întregii mișcări naționale și impunerea ideii de înaintare a *Memorandului* împotriva grupului Babeș-Mocioni.

Urmărind restabilirea cu ajutorul Vienei a autonomiei ardeleni și a libertăților pierdute la 1867, *Memorandul* a avut meritul de a fi mobilizat pentru întâia oară conștiința întregului neam românesc într-un vijelios protest, cu largi ecouri peste graniță împotriva unei nedreptăți multisekulare.²⁸

Lucrarea *Luttes de roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale* apărută în 1938 este o privire sintetică asupra luptei naționale românești din Transilvania secolului XIX, destinată informării străinătății despre problema ardeleană într-o perioadă de intensificare la maximum a presiunilor revizioniste pe plan politic și istoriografic.

---

²⁷ Idem, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, în *Scieri istorice...*, p.280.

²⁸ *Ibidem*, p.283.

Pornind de la substratul ideologic al istoriei social-politice, conform căruia în Transilvania “fiecare eveniment sau stare politică a fost justificat de o idee”,²⁹ I.Moga a privit istoria modernă a provinciei din unghiul unei confruntări între ideologia dreptului natural al popoarelor și ideologia feudală care caracteriza sistemul social politic al Transilvaniei.

În opinia opinia autorului, principiile dreptului natural, după o primă concretizare în programul Supplexului din 1791, au cunoscut faza deplinei afirmări în contextul revoluției de la 1848.

Din această perspectivă revoluția transilvăneană de la 1848 s-a încadrat în lupta naționalităților pentru libertate și egalitate politică sub forma conflictului dintre ideea Transilvaniei autonome și ideea statului național maghiar considerat unitar.³⁰

Ioan Moga urmărește materializarea acestei confruntări în programele și acțiunile părților aflate în conflict. Astfel, pentru români, ca naționalitate asupra revoluția a însemnat conștientizarea dreptului de a hotărî soarta politică a Transilvaniei, fiind un rezultat al familiarizării elitei intelectuale cu ideile de libertate, egalitate politică, cu principiile dreptului natural. În acest sens, este subliniată importanța majoră a Adunării de la Blaj care a exprimat “hotărârea poporului celui mai numeros al provinciei de a-și face recunoscut dreptul la o viață națională autonomă”.³¹

Maturitatea politică a națiunii române este confirmată deopotrivă de revendicările celei de-a 3-a Adunări de la Blaj, precum și de acțiunile de organizare a puterii naționale românești.

Respingerea de români a ideii de stat național maghiar în limitele fostului regat feudal este urmărită de la discursul lui

---

²⁹ Idem, *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, în *Scrieri istorice...*, p.29

³⁰ Idem, *Luttes des roumains de Transylvanie pour l'emancipation nationale*, în *La Transylvanie*, Bucarest, 1938, p.3

³¹ *Ibidem*, p.11

Bărnăuțiu, rechizitoriu împotriva privilegiilor feudale, de pe pozițiile ideologiei dreptului natural până la proiectele lui Șaguna, în limitele loialismului dinastic și apărarea cu armele a dreptului la libertate al națiunii: “în citadela munților Transilvania românească își concentra toate forțele de rezistență împotriva ideii de stat național maghiar”.³²

Dintr-un alt punct de vedere, Ioan Moga dezvăluie ideologia și mentalitatea feudală de care se lovea lupta revendicativă a românilor (inechitatea sistemului dietal de tradiție medievală, legislația revoluției maghiare care refuza dreptul la libertate politică al națiunilor nemaghiare, ofensiva pentru maghiarizarea naționalităților și unirea Transilvaniei cu Ungaria).

Desconsiderarea aspirațiilor naționale ale românilor, tratarea poporului român în spiritul vechilor privilegii feudale, subordonarea reformelor imperativelor uniunii cu Ungaria denotă caracterul limitat al liberalismului kosutist “care refuza românilor ceea ce pretindea ungarilor, dreptul la viață națională liberă.”³³

Lupta de emancipare națională a românilor este surprinsă în momentele ei marcante, de-a lungul fazelor absolutistă, liberală și dualistă ale regimului politic transilvănean. Din perspectiva acestei evoluții, afirmarea politică a națiunii române trece prin perioada de regres a regimului absolutist, prin etapa deplinei afirmări în faza constituțională a Imperiului, pentru a fi compromisă prin instaurarea dualismului austro-ungar.

Ioan Moga relevă realizările luptei naționale din perioada 1860-1865 facilitate de recunoașterea individualității istorice a provinciei de regimul federalist austriac. În acest sens, Dieta transilvană din 1863 a fost un act de justiție istorică prin consacrarea victoriei politice a națiunii celei mai vechi și

---

³² *Ibidem*, p.22.

³³ *Ibidem*, p.7

mai numeroase a provinciei împotriva privilegiilor timpurilor feudale. Ea a relevat importanța politică a națiunii române în contextul luptei pentru menținerea sistemului constituțional respins de unguri, cehi, croați, a oferit ocazia unui examen politic pentru românii transilvăneni, a însemnat respingerea definitivă a legii de uniune din 1848 și pierderea primatului politic de către ungurii din Transilvania.³⁴

Partea finală a lucrării este consacrată luptei naționale în împrejurările impunerii forțate a ideii de stat maghiar unitar sub forma dualismului austro-ungar.

Studiul denunță caracterul opresiv și politica de asimilare națională al regimului care recunoștea existența unei singure națiuni și limbi oficiale - cea maghiară.

Dificultățile luptei naționale din perioada de apogeu a ideii de stat maghiar considerat unitar au făcut ca mișcarea memorandistă, deși importantă prin amploare și problematică, să aibă mai mult semnificația unei “victorii morale a românilor”.

Prin *Luttes des roumains de Transylvanie pour l'emancipation nationale* legitimarea în fața opiniei publice occidentale a drepturilor românești asupra Transilvaniei era justificată prin trecutul de opresiune și luptă națională pentru afirmarea dreptului natural la libertate și autodeterminare al popoarelor.

---

³⁴ *Ibidem*, p.43

V.

OPȚIUNI ISTORIOGRAFICE: CONCEPȚIE ȘI METODĂ

Prin concepție, metodă și operă Ioan Moga se integrează în valoaroasa școală istorică clujeană interbelică constituită în condițiile noului cadru politic și instituțional, stimulativ pentru afirmarea pe teren istoriografic a intelectualității românești ardeleno creată după desăvârșirea unității naționale statale în 1918.

Împlinirea idealului politic al națiunii a marcat creația istorică transilvăneană, prilejuind un examen de conștiință colectivă. Exponenți ai unei națiuni excluse în mod constant din sistemul politic și ignorate de istoriografia oficială a provinciei, istoricii români de aici sunt preocupați de efortul de autodefinire, de restituire sub toate aspectele a trecutului poporului din care fac parte, pentru fixarea locului său în evoluția istorică a spațiului transilvănean, general românesc sau chiar european. În acest sens, este relevantă afirmația lui Al.Lapedatu la inaugurarea cursului de *Istoria Transilvaniei* la Universitatea Ferdinand din Cluj, ea reflectând una din coordonatele esențiale pe care s-a înscris activitatea noii școli istorice: “vom căuta să reabilităm istoricește poporul român din Transilvania și din Ungaria scoțând în evidență întregul aport pe care în toate privințele el l-a adus, timp de aproape o mie de ani, pentru susținerea celei mai vitrege patrii pe care a putut-o avea vreodată un popor.”¹ În consonanță cu acest deziderat, opera lui Ioan Moga are ca finalitate definirea motivațiilor

---

¹ Al.Lapedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*, Cluj, Institutul de Arte grafice Ardealul, 1921, p.22

istorice - etnice, culturale, confesionale, economice, sociale și politice - ale idealului național.

Istoricii tinerei Universități a Daciei Superioare stau - sub raportul concepției, dar și în practica istoriografică - sub influența benefică a lui Nicolae Iorga, universalistul, atent însă și la istoria regională, în particular Transilvania cu partea sa specifică de contribuție la istoria românilor.

Tip de istoric pozitivist, Ioan Moga rămâne adeptul unei istorii dominată de latura documentară, pe care cercetătorul edifică râvnita obiectivitate științifică. Demersul său se definește prin rigoare, onestitate, bună credință, în respectul "adevărului" istoric.

Fără a fi creator de problematică ca N. Iorga, Gh. I. Brătianu, I. Lupaș, Ioan Moga nu ne oferă lucrări propriu-zis teoretice, cu o singură excepție - studiul *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei* (1946)².

Având inițial o destinație didactică, el a fost rostit ca lecție de deschidere a cursului de *Istoria Transilvaniei* la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din Cluj, catedră deținută de Moga din 1942-1946. Textul încorporează o țesătură densă de idei, rod al meditației îndelungi a istoricului, fiind ulterior fundamentalelor sale scrieri: *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age*, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*. De aceea însemnătatea lui este covârșitoare pentru definirea concepției de care a fost călăuzit și a metodei practicate.

Studiul, intitulat cu modestie *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei* debutează prin dezideratul *autonomizării* cercetării istoriei Transilvaniei, aducând cuvenitul prinos adevăratului precursor al acestei disci-

---

² I.Moga, *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, în *Scrieri istorice* (1926-1946), ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu, Cluj, Edit.Dacia, 1973

pline la Universitatea clujeană - academicianul Ioan Lupaș (titularul disciplinei între 1919-1938).

Când ținea lecția inaugurală în 1946, Ioan Moga reînnodea tradiția predării acestei discipline, întreruptă conjunctural (desființarea catedrei de *Istoria Transilvaniei* prin Legea învățământului din 1938, întreruperea pasageră a activității, urmare a Dictatului de la Viena, reînființarea catedrei în 1942)³.

În articularea demersului său, Ioan Moga primea un impuls formativ atât de la profesorul și maestrul său Ioan Lupaș, cât și de la Nicolae Iorga a cărui operă complexă a exercitat un impact deosebit asupra istoriografiei române în general. Influența lui Iorga asupra lui Moga are o motivație în faptul că marele istoric, uimitor prin enciclopedismul preocupărilor, a acordat Ardealului un loc primordial, îmbogățind istoria românilor din această provincie. În acest sens, dezvăluirea contribuției Ardealului la istoria națională de către Iorga a marcat și meditația istoriografică a lui Ioan Moga.

De altfel, Ioan Moga se declară adeptul viziunii organice a lui Iorga ca punct de plecare în cercetarea trecutului transilvănean articulată teoretic în binecunoscutele *Două concepții istorice și Spiritul critic*⁴. Ioan Moga relevă specificitatea inconfundabilă a istoriei Transilvaniei și dificultățile reale întâmpinate în cercetarea acesteia. Astfel, prin varietăți și aspecte etnice, confesionale, culturale și economice, Ardealul “nu suportă comparație cu nici o altă provincie a țării.”

Ioan Moga respinge mulțimea prejudecăților și dogmelor care grevează asupra interpretării trecutului provinciei, partizanatul, tendenționismul dăunător. Tot în acest sens, studiul vizează și manipularea politică a problematicii istorice a Ardealului: “Transilvania este provincia în care evoluția istorică

---

³ *Ibidem*, p. 14

⁴ *Ibidem*, p. 19

este folosită, în mai mare măsură decât în oricare altă parte a țării noastre, drept mijloc și criteriu de a soluționa nu numai probleme generale politice, ci și probleme administrative, culturale și mai cu seamă sociale și economice de interes local.”⁵ Istoricul pledează pentru căutarea adevărului și “refacerea realităților din trecut așa cum au fost aieva, din toate elementele care au influențat și determinat evoluția istorică.”⁶

Istoricul ardelean consideră că “fărămițarea continuă intermoleculară a societății transilvane trebuie contextualizată firesc în istoria poporului român.” a privi în înlănțuirea lor organică manifestările sincronice ale acestor factori variați “nu este lucru ușor”. I.Moga se disociază critic de modul “lesnicios” și ispititor al obsesiei specificului în evoluția istorică a Transilvaniei; el repudiază de fapt optica unilaterală asupra trecutului acestei provincii, ca “succesiune de principii mai mult sau mai puțin străluciți”, pe istoricii care văd în ea doar cetăți și orașe privilegiate, perspectiva unui eșantion îngust, limitat la o grupare etnică (limitele restrânse ale autonomiei naționale, administrative și religioase). Autorul denunță tezele unor istoriografii izolaționiste, subjugate de “concepția unei compartimentări, după modelul cantoanelor elvețiene, fărămițând trecutul transilvan pe suprafețe etnice, teritoriale.”⁷

I.Moga respinge o asemenea perspectivă anacronică (“mentalitate medievală”), relevând cu luciditate întrepătrunderile, influențele reciproce în aliajul de etnii conlocuitoare. Istoria Transilvaniei este de neconceput, concluzionează autorul în afara legăturii cu istoria tuturor naționalităților existente pe acest pământ de cumpănă: “nici un fenomen istoric transilvan nu poate fi judecat izolat, ci în complexitatea

---

⁵ *Ibidem*, p.16

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*, p. 17

cauzelor, a desfășurării și a consecințelor lui, văzute în totalitatea compoziției etnice, sociale și economice a regiunii cel puțin, dacă nu a întregii provincii”.⁸ Mai mult, în conformitate cu aspirația sa spre obiectivitate și spre depășirea subiectivismului și a partizanatului, I.Moga recomandă, în acord cu teza iorghistă a permanențelor istorice (pământul, rasa, ideile), un tratament nediscriminator potrivit căruia istoricul vede în fiecare neam (etnie), *o forță vie a spiritului*, “în lupta lui pentru valorile veșnice ale umanității.”

În felul acesta Moga subliniază comunitatea de destin a neamurilor relevată de Iorga pentru istoria universală, viziune care “se potrivește trecutului transilvan, în care neamurile asemenea râurilor, deși își pornesc curgerea în direcții diferite, ele au ca finalitate aceeași Dunăre care ne fixează prin gurile ei într-un destin comun, în lupta pentru îmbrăcarea cât mai des a vieții umanității.”⁹

Concomitent cu relevarea dificultăților pe care le ridică “varietatea factorilor etnici ai istoriei transilvane”, Moga indică obstacolele pe care trebuie să le depășească cercetătorul în “reconstituirea realităților din trecut”, din cauza *unilateralității* materialului informativ.

În tradiția pozitivismului istoric, Moga face utile precizări despre *cronici și documente*, ca surse primare, indispensabile investigației. Astfel, cronicile, având autori clerici sau demnitari, consemnează de regulă evenimente legate de personalități, protagoniștii scenei politice, indicând doar incidental realități sociale, economice, etnice, demografice - ca atare ele sunt surse lacunare - cu excepția *Cronicii lui Anonymus* și a lui Kezai. Pe de altă parte *documentele*, al doilea izvor informativ, nu trebuie absolutizate în condițiile în care în epoca medievală prin ele vorbeau exclusiv categoriile

---

⁸ *Ibidem*, p. 18

⁹ *Ibidem*, p.19

privilegiate.¹⁰ Moga condamnă concepția istorică absurdă a unor istoriografi sursieriști și tendențioși, care asociază mecanic numărul documentelor despre o grupare etnică cu pretinsa ei vechime: “Mulțimile, masa țărănească nu vorbea prin documente pentru simplul motiv că era obiect, nu subiect istoric, deci nu era factor politic.”¹¹

Moga contestă cu argumente temeinice “hiperzelul” istoricilor factologici și părtinitori (aluzie la istoriografia maghiară), râvnind spre *obiectivitate* istorică prin eliminarea identificării între un simplu act de samavolnicie (curente în epocă) și realitatea unei anumite structuri etnice. Autorul relevă caracterul discriminator al documentelor medievale privind Transilvania, deoarece țărănimea nu avea nici un cuvânt la tocmeala dintre rege și proprietar (90% din documente se referă la obținerea de posesiuni sau confirmarea de proprietăți), ea era doar obiect de danie, ca și pădurea, pășunea, terenul arabil.

Istoricul ardelean atrage atenția asupra valorii informative relative a documentului (uzurpări săvârșite prin schimbarea arbitrară a toponimiei, limitarea actelor de danie la un spațiu restrâns (până la 600m altitudine), cea mai mare parte a teritoriului transilvan - regiunea deluroasă înaltă, zona pădurilor și a pășunilor alpine nefiind cuprinsă în documente). În felul acesta un vast spațiu geografic era considerat pustiu, nelocuit, sau locuit de-abia din sec.al XV-lea, de când satele apar în documente. De regulă acestea introduc “o ordine juridică nouă și o situație de drept nouă față de realitatea veche”, caz ilustrat de situația Țării Oltului despre care timp de un veac și jumătate nu vorbesc decât 3 documente. Ea este o realitate mai veche decât anul 1223-1224 când este atestată prima oară și continuă să dăinuiască în ciuda unei semnalări cu totul incidentale a acestei realități istorice: “realitățile istorice trăiesc și evoluează

---

¹⁰ *Ibidem*, p.20

¹¹ *Ibidem*

fără să se țină seama dacă ele sunt sau nu înregistrate în documente”¹², concluzionează Moga.

Apariția documentară a așezărilor umane din regiunile de altitudine (sec.XVII-XVIII) nu se datorește inexistenței lor anterioare, ci “pătrunderii târzii în aceste regiuni a proprietarului străin sau a administrației de stat”, dovadă concludentă a posibilității limitate care stă la îndemâna istoricului de a reconstitui vechi realități exclusiv cu ajutorul documentelor. Totuși documentul rămâne principalul instrument pentru cercetarea pe cale directă sau indirectă a trecutului, consideră Moga, asociindu-i însă mereu *disciplinele auxiliare* (lingvistica, etnografia, geografia), pentru a suplini informațiile lacunare, tănuirile, mistificările partizane¹³. În această parte a lecției sale inaugurale survin prețioase *indicații metodologice*, încă perene, funcționale. Convingerea lui Moga este că recursul la științe erudite va facilita istoricului posibilitatea de a deprinde “înțelesul real al informației documentare” sau elucidarea “tainei afirmațiilor tendențios eronate”. Luminile aduse de lingvistică, de toponimie în particular, sunt astfel edificatoare: cuvintele indică o formă străveche de viață, semnaleză sporul adus de conviețuirea cu alte popoare, indică o anumită fază în evoluția numelor, iar cercetarea originii numirilor geografice este în măsură să precizeze “stratificarea succesivă etnică”.

Cercetătorul își dezvoltă astfel demersul istoric recurgând mereu la contribuții de primă mână: N.Drăgan și E. Petrovici, pentru studiile lor de limbă, dar și la T. Morariu, S.Opreanu pentru *geografie*, “principala știință înrudită”, cum o denuște, la R.Vuia pentru *etnografie* (tipologia satelor). Acești specialiști eminenți ai câte unui domeniu, numiți și în lecția inaugurală, sunt valorificați cu generozitate în lucrările sale: *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age* și în studiile

¹² *Ibidem*, p.23

¹³ *Ibidem*, p. 25

de istorie locală. Astfel, recurge la Drăgan și Petrovici pentru a particulariza caracteristicile simbiozei româno-slave în Transilvania, comparativ cu simbioza slavo-maghiară din șesul Tisei, la hărțile sugestive întocmite de S. Opreanu și T. Morariu, oferind imaginea tendințelor imperialismului maghiar (“mâna regalității maghiare, a cărei palmă așezată în vatra de origine a acestei regalități, șesul panonic, își întindea spre răsărit, pe cursul fluviilor, degetele crispate hrăpăreț spre inima Transilvaniei.”), dar și, compensator față de anexionismul regalității ungare, devenit politică de stat, relevarea individualității geografice proprii a podișului transilvan. O hartă a centrelor de roire a păstoritului transhumant întocmită de T. Moraru indică mai concludent decât orice act scris “imaginea unitară a spațiului etnic românesc”, prezența unei intense vieți omenеști și în zona pășunilor alpine, încât pretenția unor geografi străini de a prezenta pe hartă aceste zone cu spații albe, ca teritoriu nelocuit coincide cu o deformare științifică.

Relevanța factorului geografic (pământul) în evoluția anumitor relații politice, administrative și economice din Transilvania (orientarea finală răsăriteană a întregii rețele hidrografice a provinciei; orientarea preponderentă a comerțului ei spre porturile Dunării de Jos și mare) este asociată, conform distincției lui Iorga celorlalte “permanențe istorice”: *rasa și factorul moral sau ideile*.

Pornind îndeosebi de la ultimul factor, asimilat cu un ideal (idee)¹⁴, devenit principiu revoluționar, Moga ne oferă în partea finală a cursului introductiv o chintesență a evoluției noastre istorice din Evul Mediu până la Marea Unire. Excursul său esențializat încorporează concepția teocrată și patrimonială a domniei, ideile husitismului, ideile reformatoare ale *Renașterii*, ideile mercantile din sec. al XVIII-lea, ideologia Revoluției franceze, *Supplexul*. Maturizarea acestor idei forță în revoluția din 1848 va fi continuată în 1918 de biruința

¹⁴ *Ibidem*, p. 29

dreptului natural la autodeterminare al popoarelor care nu a putut fi stăvilit de întreaga “ofensivă științifică pentru dovedirea discontinuității noastre în Dacia”, conchide polemic Moga: “... ceea ce a conturat și cristalizat în decursul veacurilor factorul economic sprijinit de cel geografic și uman, a consfințit [în 1918, n.n.C.A.] factorul ideal, drept finalitate a procesului social și politic al Transilvaniei.”¹⁵

Cu speranța că va întreține scânteia dăruirii de sine “întru luminarea obiectivă a trecutului neamurilor” din Transilvania, Moga a trasat câteva repere metodologice, importante, relevând odată cu dificultățile ce trebuie depășite necesitatea unei pregătiri multilaterale a istoricului, cunoașterea limbii neamurilor conlocuitoare din Transilvania, o temeinică orientare în istoria neamurilor învecinate, recurgerea la comparatism etc., astfel încât lecția inaugurală devine astfel un util ghid metodologic.

Ioan Moga a beneficiat în același timp de un context istoriografic în care tradiției istoriografiei românești i s-au asociat influențele formative ce veneau dinspre istoriografia central-europeană, maghiară și austriacă, precum și aportul formativ al contactelor cu școala istorică franceză și italiană. Adâncind cercetarea istoriei Transilvaniei cu problematica ei specifică, autorul a elaborat lucrări ale căror valențe au contribuit și la precizarea caracterului european al istoriei naționale.¹⁶ Demersul său istoriografic reflectă prin problematica unor lucrări (*Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna*, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în*

---

¹⁵ *Ibidem*, p.32

¹⁶ P.Teodor, *Rolul Institutului de istorie din Cluj în dezvoltarea istoriografiei românești, în Institutul de istorie Cluj-Napoca 1920-1995. Sărbătorirea împlinirii a 75 de ani de activitate*, Biblioteca Institutului de Istorie, Serie Nouă, III, Cluj-Napoca, 1995, p.23

veacul XVIII) interesul său major pentru o istorie a Țărilor Române văzută din perspectiva sau în contextul european în care s-a încadrat firesc.

Istoric atent la marile desfășurări ale istoriei europene, Ioan Moga a tratat în spiritul comparatismului rivalitatea polono-austriacă în spațiul Țărilor Române în a 2-a jumătate a secolului al XVII-lea. Ilustrând o concepție organică asupra istoriei, teza sa de doctorat *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, apărută în 1933 se constituie într-un tablou amănunțit al istoriei politico-diplomatice a Țărilor Române integrată în climatul istoric european în care s-a manifestat. Cercetătorul are meritul de a fi privit istoria ca un întreg în care se estompează delimitările dintre istoria națională și cea universală. Bazându-se îndeosebi pe metoda comparativ-istorică autorul descrie întregul angrenaj politic zonal și central-european care a decis destinul și opțiunile politice ale Țărilor Române. Evenimentele istoriei naționale sunt astfel surprinse pe fondul implicării puterilor interesate în dominarea acestui spațiu, al rivalității turco-polono-austriece, declanșată în contextul crizei orientale în faza posterioară păcii de la Karlovitz.

Operă de rigurozitate științifică, elaborată în spirit pozitivist, *Rivalitatea polono-austriacă...* este o măsură a capacității istoricului de a desprinde determinațiile majore ale istoriei europene și impactul lor asupra istoriei naționale. Înclinat spre explicația istorică, Ioan Moga urmărește cauzele îndepărtate și recente ale fenomenului istoric, precum și efectele sale în cadrul unei viziuni evolutive care reușește să surprindă faptele istorice în succesiunea și interdependența lor.

Vădind disponibilitățile autorului pentru înțelegerea faptului de istorie universală, lucrarea a rezultat din selectarea unui bogat material informativ, în parte inedit, provenind din Arhiva Vaticanului. Studiul se impune și prin claritatea

expunerii, relevând spiritul analitic, asociativ și disociativ al autorului. În acest sens, sunt relevante aprecierile făcute de istoricul Al.Lapedatu, într-o scrisoare datată în 21 iulie 1933: "... ai dat istoriografiei noastre o foarte frumoasă și prețioasă contribuție ...ai făcut dovada nu numai a serioasei tale pregătiri pentru studiile istorice, dar și a aptitudinilor tale personale pentru aceste studii. Căci pe lângă cunoștințe întinse și variate, spirit critic, metodă și tehnică, unui istoric îi mai trebuiesc două însușiri, calități: intuiție istorică proprie care văd că nu-ți lipsește și simplitate și claritate în expunere, condițiile esențiale ale stilului istoric, care asemenea văd că nu-ți lipsesc..."¹⁷

Aceeași viziune integratoare, aplicată de această dată fenomenului istoric transilvănean este ilustrată de lucrarea *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII* (1939). Ea surprinde consecințele politicii mercantile a Imperiului habsburgic asupra evoluției economice a provinciei. Studiul conturează rolul destinat de această putere central-europeană Transilvaniei în contextul strategiilor Imperiului de a-și subordona economic spațiul răsăritean. Printr-o viziune nuanțată, studiul evidențiază atât efectele benefice, cât și cele negative ale mercantilismului austriac, relevând atât mobilurile politicii imperiale, cât și reacția de răspuns a mediului autohton transilvănean. *Politica economică austriacă...* rămâne un studiu reprezentativ prin valoare informativă și interpretativă, prin prezentarea istoriei economice transilvănene la incidența politicii economice a monarhiei habsburgice.

Același spirit comparatist este prezent și în studiul *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei* (1936), autorul prezentând consecințele dominației maghiare din perioada dualismului și ale războiului vamal din 1866-1891 asupra vieții economice ardelenene și a celei din România.

¹⁷ *Arhivele Statului Cluj, Fond I. Moga nr. 111, inv. 201, Corespondența primită de Ioan Moga (Al. Lapedatu), Dosar nr. 45, fila 1-2*

Istoric al Transilvaniei medievale, Ioan Moga a fost preocupat de reconstituirea trecutului românesc al provinciei atât la nivel instituțional, cât și economico-social și cultural. Așa după cum afirma Pompiliu Teodor deceniul al 3-lea a fost decisiv pentru destinul studiilor medievale transilvănene din perspectivă românească. Ele au urmat fidel principalele direcții obiective și priorități așa cum au fost trasate la nivelul unui program istoriografic de Lupaș și Lapedatu.¹⁸ În spiritul cercetărilor efectuate de școala critică ei au stăruit asupra necesității de a reconstitui viața proprie românească a provinciei la nivelul vechilor instituții pe care românii transilvăneni le-au avut pe vremea ungarilor.

Prin studiile sale esențiale consacrate voievodatului (*Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice și Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*, apărute în 1945), Ioan Moga s-a înscris pe coordonatele școlii istorice clujene preocupate de sublinierea individualității instituției voievodale în cadrul Regatului ungar. Astfel, sub raportul concepției el a continuat viziunea lui Lupaș asupra voievodatului ca factor al încheșării unui stat transilvănean autonom în raport cu Coroana maghiară. În egală măsură, Ioan Moga și-a însușit ideile mentorului său în legătură cu unicitatea instituției voievodale în cadrul Regatului ungar, originea autohtonă româno-slavă și anterioritatea sa față de cucerirea maghiară precum și afirmarea tendințelor separatiste, de autonomie în raport cu puterea centrală. Astfel, ca istoric al voievodatului, I.Moga, continuând ideile lui Lupaș, a conturat istoria instituției ca realitate autohtonă a civilizației anterioară penetrației maghiare.¹⁹

---

¹⁸ Idem, *Orientări în istoriografia română la începutul deceniului trei în Universitatea din Cluj*, în *Buletinul Informativ "Istoria Astăzi"*, Asociația istoricilor din Transilvania și Banat, anul I, nr.9, septembrie 1993, p.111

¹⁹ Idem, *Voievodatul, mărturie a identității politice românești*, în *Magazin istoric*, anul XIX, nr.3, martie 1985, p.19

Studiile sale sugerează în același timp perpetuarea ideii autonomiste în toată evoluția ulterioară a voievodatului, prin exercitarea atributelor suveranității interne, menținerea unei constituții transilvănene purtătoare de cuvânt a intereselor locale, precum și prin conduita permanentă a factorilor constituționali ai țării.

Autonomismul transilvănean având la bază ideea unui organism politic distinct este definit ca o stare de spirit a mediului privilegiat ardelean, potrivnică atât ideii de stat maghiar, cât și celei de stăpânire românească (*Problema transilvană. Aspecte istorice*).

Studiul *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice* este remarcabil printr-o investigație comparativă a caracteristicilor și tendințelor instituției voievodale în Transilvania și Maramureș. Astfel, el relevă faptul semnificativ că în timp ce voievodatul maramureșean a cuprins inițial o autonomie exclusiv românească reglementată de *jus Valachicum*, voievodatul Transilvaniei și-a organizat mai devreme autonomia în temeiul dreptului feudal, cuprinzând în ea “națiunile” politice privilegiate. I.Moga distinge diferite modalități de exprimare a tendințelor autonomiste românești, de la rezistența continuă în fața încercării de aservire în Maramureș, la formele de compromis din districtele țărilor de margine până la anihilarea totală sau parțială în cadrul comitatelor maghiare.

Concluzia studiului este că tendința voievodatului românesc din Ungaria a fost păstrarea autonomiei cu cele mai largi atribuții de suveranitate cu putință, iar când împrejurările au înlesnit-o cu dorința de totală independență față de Coroana maghiară.

Deși conține unele exagerări, cum ar fi identificarea tendințelor de suveranitate proprie ale voievozilor ardeleni integrați în ierarhia feudală maghiară cu cele de suveranitate în nume românesc afirmate în Maramureș înainte de victoria ordinii regale, studiul este o contribuție remarcabilă la

cunoașterea instituției voievodale în caracteristicile și manifestările sale în Transilvania și Maramureș în faza de confruntare cu ordinea feudală maghiară. Reluând și adâncind problematica voievodatului transilvănean așa cum a fost schițată de I.Lupaș în *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei în sec. XII-XVI*, studiul lui Moga este superior acestuia din punct de vedere interpretativ, al informației documentare și al metodologiei de abordare.²⁰ Valoarea acestei lucrări pentru problematica voievodatului Transilvaniei se desprinde și din corespondența cu Gh. Brătianu, păstrată la Arhivele Statului Cluj. Într-o scrisoare din 24 V 1944 acesta îi solicita lui Moga textul unei conferințe despre descălecatul lui Negru Vodă și afirma că concluziile formulate în *Voievodatul Transilvaniei* au constituit un punct de plecare în elaborarea lucrării sale (*Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, 1945)²¹

În studiul *Voievodatul Maramureșului, Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică* autorul prezintă analitic, pe o temeinică bază documentară, evoluția Maramureșului în prima jumătate a secolului XIV în lumina confruntării dintre instituția voievodală autohtonă și ordinea feudală comitatensă susținută de regalitate.

Lucrarea *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age*, apărută în 1944 într-un context de intensificare a propagandei revizioniste, are un caracter polemic vizând respingerea cu argumente științifice a tezilor imigraționiste reeditate de istoriografia maghiară.

Contribuție esențială pentru reconstituirea realităților interne din voievodatul transilvănean, ea surprinde metamorfozele de ordin economic și social din perioada de organizare a vieții

²⁰ A.Chifor, *Ioan Moga și istoria instituțiilor medievale*, în *Cele Trei Crișuri*, Serie Nouă, anul VII, nr. 9-10, sept-oct, 1996, p. 8

²¹ Arhivele Statului Cluj, *Fond I. Moga*, nr. 111, inv.201, Dosar nr. 38, *Corespondență primită de Ioan Moga* (Gh. Brătianu)

feudale. Evidențiind rolul creator și activ al românilor în transformările economice și sociale din Transilvania în a 2-a jumătate a secolului XIII și în sec.al XIV-lea, I. Moga se înscria pe coordonatele trasate de Al. Lapedatu privind restituirea aportului românilor tansilvăneni la civilizația spațiului: “trebuie în fine studiată fundamental viața socială și economică a poporului român din aceste părți, pentru că din rodul muncii grele și stăruitoare a acestui popor, totdeauna ca și astăzi cel mai numeros, s-au tras forțele pe care feudalii și oligarhii stăpânitori și-au clădit și menținut viața politică și culturală a statului lor dominator și asupritor.”²²

Lucrarea pune în lumină caracterul stabil, vechimea și autohtonía românilor pe pământul Transilvaniei, prin prezența lor masivă în radicalele transformări economice și sociale de la sfârșitul secolului XIII și începutul secolului al XIV-lea. Apreciați pentru avantajele economiei lor agrar-pastorale, ei s-au impus ca factorul cel mai important al dezvoltării economiei rurale în perioada de început a Transilvaniei medievale, fiind folosiți atât pentru crearea de noi așezări umane, cât și pentru exploatarea tuturor posibilităților oferite de solul transilvan de la șes până la zonele alpine.

În același timp lucrarea este un model de analiză sistematică, în spiritul obiectivității științifice a unei controversate probleme de istorie medievală. Constituind un răspuns argumentat științific la varianta medievală a teoriei imigraționiste, lucrarea *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age* cuprinde temeierile medievale (lingvistice, documentare, istoriografice, etnografice) ale permanenței și priorității românești. Studiul face dovada unui riguros spirit critic, relevând excepționalele calități de medievist ale lui Ioan Moga în ceea ce privește stăpânirea surselor, examenul critic al documentelor și valorificarea aportului disciplinelor auxiliare: lingvistică, etnografie, geografie istorică.

---

²² P. Teodor, *Orientări în istoriografia română...*, p.112

Așa după cum aprecia istoricul Pompiliu Teodor, “în direcția prevalent critică la Institut s-a validat prin David Prodan și Ioan Moga o exegeză de ținută științifică în spațiul studiilor medievale”. Demersul său este reprezentativ și prin considerațiile istoricului în legătură cu specificul investigării istoriei Transilvaniei, cuprinzând o meditație pe marginea metodologiei de abordare și interpretare a documentelor medievale. Din observațiile sale critice, în legătură cu metodele folosite de istoricii maghiari la editarea și interpretarea documentelor se desprinde convingerea autorului în necesitatea unor principii de investigație științifică fără respectarea cărora nu se pot realiza cercetări istorice temeinice și viabile. *Les roumains de Transylvanie...* este în acest sens un studiu remarcabil prin probitate științifică, prin elaborarea unei metodologii de interpretare și abordare critică a documentelor constând în: interpretarea documentelor în legătură cu contextul care le-a generat, disocierea atentă între menționarea unui fenomen istoric și preexistența lui, evaluarea cu discernământ a caracterului feudal al informației istorice medievale, coroborarea disciplinelor auxiliare în interpretarea documentului istoric, respingerea interpretării selective, interesate a realităților istorice, corelarea factorilor determinanți ai evoluției istorice: geografici, culturali, economici, etnici.

Studiu de referință prin examenul critic al surselor de informație *Les roumains de Transylvanie...* dezvăluie caracterul subiectiv, tendențios al concluziilor istoricilor maghiari precum și metodele reprobabile folosite de aceștia pentru a conferi aparență științifică teoriei imigraționiste: trecerea sub tăcere a unor documente importante referitoare la români, afirmații bazate pe documente rezumate defectuos, reproduse fragmentar, cu omisiuni intenționate și esențiale pentru sensul interpretării, ridicarea fragmentului din contextul documentului și interpretarea abuzivă prin ignorarea fenomenului general la care se referă, interpretarea abuzivă a toponimiei, prezentarea

ipotezelor drept certitudini, generalizarea unor constatări cu valoare parțială, afirmații arbitrare în totală contradicție cu realitatea documentară etc. Paralel, studiul se constituie într-un util îndreptar metodologic privind cercetarea istoriei medievale a Transilvaniei. Astfel, cercetătorul este prevenit să țină cont de caracterul interesat al documentelor transmise, elaborate cu scopul de a justifica noua ordine de drept a cuceritorilor, de caracterul artificial și lipsa de valoare a toponimiei confecționate de oficialități. De asemenea, I.Moga menționează faptul că primele documente care îi menționează pe românii din Transilvania trebuie puse în corelație cu 3 factori noi interveniți în istoria provinciei: colonizarea sașilor, întemeierea mănăstirii Cârța și colonizarea cavalerilor teutoni. Tot în acest sens, Moga precizează că data menționării românilor în documente nu trebuie identificată în nici un caz cu data existenței lor în ținuturile respective. Conform profesiei de credință mărturisită în *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, Moga valorifică aportul prețios al toponimiei, filologiei, geografiei istorice, etnografiei, pentru a contracara afirmațiile interesate, tendențioase ale istoriografiei maghiare. La acestea se adaugă demonstrația logică, deductivă și inductivă (ca de exemplu, menționarea tardivă a românilor în documente, identică și pentru populația slavă din Ungaria, datorată nu absenței românilor, ci explicabilă prin organizarea târzie a autorităților emitente; simbioza slavo-română, argument al vechimii și anteriorității românilor în bazinul carpatic).

În spiritul adevărului, al obiectivității Moga reinterpretează aceleași documente ca și istoricii maghiari demonstrând argumentat falsitatea, subiectivismul, tendențiozitatea interpretărilor acestora.

În lucrările de istorie locală cercetătorul valorifică cu aceeași probitate documentele din Arhive (Arhiva Săsească din Sibiu), interpretându-le în legătură cu contextul social, economic, politic al epocii în care au fost elaborate. Un exemplu semnificativ

în acest sens este problema conscripțiilor săsești din studiul *Din trecutul economic și administrativ al comunei Săliște*. Prin seria de studii de istorie economică și socială Ioan Moga se orienta spre un “domeniu de investigație pe nedrept neglijat în Ardeal”, ocupându-se alături de David Prodan de “radiografierea structurilor social-economice ale comunităților transilvane”.²³

Cunoașterea limbilor clasice și moderne i-a facilitat accesul direct la documente relevând erorile intenționate, interesate; tot în acest sens, elaborându-și lucrările în franceză, germană, italiană, Moga servește exemplar cauza românească într-o perioadă de intensificare a propagandei revizioniste maghiare.

Respingând concepția elitistă, Ioan Moga a fost asemenea lui Lupaș adeptul istoriei de adâncime preocupată de rolul maselor în făurirea faptului istoric. Valoros în acest sens este studiul consacrat răscoalei de la Bobâlna, investigație de profunzime a complexului de factori care a generat și condiționat ampla mișcare țărănească din 1437.

Desfășurând o intensă și laborioasă activitate, concretizată într-un mare număr de studii Ioan Moga a folosit și impus discipolilor săi o metodă de lucru riguroasă bazată pe adevărul controlabil documentar, obiectivism, spirit critic și onestitate științifică.

Argumentele științifice, fundamentate istoric din lucrarea *Les roumains de Transylvanie au Moyen Age* rămân viabile, actuale în condițiile în care propaganda revizionistă maghiară perpetuează afirmațiile false și tendențioase chiar într-o lucrare apărută sub egida Academiei de Științe a Ungariei (*Erdely története, Akamiai kiado*, Budapest, 1986).

Prin întreaga sa operă Moga ilustrează cele trei postulate ale metodei istorice formulate de Ioan Lupaș în *Factorii istorici ai vieții naționale românești*: “precisiunea în amănunte,

---

²³ A. Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice românești, Teoria și filosofia istoriei de la Hasdeu și Xenopol la Iorga și Blaga*, Edit. All, București, 1999, p. 48; p. 302

penetrațiunea în rostul adevărat al evenimentelor și expunerea clară, liberă de orice considerațiuni lăaturalnice, sigură și atrăgătoare...”²⁴ Creația sa istorică ne oferă profilul unui istoric și profesor distins, erudit, dar uman, în al cărui scris coexistă fericit rigurozitatea științifică, obiectivitatea, spiritul critic, claritatea expunerii-indicii ale unei reale vocații istorice și academice. Într-o perioadă de profesionalizare și specializare a științei istorice transilvănene studiile lui Ioan Moga se impuneau prin modernitatea perspectivei de abordare, deschisă dialogului istoriei românești cu cea europeană și implicit universală.

---

²⁴ I.Lupaș, *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, în A.I.I.N. I, Cluj, 1921-1922, p.26

Bibliografie

Inedite

- Arh. Stat.Cluj*, Fond I. Moga, nr.111, inv. 201, Dosar nr.16,
Răscoala din 1437 (scheme și note)
- Arh.Stat.Cluj*, Fond I. Moga nr.111, cutia 1064/1976, inv 201,
Dosar nr.7, *Monografia istorică a comunei Săliște*,30 p.
- Arh.Stat.Cluj*, Fond I. Moga nr.111, cutia 1064/1976, inv 201,
Opiniile profesorilor Ioan Lupaș și Silviu Dragomir despre teza de doctorat a lui Ioan Moga
- Arh.Stat.Cluj*, Fond I. Moga nr.111, cutia 1064/1976, inv 201,
Corespondență primită de I. Moga, Dosar. nr. 38,
45, 46, 51, 52
- Arh.Stat.Sibiu*, Fond Liceul „Gh. Lazăr”

A. Bibliografia operei

I. Monografii, studii și articole

1. *O însemnare despre legăturile culturale dintre Ardeal și Moldova în sec.XVII, Anuarul... III (1924-1925), Cluj, 1926, pp.563-564*
2. *Documente privitoare la domnia lui Constantin Movilă, Anuarul..., IV (1926-1927), București, 1929, pp.321-417*
3. *Din frământările săliștenilor pentru școală, Anuarul Gimnaziului mixt din Săliște (Sibiu) pe anul școlar 1928-1929, Sibiu, Tip.Săteanului, 1929, pp.40-54*

4. *Din trecutul economic al comunei Săliște*, Sibiu, Tip. Săteanului, 1929, 23 p.(extras din *Anuarul Gimnaziului mixt din Săliște (Sibiu) pe anul școlar 1928-1929*, Sibiu, Tip. Săteanului, 1929, pp.10-30, unde a apărut cu titlul: *Din trecutul economic și administrativ al Săliștei în secolul al XVI-XVIII-lea*)
5. *Știri despre bulgarii din Ardeal*, *Anuarul...*, V (1928-1930), Cluj, 1930, pp.513-519
6. *Cea mai veche biserică din Săliște* (jud.Sibiu), Cluj, Tip. Cartea Românească, 1923, 12 p.(extras din *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, Secția pentru Transilvania (Cluj), (1930-1931), Cluj, 1932, p.149-160)
7. *Un luptător: Onisifor Ghibu*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1933, 7 p. (extras din *Gând Românesc*, I (1933), nr.7, p.358-363)
8. *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1933, IV, 240 p. (publicat și în *Anuarul...*, VI (1931-1935), Cluj, 1936, p.175-400)
9. *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna*, *Diplomatarium Italicum*, 1934, 3, p.42-125
10. *Mișcarea memorandistă*, *Viața Ilustrată*, 1934, I, nr.5, p.2-4
11. *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, *Gând Românesc*, 1934, II, p.265-271
12. *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, în vol. *Fraților Alex. și Ioan I. Lapedatu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Bucureși, M.O., Imprimeria Națională, 1936, p.503-523
13. *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlășului*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1936, 11 p.

14. *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'emancipation nationale*, La Transylvanie, 1938, pp.379-468
15. *Ana Bornemissa, principesa Transilvaniei, ridică în cinul boieresc pe Dumitru Greavul, pe frații săi mai mici Dobrin, Radul și Aldea, precum și pe urmașii lor bărbătești, dimpreună cu casa lor din comuna Lisa, jud. Făgăraș, Anuarul..., VII (1936-1938)*, București, 1939, pp.695-700
16. *Les bergers Mărgineni. Un chapitre de l'histoire economique des Roumains de Transylvanie*, *Revue T.,V* (1939), pp.202-223
17. *Negustori greci agenți revoluționari la noi și la Apus*, *Anuarul..., VII (1936-1938)*, București, 1939, pp.640-656
18. *"Obștea Opincarilor" din Săliște*, *Anuarul..., VII (1936-1938)*, București, 1939, pp.668-673
19. *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*, *Anuarul..., VII (1936-1938)*, 1939, pp.86-165
20. *"Țara", "Districtul", "Plaiul Loviștei"*. *Anuarul..., VII, (1936-1938)*, București, 1939, pp.656-668
21. *Contribuțiuni privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea pentru românii din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1940, 10 p. (extras din *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului la 25 de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, pp.584-593)
22. *Înființarea Gremiului comercial levantin din Brașov*, Brașov, Institutul de arte grafice Astra, (1940), 40 p. (extras din *Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj*, 1939-1940, I, p.3-40)
23. *L'orientation economique de la Transylvanie*, *Revue T., VI* (1940), pp.73-106

24. *La questione della Transilvania. Breve prospetto storico*, București, f.ed., 1940,4, 32p. (extras din: *Studi e documenti romeni*)
25. *Siebenburgen in dem Wirtschaftsorganismus der rumanischen Bodens. Geschichtlicher Ruckblick*, București, 1940, Impr. Naț., 74 p; 2 Auflage, București, M.O., Impr. Naț., 1942, 91 p.
26. *Problema transilvană (Aspecte istorice)*, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1941, 12 p. (extras din: *Transilvania*, 1940, p.168-179)
27. *Numărul românilor în Principatul Transilvaniei, Transilvania*, 1941,72, nr.4, pp.385-291
28. *Părerii istorice ungurești privitoare la românii din Transilvania medievală*, Sibiu, Tip. Cartea Românească, 1941, 34 p.
29. *Românii din Transilvania medievală, Transilvania*, 1941, 72, nr.3, pp.192-200
30. *La Transilvania nello spazio economico-romeno*, București, Impr. Naț., 1941, 69 p.
31. *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo, Revue historique du Sud-Est europeen*, 1942, 19, nr.1 pp.183-287
32. *Die Rumanen Siebenburgens in der Ungarischen Urkunde des Mittelalters, Leipzig*, 1942, 14 p.(extras din *Leipziger Vierteljahrschrift fur Sudosteuropa* 1942, 6, Heft 1-2, pp.99-113)
33. *Les antecedents du traité de commerce de Passarowitz, Balcania*, București, 1943, pp.123-128
34. *Dovezile istorice ale continuității, Transilvania*, 1943, 74, nr.1, pp.14-20 (și în lucrarea *Problema continuității românilor în Dacia*, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1943, 36 p., în colaborare cu C. Daicoviciu, E. Petrovici și R. Vuia)
35. "Marginea", *Ducatul Amlășului și Scaunul Săliștii*, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, M.O., Impr. Naț., 1943, pp.569-607

36. *Die Wirtschaftliche Entwicklung Siebenburgens*, în vol. *Siebeburgen*, vol.I, București, f.ed., 1943, pp.155-174
37. *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. Numirile satului Cristian și semnificația lor istorică*, Sibiu, Tip. Cartea românească, 1944, 32 p. (extras din *Anuarul...*, IX (1934-1944), Sibiu, 1944, pp.448-476)
38. *Încercări de încorporare a Maramureșului în teritoriul vamal al Transilvaniei. În amintirea lui Constantin Giurescu...*, București, f.ed., 1944, pp.357-362
39. *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1944, 150 p.
40. *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică. Anuarul...*, X (1945), Sibiu, 1945, pp.522-576
41. *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice, în Anuarul...*, X (1945), Sibiu, 1945, pp.55-148
42. *Câteva considerațiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1946, 28 p.
43. *Cine a Philippus Pictor?* Cluj, Tip. Cartea Românească, 1946, 9 p.

II Note și recenzii

44. *Arhiva Someșană, revistă istorică-culturală, nr.1,2,3, Anuarul...*, III (1924-1925), Cluj, 1925, pp.768-771
45. *Al.Lapedatu, Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați, Anuarul...*, III (1924-1935), Cluj, 1926, pp.725-727
46. *S.Dragomir, Un precursor al unității naționale. Profesorul ardelean Constantin Românul Vivu, Anuarul...*, V (1928-1930), Cluj, 1930, pp.705-709

47. *Veress Andreas, Annue litterare Societatis Jesu de rebus transylvanicis temporibus principum Bathory 1579-1613*, în *Anuarul...*, V, pp.709-714
48. "Archivele Basarabiei", *revistă de istorie și geografie, An I, Nr.1-4*, în *Anuarul...*,V. pp.714-720
49. "Țara Bârsei", *An I, No. 1-4 ; An II, No.1-3*, în *Anuarul...*, V, pp.720-729
50. *Georg Hofmann, S.I., Griechische Patriarchen und romische Papste 11/2. Patriarch Athanasios Patelaros. Seine Stellung zur Romischen Kirche (Orientalia Cristiana, vol.XIX-2 sept. 1930)*, Roma, în *Anuarul...*, V, pp.729-731
51. *I.Lupaș, Documente istorice privitoare la moștile brâncovenești din Transilvania și Oltenia*, în *Gând Românesc*, I (1939), pp.294-295
52. *G.Moroianu, Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberte et l'opinion europeene. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933, 286 p., în *Gând Românesc*, II (1934), pp.97-99
53. *I.Lupaș, Cronicari și istorici români din Transilvania. Școala Ardeleană, Ed. Scrisul românesc, Craiova, vol. I-II, 1933, 470 p*, în *Gând românesc*, II (1934), pp.231-232 ; și în *Pagini literare (Turda)* I (1934), nr.1, p.53
54. *I.Lupaș, Carte de istorie bisericească ilustrată. București, 1933*, în *Pagini literare (Turda)*, I, 1934, nr.1, p.53
55. *Drăganu N., Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii, București, 1932, p.682*, în *Pagini literare (Turda)* I (1934), nr.3-4, p.201
56. *P[app] I.P.,Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date, I-II, Cluj (1932-1933), 532 p., 499 p.*, în *Revue T.*, I(1934-1935), pp.122-124
57. *Dionisi, Vellani Franco, Il problema territoriale transilvano, Bologna, Nicola Zanichelli, 1932, 232 p.*, în *Revue T.*, I (1934-1935), pp.239-250

58. *Gociman A., România și revizionismul maghiar, București 1934, 410 p., în Revue T., I.(1934-1935), pp.392-397*
59. *Ion Conea, Țara Loviștei. Geografie istorică, București, 1935, în Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.664-673*
60. *P.P.Panaiteescu, Corespondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc.1806-1810. Pregătirea Eteriei și a renașterii politice românești, București, 1933, în Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.673-674*
61. *Dr. Andrei Veress, Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol.VIII. Acte și scrisori (1607-1613), București, 1935 în Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, (1936), pp.674-683. (și extras cu titlul: Cum se scrie istorie și cum editează documente dl. Dr. Andrei Veress, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1936, 11p)*
62. *Mihail Costăchescu, Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol.I. Documente interne (1374-1437), Iași, 1931; vol.II, Documente interne (1438-1457); Documente externe (1387-1458), Iași, 1932, Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.683-685*
63. *Revista istorică română, București, 1931-1934, vol.I-IV, Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1946, pp.740-745*
64. *Cercetări istorice, Iași, 1929-1936, An V-XII. Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.745-752*
65. *Țara Bârsei, 1930-1935. An II-VII, Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.752-760*
66. *Rectificare. [În legătură cu lucrarea lui I.Georgescu, George Pop de Băsești, 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni, Oradea, Ed."Astra", 1935, 433p.], în Gând Românesc, IV (1936), pp.134-136*
67. *Și un răspuns. [Tot în legătură cu lucrarea lui I.Georgescu despre G.Pop de Băsești, vezi nr.66], în Gând Românesc, IV (1936), pp.331-332*

68. *Există monumente creștine în Dacia traiană din sec.II-III?*
Anuarul Institutului de Studii Clasice, II (1933-1935), Cluj, 1936, pp.192-209, în Revue T., III (1936), pp.108-109
69. *L'Atlas historique de la Roumanie. Observations au sujet d'une polemique recente. Note, în Revue T., III (1936), pp.241-245*
70. *Baba Novac, Viața Ilustrată, III (1936), nr.10. pp.10-11*
71. *Dragomir S., Vasile Goldiș. Luptătorul și realizatorul politic, Sibiu, 1936, 16 p., în Viața Ilustrată, III (1936), pp.19-20*
72. *Mester Miklos, Az autonom Erdely es a roman nemzetisegi kovetelesok az 1863-64 evi nagysebeni orszaggyulesen. Budapesta, 1936, 267 p., în Revue T., III (1936-1937), pp.408-414*
73. *Les bases de l'unité roumaine, în Revue T., IV, (1938), pp.110-123*
74. *Metamorphosis Transylvaniae, 1918-1936, Cluj, 203 p., în Revue T., IV (1938), pp.156-161*
75. *Ioan T. Lupaș, Paralelism istoric, București, 1937, 388p, în Revue T., IV (1938), pp.426-433*
76. *P.P.Panaiteescu, Mircea cel Bătrân și suzeranitatea ungurească, București, 1938, în Anuarul..., VII (1936-1938, București, 1939, pp.738-739*
77. *Al.Doboși, Datul oilor (quingagesima ovium), București, 1937, Anuarul..., VII (1936-1938), București, 1939, pp.739-741*
78. *Friederich Muller-Langenthal, Die geschichtlichen Rechtsgrunlagen der "Sachsischen Nationsuniversitat" in Siebenburgen und ihres Vermogens, Munchen, 1938, în Anuarul..., VII (1936-1938), București, 1939, pp.742-743.*
79. *G.Gundisch, Urkandenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebeburgen, tom IV (1416-1437), Sibiu, 1937. Anuarul..., VII (1936-1938), București 1939, pp.743-744*

80. *Cercetări istorice, Iași 1934-1936, An X-XII, nr.2, Anuarul..., VII (1936-1938), București, 1939, pp.837-838*
81. *Dacia istorică, 1937, nr.1-3 ; 1938, nr.1-2, Anuarul..., VII (1936-1938), București, 1939, pp.838-839*
82. *Revista istorică română, An 1937, vol.VII, fasc.I-IV, Anuarul..., (1936-1938), București, 1939, pp.847-849*
83. *Țara Bârsei, An VII (1936), nr.1-6; an IX (1937), an X (1938), Anuarul..., VII (1936-1938), București, 1939, pp.854-858*
84. *Seton Watson et les Roumains de Transylvanie. Note, Revue T., V (1939), 4, pp. 61-72*
85. *Ciuhandu, Gheorghe, Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Arad, 1940, Anuarul..., VIII (1939-1942), Sibiu, 1942, pp.429-432*
86. *E.Lukinich, A.Fekete-Nagy, L.Makkai și L.Galdi, Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400, Budapesta, 1941, Anuarul..., VIII (1939-1942), Sibiu, 1942, pp.443-474*
87. *La Transylvanie dans l'histoire des Roumains [recenzia lucrării lui I.Lupaș, Zur Geschichte der Rumanen, Sibiu, 1943, 608 p.], Revue T., VII-IX (1941-1943), pp.344-362*
88. *Contribuția membrilor Institutului de istorie națională la istoriografia română în primul sfert de veac (1920-1945), Anuarul..., X (1945), Sibiu, 1945, pp.620-633*

III Necroloage

89. *Ioan Boroș (1850-1937), Anuarul... VIII (1936-1938), București, 1939, pp.871-872*
90. *Vasile Goldiș, Anuarul..., VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.783-786*
91. *Aurel Mureșianu, Brașov, Tip. Unirea (1934), 6 p. (extras din Țara Bârsei, 1934, VI)*

92. *Teodor V.Păcățian, 1852-1941, Anuarul...*, VIII (1939-1942), Sibiu, 1942, pp.536-538
93. *Coriolan Petranu, Transilvania*, 1946, pp.73-74
94. *Matei Voileanu, Anuarul...*, VI (1931-1935), Cluj, 1936, pp.801-803

B. Bibliografie critică

I.Lucrări de istoria istoriografiei

- Boia, Lucian, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976
- Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator Șt. Ștefănescu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978
- Idealul Universității moderne*, Cluj, Fundația Culturală Română, 1994
- Institutul de istorie Cluj-Napoca, 1920-1995. Sărbătorirea împlinirii a 75 de ani de activitate*, Biblioteca Institutului de Istorie, Serie Nouă, III, 1995
- Pop, Adrian, *O fenomenologie a gândirii istorice românești, Teoria și filosofia istoriei de la Hasdeu și Xenopol la Iorga și Blaga*, Edit. All, București, 1999
- Teodor, Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, Edit.Dacia, 1970
- Teodor, Pompiliu, *Orientări în istoriografia română la începutul deceniului 3 în Universitatea din Cluj*, în *Buletinul Informativ Istoria Astăzi*, anul I, nr.9, 1993, p.108-114
- Topolski, Jerzy, *Metodologia istoriei*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987
- Zub, Alexandru, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, Edit.Junimea, 2003, (p.33,34,234,236,424)

II. Lucrări generale

- Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Edit. Enciclopedică, 1993
- Bernath, Mathias, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, traducere de Marionela Wolf, prefață de Pompiliu Teodor, Cluj, Edit. Dacia, 1994
- Bogdan, Ioan, *Originea voievodatului la români în Scrieri alese*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Edit. Academiei R.S.R., p.165-180
- Brătianu, Gheorghe, *Le probleme de la continuité dacoroumaine. I. Les nouvelles remarques de M. Ferdinand Lot, II.L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, Bucarest, 1944
- Brătianu, Gheorghe, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988
- Brătianu, Gheorghe, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943
- Brătianu, Gheorghe, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Râpeanu, București, Edit.Eminescu, 1980
- Brezeanu, Stelian, *"Romani" și "blachi" la Anonymus. Istorie și ideologie politică în Revista de Istorie*, tom 34, nr.7, 1981, p.132-1340
- Decei, A., *Contribution a l'étude de la situation politique des roumains de Transylvanie au XIII-e et au XIV-e siècle* în *Revue de Transylvanie*, VI, nr.2, Cluj, 1940, p.194-232

- Drăgan, Nicolae, *Ancienneté et expansion des roumains d'après la toponymie, l'onomastique et la langue*, București, Tip. Cartea Românească, 1944
- Drăgan, Nicolae, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933
- Drăgan, Nicolae, *Toponimie și istorie*, Tip. Ardealul, 1928
- Edroiu, Nicolae, *Ioan Lupaș (1880-1967) Scrieri alese*, Edit. Academiei Române, 2006
- Edroiu Nicolae, Moraru Alexandru, Man Dorel, Turcuș Veronica, *Ioan Lupaș (1880-1967). Slujitor al științelor istorice, învățământului și bisericii (cu repere cronologice și o bibliografie a operei)*, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2008, 242 p.
- Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, București, 1940
- Giurescu, C.C., *Istoria românilor*, vol.I, București, Edit. Științifică, 1974
- Giurescu, C.C, *Rolul economic al Transilvaniei. Privire istorică în Steaua*, an XVIII, nr.8, Cluj, 1967, p.76-81
- Giurescu, C.C, *Transilvania în istoria poporului român*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1967
- Horedt, K., *Contribuții la istoria Transilvaniei, secolele IV-XIII*, Edit. Academiei R.S.R., 1958
- Iorga, Nicolae, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, ediție alcătuită de Mihail Ungheanu, București, Edit. Globus, 1991
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915
- Iorga, Nicolae, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Introducere, note și comentarii de A. Pippidi, 1999
- Istoria României*, vol.II (tratat), Edit. Academiei R.P.R., București, 1962
- Istoria românilor*, vol III (tratat), *Genezele românești* (coord. acad. Șt. Pascu, acad. R. Theodorescu), Edit. Enciclopedică, București, 2001

- Istoria românilor*, vol. IV (tratat), *De la universalitatea creștină către Europa "patriilor"* (coord. Acad. Șt. Ștefănescu, acad. C. Mureșanu), Edit. Enciclopedică, București, 2001
- Istoria Transilvaniei* (coord. I.A.Pop, T. Nagler), vol I., Institutul Cultural Român, Cluj, 2003
- Lapedatu, Alexandru, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923
- Lapedatu, Alexandru, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale în Anuarul...*, 1921
- Lehrer, Milton G., *Ardealul, pământ românesc*, ediție îngrijită și note de Ion Pătroi, București, Edit.Științifică și Enciclopedică, 1989
- Lukinich E., Galdi L., Makkai L., *Documenta historiam valachorum in Hungaria illustratio usque ad annum 1400 p.Christ.*, Budapesta, 1941
- Lupaș, Ioan, *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște*, Sibiu, Tip.Tipografiei arhidieceșane, 1903
- Lupaș, Ioan, *Factorii istorici ai vieții naționale românești, în Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol.I, București, 1928
- Lupaș, Ioan, *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*, în *Anuarul... X*, Sibiu, 1945, p.1-54
- Lupaș, Ioan, *Importanța istorică a Transilvaniei ca centru vital al românismului*, Sibiu, Tip.Carte Românească, 1943
- Lupaș, Ioan, *Realités historiques dans le voievodat de Transylvanie du XII-e au XVI-e siècle* în *La Transylvanie*, Bucarest, 1938, p.165-260
- Lupaș, Ioan, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, note și comentarii de Șt.Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj, Edit.Dacia, 1977

- Lupaș, Ioan, *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII, în Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol II, Cluj, 1940, p.3-32
- Lupaș, Toma (responsabil), *Săliștea Sibiului, străveche vatră românească*, Sibiu, 1990, p.233
- Maior, Liviu, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj, Edit. Dacia, 1986
- Manciulea, Ștefan, *Granița de vest*, Baia Mare, Edit. Gutinul, 1994
- Memorandul (1892-1894). Ideologie și acțiune politică românească*, București, Edit. Progresul Românesc, 1992
- Mureșanu, Camil (coord.), vol. *Transilvania între medieval și modern*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996
- Mureșanu, Camil, *Ioan Lupaș. Scrieri istorice alese*, vol II, *Studii privind istoria modernă și istoria istoriografiei*, Edit. Academiei Române, 2007
- Mureșanu, Camil, *Al. Lapedatu. Scrieri istorice*, Edit. Academiei Române, 2008
- Onciul, Dimitrie, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită de A. Sacerdoțeanu, vol.II, București, 1968
- Panaiteșcu, P.P., *Introducere la istoria culturii românești*, București, Edit. Științifică, 1969
- Papacostea, Șerban, *Românii în secolul XIII. Între cruciată și Imperiul mongol*, București, Edit. Enciclopedică, 1993
- Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, Edit. Dacia, 1971
- Pavelescu, Eugen, *Meșteșug și negoț la românii din Sudul Transilvaniei (XVII-XIX)*, București, 1970
- Pop, Ioan Aurel, *Câteva observații privind istoria medievală a Transilvaniei, în Pagini transilvane*, nr.1/1993, p.102-109

- Pop, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești*, Cluj, Edit. Dacia, 1991
- Pop, Ioan Aurel, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, ed. a 2-a rev. și adăugită, Ed. Tribuna, Cluj, 2003, 290p.
- Pop, Ioan Aurel, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541*, în *Istoria României. Transilvania*, Edit. G. Barițiu, Cluj, 1997
- Pop, Ioan Aurel, *Românii în secolele XIV-XVI: de la Republica creștină la restaurarea Daciei*, în vol. *Istoria ilustrată a României*, București, Litera Internațional, p. 155-229
- Pop, Ioan Aurel, T. Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei vol. I (până la 1541)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Academia Română, Cluj-Napoca, 2009, 381 p. și anexe
- Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1948.
- Prodan, David, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1948
- Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. I, București, Edit. Academiei R.S.R., 1967
- Prodan, David, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944
- Prodan, David, *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, București, Edit. Enciclopedică, 1992
- xxx *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, Cluj, Edit. Dacia, 1976
- Surdu, Bujor, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în sec. al XVIII-lea până la răscoala lui Horea în Anuarul...* III, 1960, p.103-170
- Tahsin, Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1921-1672)*, București, 1979

- Teodor, Pompiliu, *Voievodatul, mărturie a identității politice românești în Magazin istoric*, an XIX, nr.3, 1985, p.18-22
- Turc, Lucia, *Bibliografia istorică a Transilvaniei (1936-1944)*. Bibliografie selectivă, Presa Universitară clujeană, Cluj, 1998

III. Lucrări speciale

- Chifor, Agata, *Ioan Moga și istoria instituțiilor medievale*, în *Cele Trei Crișuri*, Serie Nouă, anul VII, nr. 9-10, sept-oct, 1996, p. 8
- Bucur, Corneliu, *Vetre de civilizație românească, Mărginimea Sibiului. Istorie, Patrimoniu, Valorizare muzeală*, Sibiu, 2003
- Dan, Mihail, P., *Gh. I.Brătianu, Le probleme de la continuité daco-roumaine. I Les nouvelles remarques de M. Ferdinand Lot. II, L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, Bucarest, 1944 în *Anuarul...*, X, Sibiu, 1945, p.454-464
- Dincă, Adinel C., *Medieviștii Institutului de Istorie Națională din Cluj în deceniile interbelice*, în *Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca*, tom. XLVI, 2007, p. 41-47
- Edroiu, Nicolae, *Locul Institutului de istorie din Cluj în istoriografia română*, în *A.I.I G. Barițiu din Cluj Napoca*, tom XLIX, 2010, p. 13-18
- Mândruț, Stelian, *Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania. Istoric și activitate (1942-1948)* în *Buletinul Centrului de Studii Transilvane*, Cluj, Fundația Culturală Română, Supliment, 1995
- Mândruț, Stelian, *Descoperirea unei vocații, istoricul Ioan Moga*, în vol. *Transilvania între medieval și*

modern (coord. Prof. Univ. Camil Mureșanu),
Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală
Română, Cluj-Napoca, 1996

Mărginenii Sibiului, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985

Matei, Pamfil, *Astra. Asociația transilvană pentru literatură română și cultura poporului român (1861-1950)*, Cluj, Edit. Dacia, 1986

Pascu, Ștefan, *Ioan Moga. Viața și activitatea sa istorică, în Ioan Moga. Scrieri istorice (1926-1946)*, ediție îngrijită de M.Dan și A. Răduțiu, Cluj, Edit. Dacia, 1973, p.7-10

Pâclișanu, Zenovie, *Moga Ion. Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, Sibiu, 1944, în vol. *Revista Istorică Română*, vol.XV, fasc. II, 1945, p.234-236

Pâclișanu, Zenovie, *Moga Ion, Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, Sibiu, 1944, loc.cit.p.246

Petruțiu, I.A., *Moga Ion, Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, 1933, în *Gând Românesc*, 1934, p.459-460

Prodan, David, *Memorii*, text îngrijit și adnotat, cu o postfață de Aurel Răduțiu, București, Edit. Enciclopedică, 1993

Răduțiu, Aurel, *O interpretare a lui Ioan Moga despre luptele religioase la românii din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXI, 1992, p.59-67

Răduțiu, Aurel, *Din istoria Institutului de Istorie din Cluj. Anul 1948*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXIV, 1995, p.63-67

A. Răduțiu, *Postfață* la David Prodan, *Transilvania și iar Transilvania*, ediție nouă, Edit. Enciclopedică, 2002, p. 221-234

- Stoicescu, Nicolae, *Continuitatea românilor. Privire istoriografică, istoricul problemei, dovezile continuității*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1980, 179-202
- Șandru, D., *Moga Ion, Les bergers Mărgineni. Un chapitre de l'histoire economice des Roumains de Transylvanie, 1939*, în "Revista Istorică Română", IX, 1939, p.363-366
- Teodor, Pompiliu, *Un studiu inedit al lui Ioan Moga "Răscoala de la Bobâlna (1437-1438). Studiu istoric"*, mss.
- Teodor, Pompiliu, *Ioan Moga. Convenția de la Bobâlna*, în *Magazin istoric*, XXI, 1987, nr.4, p.18-20
- Teodor, Pompiliu, *Rolul Institutului de istorie din Cluj în dezvoltarea istoriografiei române în Institutul de istorie Cluj-Napoca (1920-1995). Sărbătorirea împlinirii a 75 de ani de activitate*, Biblioteca Institutului de Istorie, Serie Nouă, III, 1995, Cluj, p.19-31
- Teodor, Pompiliu, *Orientări în istoriografia română la începutul deceniului trei în Universitatea din Cluj*, în *Buletinul Informativ "Istoria Astăzi"*, Asociația istoricilor din Transilvania și Banat, anul I, nr.9, septembrie 1993, p.111

Anexe documentare

Casa memorială Ioan Moga din Săliște

Foaie matricolă a elevului Ioan Moga, Arh. Stat. Sibiu.

Nrul curent	Nrul matriculei școlare	Numele elevului	Locul: comuna, județul		zina, luna și anul	Religiunea	Numele, ocupațiunea și locuința părinților sau tutorului	La ce școală a fost anul trecut școlar și ce progres a făcut	Note						
			nașterii						Religiune	L. română	L. latină	L. elină	L. franceză		
9		Micsu Adrian	Dej jud. Sălaj	Solnoc Boboc	1902 Oct. 13	unit	Gr. Compreu Micsa Pascașii Alb. bunici de ocol. Ely, Bișina.	Liceul ung. de stat din Ely	Sem. I						
10		Moga Ioan	Săliște	jud. Sibiu.	1902 Febr. 9	gr. ort.	Dumitru Moga comerciant. Săliște.	Liceul ung. de stat din Sibiu	Sem. I	2	2	8	9	9	
11.		Pădu Victor	Murăș - Nețara.	jud. Alba inf.	1902 Febr. 22.	gr. cat.	Murăș Ș. Șel. Pădu Sibiu	Liceul săs. din Sibiu	Sem. I						
12.		Dobrotă Livia	Poiana Sibiului	jud. Sibiu.	1898 Dec. 1	gr. ort.	Nicolae Dobrotă preot. Poiana Sibiului	Liceul rom. din Gravel	Sem. I						
		Silcu	Săcădate		1901	gr. ort.	Silcu Lăveș	Liceul de stat ung.	Sem. I	3	4	3	3	3	

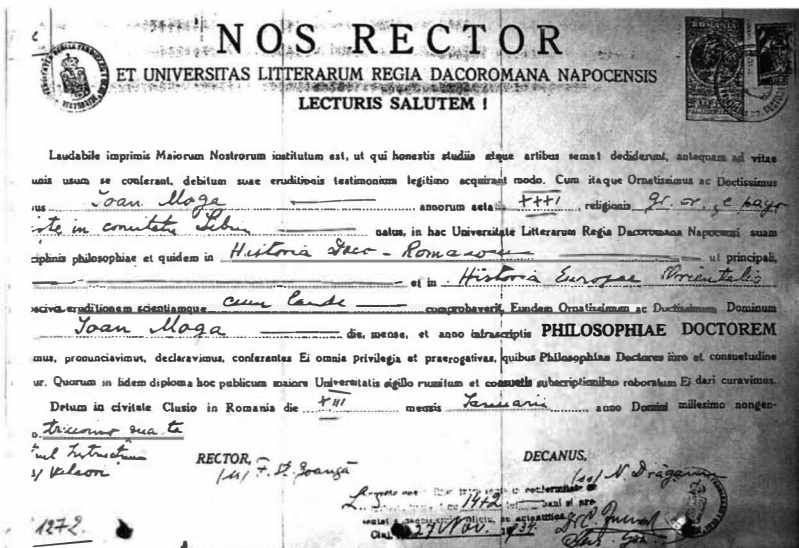
Foaie matricolă a elevului Ioan Moga, Arhivele Statului Sibiu, Fond Liceul "Gh Lazăr"

Ioan Moga - istoric

Anul I		Anul II		Anul III		Anul IV		Anul V	
Sem. I	La finea anului	Sem. I	La finea anului	Sem. I	La finea anului	Sem. I	La finea anului	Sem. I	La finea anului
proficient	5	bine				foarte bine	7	foarte bine	Religione
proficient	4	proficient				bine	7	proficient	L. română
proficient	3	proficient				foarte bine	8	proficient	L. latină
proficient	3	proficient				proficient	6	proficient	L. elenă
proficient	3	proficient				foarte bine	8	foarte bine	L. franceză
proficient	5	bine				bine	7	foarte bine	L. germană
proficient	5	proficient				bine	7	bine	L. engleză
proficient	5	proficient				proficient	8	proficient	Istorie
bine	5	bine				foarte bine	7	bine	Geografie
proficient	4	proficient				bine	7	proficient	Matematică
bine	5	bine				foarte bine	7	bine	Științele naturale
proficient	4	proficient				bine	7	proficient	Chimie și mineralogie
bine	5	bine				bine	7	bine	Fizică
proficient	5	bine				bine	7	bine	Filosofie
bine	5	bine				bine	7	bine	Instrucțiune civică din scara și economie po
bine	3					foarte bine	8	bine	Igienă
									Muzica vocală
									Desemn artistic
									Desemn linear
									Caligrafie
bine	2					bine	7		Gimnastică
									L. maghiară
									Stenografie
									Muzica instrumentală
cu creșterea	1					cu creșterea	2		Forma externă lucrărilor scri
	26						1		Motivate
									Nemotivate
buna	1					buna	1		Portarea
se adresează la comisi de matematică		de promovare				se adresează la comisi de matematică		de promovare	Hotărârea confer profesorate
									Solvit-a didact ce sumă
									A primit certifi
									A primit duplic
									La examenul d genă din
									Observații

Diploma de licență în Istorie a lui Ioan Moga, 28 oct. 1924

Diploma de doctor al Facultății de Filosofie și Litere din Cluj, specialitatea Istoria Românilor și Istoria Europei Orientale, 13 ian. 1934

Lupaş 2 Apr. 1933 2

Rivalitatea polono-aur-
triacă și orientarea
politică a Târziu României
la sfârșitul secolului
XVII.

Lucrarea e întemeiată pe cunoașterea
și analiza atentă a izvoarelor contempo-
rane și a literaturii de specialitate.

Autoul a utilizat și material istoric
inedit, cules din arhivele Vaticanului
în timpul petrecut la Roma în calitate
de fost elev al școlii române de acolo.

Întreaga lucrare e o dovadă a sângernice
metodice și a talentului constructiv, care
l-au ajutat pe autor să stăpânească vas-
tul material, coordonându-l și înfățișân-
du-l într-o expunere echilibrată, în cursul
căreia postulatele științei istorice sunt în
deplină respectate.

Aprecierile profesorului Ioan Lupaş despre teza de doctorat a lui Ioan
Moga, Arh.Stat.Cluj, Fond Ioan Moga, Dosar nr. 55

Străngurii .

Orasel Coni lui

Lucrarea dlui Ion Itege, care tratează
 Campania lui Ioan Poliecki și orientarea
 politică a domniilor moldovene; depășește
 cadrele unei teze de doctorat. Ea ne prezintă
 o adesea năvălitoare și tratând epoca
 atât interesantă, pe care un mare mareșal
 rege polon o umplea și pe de altfel. La
 lumina unui material nou, cules din arhivele
 Vaticanului, unde canalul datului a avut privilegii și
 cercetare în timpul petrecut ca membru al școlii
 noastre de la Roma, precum și pe baza bogățiilor
 literaturii istorice, pe care a răsunat cu pricepere
 și a întreprins o metodă, se adăugă și acum
 istoriograf și istoric în viața noastră de politică
 externă, în care țările române, dar mai ales
 Moldova lui Ștefan Vodă, a lui Ștefan Petricicu
 și a lui Ștefan Cantemir, goacă un
 rol constant.

Efortul de veac de la sfârșitul secolului al
 XVII, în care procurarea personalitate a lui
 Ioan Poliecki covârșește pe toți vecinii săi,
 se prezintă istoricului, ce-i drept, ca un bogat
 teren de exploatare, plin de războaie recunoscute,
 tratative fără sfârșit și de plămîni tot mai
 mărețe, care răsăreau pe urma treptate, deca-
 dente a imperiului turcesc, deși tocmai atunci
 boala își revenise, pentru a pune o ultimă
 și gravă și rezistentă atacului succedat
 al puterii creștine.

Meritul canalului datului nostru

este Tommasi că a izbutit să revină reavă
 desfășurarea evenimntelor politice și răz,
 începe după un plan bine precizat, aranjând
 sistematic materialul, fără a pierde în prea
 multe amănunte. Expunerea sa ține pe o
 judecată clară, deplină matură și se înfățișază
 totuși pătrunsă de un bun simț care sâde bine
 și retoricilor tineri. Singura obiecție care i s-ar
 putea face, ar fi poate neamănunțita
 a literaturii polone respective. Iar aceasta
 lipsă dacă se va dovedi de către specialiștii
 polonei, e compensată, de o parte, prin bogatele
 informații inedite, ce le aduce, cum și prin
 amplă utilizare a materialului românesc pus
 integral în valoare.

de aceea, recomand On. Consiliului să a-
 probe teza de doctorat a dlu. Ioan Moga.

Cluj 3 Apr. 1933

prof. Silviu Dragomir

Aprecierile profesorului Silviu Dragomir despre teza de doctorat
 a lui Ioan Moga, Arh.Stat.Cluj, Fond I. Moga, Dosar nr.55

Bile Goorn (Balace hotel)¹
21 Iulie 1933.

Jubite Ole Moze,

Am primit cartea. Nu te-am încurajat
într-o măsură imediat, căci am simțit să-ți mul-
tunesc pentru ea numai după ce voiți să
citiți-o.

O fac acum cu îndrăcit sentiment de satis-
facție. Istoria - că ai dat istoriografiei
noștre o frază frumoasă și puțină con-
tribuție. A Dulea - că ai făcut dovada
nu numai a serioasei Tale mizați și
pacta studiu istoric, dar și a aptitudi-
nelor Tale personale pentru aceste studii.

Căci pe lângă cunoștințe întinse și
variate, opriți critică, metoda și tehnica
unui istoric și mai trebuie dintr-un
sărituri, calitate: înțelegerea istorică pro-
mie, care vede că nu-ți lipsește și
simplitate și claritate în expunere -

condițiile esențiale ale științei istorice -
cau ascendența și d. ca nu-ți lipsește.

Cu cele mai vii și omicele usuri
pacta istoric Tale activități istorice
te rog să primești în credința celor
mai bune sentimente a-ți prăstarea
al Tale de tot binele nostru,

Alapiedata

Aprecierile prof. Al. Lapedatu despre cartea *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului al XVII-lea*

București 11 II 42

Muli stimată Domniule Moga

Intregul manuscris a ajuns cu bine și mă surd de-a te fi hărțuit cu telegramele mele, dar numărul venitei fiind la ripă, ea într'adevăr urgent să-l putem căpăta cât mai de vreme. Vei vedea de-altfel că importantul D-tale studiu era absolut necesar economiei generale a acestei fasciculi.

Răget însă că timpul nu ne îngăduie să alcătuim o versiune franceză. Traducerile făcute în această limbă la Propagandă sunt puze și simplu deplorabile, iar Berca și cu mine suntem prea încercăți cu alte lucrări ca să facem noi, ceace în alte împrejurări am fi făcut denique cu plăcere. De altă parte, cred că o versiune italiană e și mai folosită în prezent, pentru răspândirea acestui studiu în cercurile cari urmăresc aceste chestiuni, și avem în D^{na} Bordenache o traducătoare excelentă — lucrează și repede. De aceea sper că nu vei vedea nici un incans

să-l publicăm în limba italiană. Vom scoate extra un număr mult, pentru a le pune și la dispoziția Propagandei, așa cum se făcuse cu articolele D-ilor Nisă și V. Papacostea. Sper să iasă un volum foarte prezentabil.

Multumindu-ți încă odată pentru pretioasa contribuție și cu cele mai alese sentimente

I. Brătianu

Scrisoare adresată lui I. Moga de Gh. I. Brătianu la 11 sept. 1942,
Arh. Stat. Cluj, Fond I. Moga, dosar nr. 38

Război 24V44

Multăminat Domnule Moga

Știu de acordată
mai mult la Război (Agata)
așa - în vreme războiului
nu mai - căci din vreme războiului
nu mai - căci din vreme războiului
nu mai - căci din vreme războiului

Știu se pot ține în curând prin Sibiu, deoarece
o vește a Institutului de Istorie Universităţii a fost
evacuată la Orăştia. Până se amână încă acest pericol, mă gândeam
de posibilitatea de a-ți trimite câte-va rânduri, pentru a-ți
cere cu mare insistență să-mi trimiți - dacă e posibil, chiar
prin Principala Studențească care aduce aceste scrisori și se întoarce
sau prin vre-o altă ocazie, textul nu măcar un rezumat
mai complet al conferinței pe care ai făcut-o în Februarie
la Institut după descălecatul lui Negru Vodă. Am redactat
câte vîng cea mai mare parte a comunicării destinate Academiei
(unde și când? dar aceasta e altă întrebare!) despre descălecatul
Moldovei, și am mare nevoie de această lucrare a D-tale pentru
introducere. Am folosit și cartea, al cărei manuscris îl aveam,
despre voievodul Transilvaniei, și aș fi foarte mulțumit să pot
termina lucrarea, al cărei punct de plecare îl constituie
concluziile pe care le-ai jurnalat.

Continuăm, precum vezi, să lucrăm în condiții destul de grele
și sperăm că situația se va îmbunătăți. Până acum (tot în lemn!)
ingineria națională nu s-a realizat. În schimb, Căminul Românesc...

Cu răcoare urări de bine și cele mai alinare sentimente

Gh. I. Brătianu

Scrisoare adresată lui I. Moga de Gh. I. Brătianu la 24 mai 1944,
Arh. Stat. Cluj, Fond I. Moga, dosar nr. 38

A TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYZHÁZKERÜLET PÜSPÖKÉTŐL.

1467 szám.

MONSIEUR,

Je m'empresse de vous remercier de la très honorifique invitation à collaborer à votre livre et je vous prie, en même temps, de bien vouloir interpréter ma profonde gratitude auprès du Comité d'organisation.

Je connais, depuis longtemps, l'activité d'historien de Son Excellence M. le Professeur LUPAŞ, je la tiens en grande estime et j'en ai utilisée les résultats à plusieurs reprises et avec beaucoup de profit dans mes propres recherches.

Cependant, dans mon activité épiscopale actuelle, je ne puis malheureusement pas trouver le temps de faire une étude appelée à représenter ma discipline spéciale et étant destinée à faire part des Mélanges offerte à Son Excellence M. LUPAŞ .

Agréez, MONSIEUR, l'expression de ma très haute considération.

Emeric Revesz

docteur en théologie et en lettres,
professeur à l'Université de Debrecen.
évêque de la surintendance transilva-
nienne de l'Église Réformée de Hongrie.

Monsieur
I. MOGA, docteur en lettres
Cluj. / R o m a n i a /
Institut de Istoria Nationala
Str. N. Iorga 11.

Correspondența dintre I. Moga și Emeric Revesz, Arh. Stat. Cluj

Sehr geehrter Herr Doktor,

Ihre freundliche Aufforderung, der Festschrift Prof. Lupas' einen Beitrag zu leisten, habe ich mit Dank erhalten. Da mich mit Herrn Prof. Lupas die Beziehungen der gemeinsamen Universitäten in den letzten Jahren verbunden sind und da unsere wissenschaftlichen Verhältnisse wieder im Laufe der Jahresperiode auf Grund der wissenschaftlichen Entwicklung der Universitäten immer größer werden, unpassend ist es als eine wissenschaftliche und wissenschaftliche Freunde, Ihrem Wünsche nachzukommen. Doch bin ich nach weiterer Überlegung zu dem Resultat gekommen, dass eine Teilnahme an der Festschrift durch mich, aus zu ungewissen Zeit, nicht im Gebiete wäre, welches noch im gegenwärtigen Verhältnisse nicht gegünstigt wäre.

Ich bin zu Ihnen entschuldigend. Ich habe kein Thema gefunden, welches mit den übrigen, von den romanischen Kollegen zu verschiedenen Ländern in Einklang zu bringen wäre. Ich hoffe und wünsche, dass unsere Völker auf dem Wege der Verständigung einander immer mehr näher schreiben, doch sehr ist nicht die Möglichkeit, am 1. Anfang dieses Monats mit einer wissenschaftlichen Seite mitteilen zu können.

Sie werden mir erlauben, selber Ihre und ich darf vielleicht hoffen, dass Sie ein ähnliches Verhalten zeigen, wie ich, - als ich von dem Beitrage zurückzukehren muss, doch ich am 6. den letzten Jahre meines alten Freundes gerne unter einem Kuchern erwidern möchte.

Mit Hochachtung Ihr ergebener

Prof. J. Szekfu

Budapest, 4. II. 1939.

lungi de apă, dealurile sămii și Prosercia din Grăniș.

care predomină Săliștea și împrejurimile.

Prosercia din Grăniș aparține de zona de câmpie, aparținând

este linia de atingere a podisului ardelen cu
Muntii Cibinului, la o distanță care variază între
10-20 km. de lărg, se învârtă cinci sate românești,
al căror trecut istoric se întrezărește din timpul
celor dintâi începuturi de viață românească.

Sunt comunele Libel, Căcova, Vale, Săliște și Găleş.

Comunele trei se arată spăse în ordinea de mai sus,

în direcția S.E. - N.W., ca oșezări ascunse de albul
vâilor ce se revărsa printre dealurile

Muntilor Cibinului. În apropiere, spre apus, pământul

se întinde în continuare comună Să-

liște în neîntreruptă continuitate cu Găleşul, pe

o distanță de cca 2½ km. de pe valea râului

în sus. Anupra acestei așezări, de departe ne atrage

atențiunea turnulețul munt. Cuculeul Popii, ^(care) din crește-

țul dealului Foltea stăpânește împrejurimile.

Pagini din manuscrisul Monografia istorică a comunei

Săliște, Arh. Stst. Cluj.

Pagini din manuscrisul Monografia istorică a comunei Săliște, Arh. Stat.
Cluj Fond I. Moga, Dosar nr.7

... Cel mai îndepărtat trecut...
 ... al Săliștei!

Viața istorică a Mărginenilor, începe a se lămurii
 din timpul primelor izvoare documentare privitoare
 la trecutul Pământului ardeleni. La începutul secolu-
 lui al XIV-lea, ei ne apar organizați politicește for-
 mând cinci sate, și anume Cacova, Libiel, Vale, Săliște și
 Gyales, toate amintite ca dependente de castelul Salgo din
 apropiere. Trecutul acestor comune ^{nu} judecând atât
 după așezarea lor geografică, cât și după toponimia
 locului, pare a se întinde ^{înainte} înainte de apari-
 ția scrișilor documentare. Despre o neîntreruptă
 stăpânire din timpurile cele mai vechi a acestor lo-
 curi, ne vorbește nomenclatura apelor și a munți-
 lor, cari până la mijlocul secolului al XVIII, ~~se~~
^{au} ~~format~~ format până la izvorul Lotruului, proprie-
 tatea acestor Mărgineni. Numele comunei; Săliște,
 al strășilor Brata, Steaza, Gyuiu, Kudita, Vale, Cătă-
 naș, Godărlău, al dealurilor Măielat, Tăruța, ~~Șo~~

după el; apare turnul vâruit al Prisericii din Cămin,
 care predomină valea din lătura apuseană; apoi
 Priserica din Brata zidită în stil gotic, cu aparente de
 cetate, îndată Priserica Unită mai mult în ruină,
 ascunzându-și goliciunea sub turnul de tînichea și
 în sfârșit răzare din adâncul văii pline de case,
 grav și tăcut, turnul gresiu al Prisericii celei Mari
 din mijlocul comunei. Încă la intrarea în această
 comună de mai bine de 1300 fumuri, ne întâmpină
 localuri de prăvălii, ateliere și ^{390met} de fabrică; ajunși apoi
 în piață, ne surprinde multimea clădirilor nouă,
 unele cu etaj, aproape toate localuri de prăvălii, apoi
 râul canalizat și acoperit cu patru poduri masive de
 fier, precum și parcul îngrijit de pe lătura opusă
 a râului. E prezentul industrial și comercial al Să-
 listii. Sărișind în sus străzile pavate din centrul comu-
 nei și urcându-ne spre marginea satului, mai gă-
 sim încă palpitând viața patriarhală a Sălistenilor
 de ordinioară. De-a lungul străzilor lungi de pământ, ~~se răsfață~~
 în bătaia soarelui, case gospodărești vâruite curat, cu

Résumé

Ioan Moga – historien

L'ouvrage se propose une recherche monographique sur la vie et l'oeuvre de l'historien roumain Ioan Moga. "Prêtre de la vérité", Ioan Moga appartient à la génération d'historiens roumains qui s'affirment après la création de la Grande Roumanie, comme Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Giurescu Constantin, Gheorghe I.Brătianu.

Formé dans la période de L'entre Les Deux Guerres, ayant accès à la littérature scientifique étrangère, connaisseur des langues étrangères et classiques, Ioan Moga offre un profil de personnalité complexe, préoccupé de la réalité historique vue dans ses nombreux liens sociaux, économiques, politiques et culturelles. Le travail historique de Ioan Moga impressionne par des informations nouvelles, précises, claires, des jugements objectifs exprimés sur la base de documents trouvés dans les archives roumaines et étrangères. L'historien a abordé diverses questions de l'histoire roumaine médiévale et moderne, mais son intérêt majeur a été le passé et le présent de la Transylvanie roumaine. Remarquable à cet égard sont les œuvres: *Les roumains de Transylvanie au Moyen Âge*, *Le Voievodat de Transylvanie. Faits et interprétations historiques*, et de nombreuses études polémiques. *La rivalité polonaise-autrichienne et l'orientation politique des Pays Roumains à la fin de dix-septième siècle*, une précieuse œuvre d'histoire comparative, se caractérise par l'exploitation des informations nouvelles et par la capacité exceptionnelle d'analyse et de synthèse.

L'historien a été accompagné par un professeur passionné, exigeant, doté d'une vocation universitaire et directeur des institutions spécialisées, étant "un des piliers des nouvelles universités roumaines."

Les chapitres de l'ouvrage sont les suivantes: I. *Biographie intellectuelle*, II. *La géographie de l'œuvre*, III. *L'espace historique de la Transylvanie dans la vision du Ioan Moga* (a. *Histoire locale*, b. *La Transylvanie dans le Moyen-Age*, c. *Différends historiographiques*); IV. *Contributions d'histoire moderne*; V. *Options historiographiques: la conception et les méthodes, Bibliographie, Annexes et Résumé*. Le livre a une *Préface* par l'académicien Camil Mureșanu. L'ouvrage s'appuie sur une documentation aux Archives de l'Etat de Cluj, apportant des informations inédites (comme l'étude non publiée *La rébellion de Bobâlna* et des informations extraits de la correspondance).

Le premier chapitre *Biographie intellectuelle* relève l'importance et la signification particulier du Ioan Moga dans l'historiographie roumaine, ses études en Roumanie et à l'étranger (Rome), sa formation intellectuelle perfectionnée sous le patronage des personnalités comme Ioan Lupas, Alexandru Lapedatu dans l'ambiance de l'Université et de l'Institut d'Histoire Nationale de Cluj, les étapes de sa carrière professionnelle et scientifique.

Le deuxième chapitre (*La géographie de l'œuvre*) contient une sythèse de l'œuvre du Ioan Moga avec l'historique des contributions. Malgré à sa courte existence (1902-1950), Ioan Moga a laissé au postérité une œuvre riche, variée, surprenante par la profondeur, la rigueur scientifique, la capacité d'analyse et l'esprit polémique.

Une grande partie de l'ouvrage est consacrée au troisième chapitre- *L'espace historique de la Transilvanie dans la vision du Ioan Moga*. L'auteur analyse les études du Ioan Moga sur l'histoire locale et generale de la Transylvanie en mettant en évidence l'importance speciale de l'œuvre *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*.

Le début de l'activité scientifique a commencé avec des recherches sur l'histoire locale qui mettent en évidence la spécificité des zones du Sud de Transylvanie (Mărginimea

Sibiului) en y relevant l'unité ethnique et géographique de ces terres, la continuité de la population ancestrale, les liens spirituels avec leurs frères à travers les montagnes: *La plus ancienne église de Săliste (1923)*, *Une note sur les liens culturels entre la Transylvanie et la Moldavie dans le XVII-ème siècle (1926)*, *L'histoire économique et administrative de Săliste (XVI-XVIII siècles) etc.*

En 1944, est apparu à Sibiu le livre *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age*, une synthèse de ses recherches antérieures sur la situation des Roumains dans la Transylvanie médiévale. Étude de référence grâce à l'examen critique des sources de Transylvanie, *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age* est un modèle d'analyse systématique dans l'esprit de l'objectivité scientifique des controversées questions de l'histoire médiévale. L'étude est aussi un répondre scientifique à la version médiévale de la théorie de l'immigration et montre les arguments médiévaux (linguistiques, documentaires, historiographique, ethnographique) de la permanence et de la priorité des Roumains dans la Transylvanie. L'étude montre une critique rigoureuse des documents révélant les qualités exceptionnelles du médiéviste Ioan Moga, concernant la maîtrise des sources, l'examen critique des documents et l'utilisation des disciplines auxiliaires: la linguistique, l'ethnographie, la géographie historique. *Les Roumains de Transylvanie* est une étude remarquable par des preuves scientifiques, en développant une méthodologie d'interprétation critique des documents médiévaux. Moga Ioan a réalisé une recherche scientifique objective, unique en son genre.

Moga réinterprète les mêmes documents que les historiens hongrois et révèle les conclusions subjectives et les méthodes utilisés par eux pour donner l'apparence scientifique à la théorie de l'immigration: des affirmations fondées sur des documents défectueux résumés, reproduit fragmenté, avec des omissions délibérées et essentiel pour l'interprétation, une

mauvaise interprétation de la toponymie, la présentation des hypothèses comme des certitudes, la généralisation des résultats à forte valeur partielle, des déclarations arbitraires en contradiction totale avec la réalité documentaire, etc. Simultanément, l'étude est un guide utile sur la méthodologie de la recherche médiévale Transylvanie. Ainsi, le chercheur est averti de considérer la nature des documents médiévaux créés pour justifier le nouvel ordre de la loi des vainqueurs, etc. Aussi les documents qui mentionne première fois les Roumains de Transylvanie doit mettre en corrélation avec des nouveaux facteurs intervenues dans l'histoire de la province comme la colonisation des Saxons, la colonisation des chevaliers teutoniques etc.

Par excellence historien de la Transylvanie, Ioan Moga a vu dans cette province une région vitale dans l'espace géographique, historique et ethnique roumaine. En conformité avec le programme historiographique de I. Lupaș et Al. Lapedatu Ioan Moga a cru dans la nécessité d'étudier les anciennes institutions, création de la population locale autochtone .

Le voievodat de Transilvanie. Faits et des interprétations historiques (1945), est une étude approfondie de l'histoire de la Transylvanie vue dans sa géographie politique. Dans la même année est apparu *Le Voievodat de Maramures. Problèmes historiques et questions des méthode scientifique* (1945), réponse polémique à la conception et les méthodes de A. Filipașcu. L'étude conclut que la tendance de voievodat roumaine était de préserver l'autonomie et les pouvoirs les plus larges possibles avec le désir d'indépendance totale face à la Couronne hongroise. Les études sont des contributions exceptionnelles à la connaissance des caractéristiques et des manifestations des Voievodates de Transylvanie et Maramures dans la phase de confrontation avec l'ordre féodal hongrois.

Ioan Moga met en évidence le caractère stable et local des Roumains de Transylvanie sur la terre, par leur présence dans les importantes transformations économiques et sociales de la fin du XIII-ème et au début du XIV-ème siècle. Ils ont été le facteur plus important du développement économique rural au début du Moyen Age dans la Transylvanie médiévale, étant utilisé pour exploiter toutes les possibilités offertes par le sol de la Transylvanie.

Les contributions d'histoire économique et sociale se tournent vers une zone négligée dans l'histoire de la Transylvanie, qui traite les structures socio-économiques des communautés.

Dans les dernières années le travail historique est axé sur l'examen de "l'histoire profonde", *La Rébellion de Bobâlna*. Son étude (non publiée), bien que reflète l'interprétation matérialiste de l'histoire, est une étude analytique, approfondie, des motivations complexes (sociales, économiques, psychologiques) qui ont causés et conditionnés le grand mouvement paysan de 1437, ses conséquences et ses implications dans l'évolution historique de la Transylvanie.

Dans le contexte dramatique de l'histoire de la Transylvanie (1940) Moga s'engage dans une polémique soutenue pour justifier la légitimité de l'unité nationale roumaine et de rejeter la thèse révisionniste hongroise: *La questione della Transilvania Breve prospetto Storico* (1940), *Question de la Transylvanie Aspects historiques* (1941), *Le nombre de Roumains dans le Principauté Transylvanie* (1941), *Les Roumains en la Transylvanie médiévale* (1941), *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo* (1942) *Die in der Ungarischen Rumanen Siebenburgens Urkunde Mittelalters* (1942), *Les preuves historiques de la continuité* (1943).

Le chapitre *Contributions d'histoire moderne* analyse la thèse doctorale du historien- *La rivalité polonaise-autrichienne et l'orientation politique des Pays Roumains à la fin du XVII*

ème siècle (1933) et d' autres importants contributions. Fruit d'une longue recherche dans les archives du Vatican, le livre est une approche audacieuse à un des compliqués problèmes politiques et diplomatiques des Pays Roumains. L' oeuvre est un portrait détaillé de l'histoire politique de l'histoire roumaine vue dans le climat diplomatique européen dans lequel elle s'été manifesté. Dans le même domaine d'intérêt s' inscrit *La contesa fra Gabrielle Bathori e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna* (1934), approche audacieuse sur les relations diplomatiques entre Gabriel Bathory et Radu Serban dans la contexte historique de leurs époque. Les deux études intégré le phénomène historique roumain dans le contexte européen, en relevant la méthode comparative de l'auteur.

Le dernier chapitre est consacré à l'analyse *de la conception et des méthodes* utilisée par l'historien roumain, énoncés dans *Quelques considérations sur l'histoire de la recherche de la Transylvanie*. Cette étude résume la conception de la recherche de Moga sur l'histoire de la Transylvanie, les méthodes d'investigation scientifique, basée sur le recours à des sources primaires et l'utilisation des sciences auxiliaires.

Créateur d'une oeuvre complexe, Ioan Moga a abordé avec honnêteté scientifique des différents thèmes de l'histoire de Transylvanie: des questions particulières de l'histoire locale, de l'histoire institutionnelle, politico-diplomatique, culturelle, économique et sociale, contribuant ainsi à définir orientations de recherche viables dans l' école historique roumaine.

L' analyse de l'oeuvre du Ioan Moga nous donne le profil d' un historien et professeur éminent, défini par rigueur scientifique, l'objectivité, la pensée critique, l'exposition claire, preuves d' une réelle vocation historique et académique.

În această casă s-a născut
și a copilărit
Istoricul **IOAN MOGA**
1902 – 1950

Reuniunea Mărginenilor 2011

ISBN 978-606-8318-25-7